

РУСНАЦИ У ВЕРБАШЕ РУСИНИ У ВРБАСУ

РУСНАЦИ У ВЕРБАШЕ РУСИНИ У ВРБАСУ

ЗАВОД ЗА КУЛТУРУ ВОЙВОДЈАНСКИХ РУСНАЦОХ
ЗАВОД ЗА КУЛТУРУ ВОЈВОЂАНСКИХ РУСИНА
НОВИ САД, 2015.

Видаватель Издавач

ЗАВОД ЗА КУЛТУРУ ВОЙВОДЯНСКИХ РУСНАЦОХ
ЗАВОД ЗА КУЛТУРУ ВОЈВОЂАНСКИХ РУСИНА

За издавача За издавача
мр Сергеј Тамаш мр Сергеј Тамаш
директор

Рецензенти
Микола М. Цап
Микола Шанта

Редакција Редакција
Звонко Сабо
Славко Сабо
Владимир Папуга
Гелана Папуга
Мартица Тамаш

Главни и одвичательни редактор
Главни и одговорни уредник
Звонко Сабо

Одвичательни редактор
Одговорни уредник
Славко Сабо

Лектор
Микола М. Цап

Коректор
Златка Сабо

**Публиковане з нагоди означованя
Националног швета Руснацох у Вербаше,
17. януара 2015. року**

**Објављено поводом обележавања
Националног празника Русина у Врбасу
17. јануара 2015. године**

РУСНАЦИ У ВЕРБАШЕ РУСИНИ У ВРБАСУ

ПРИВИТ РУСНАЦОМ У ВЕРБАШЕ И ВШАДЗИ ДЗЕ ИХ ЄСТ

Чесц ми и задовољство привитац Руснацох у Вербаше и вшадзи дзе их єст з дньом нашого национального швета. Тото швето рочне, але не з нагоди даякого „округлого” ювілея. Воно торжество таке як цо ше недзеля розликує од звичайного дня. Швето є, бо теди зме розтерховани дньових обовязкох, окупани, до чистого облечени, а торжествуєме тельо кельо нам можлівосци дошлебодзую.

Тото цо найкрасше у недзелі то же людзе маю часу обрациц ше єдни гу другим, не лем вирни гу вирним, але и вирни гу еретиком, ангели гу спаднутим ангелом, святи гу гришним. А нет святосци без спознання глібини човекового паду. Та и тото руске националне швето, хторе нешка означуєме у Вербаше, єдна файта преширеней церкви и недзелі. Зидзме ше медзи собу, пребачме єдни другим, и поволайме и сушедох медзи нас.

Недзеля то дзень у хторим ше Бог одпочива после стваряня швета, цалком на людски способ задовољни зоз собу и шветом (то єдно з ридких местох на хторих почувствуєме психологийну глібину Господа), односно зоз свою окончену роботу. У новозавитней традиції недзеля знука Церкви унапрямує шветкованє на пасхални тайни, чийо ше споминанє преславює у Евхаристії хтора зазберує церковну заєдніцу в недзелю, на дзень воскресєня Господнього (Ді. ап. 20,7; I Кор, 16,2; Одкр. 1,10). Нашо нешкайше националне швето преширена руска заєдніца, бо не шицки зме християне и не шицки припадаме єдней церкви.

Недзеля, насампредз, зберанє людзох у Евхаристії, але и швето природного роботного циклуса у смислу старозавитней традиції и сучасней националней нам традиції.

Ошлебодзени од обовязки роботи, окупани и у молитви и добрей дзеки медзи людзми вимитей души и цела, понеже през тидзень чи рок приобрел себе єдзєне и напої, человек у недзелі и националним швету, як когезивних факторох медзи особу и заєдніцу, доживює легкосц и полноту єгзистенції, як можліви простор щєсца.

Прето не забувайме в недзелю и на рочне националне швето винєсц себе лепших до швета. Сами себе, а и швет враца нам зоз духовну и тілесну окрипу.

Дошлебодзє ми же бим и Вас и себе у тей святочней нагоди здогаднул на єдну правдиву подію хтора може буц прикладна и за тоту нагоду. При означованю 1100-рочніци приселєня Мадярох до Панонії мал сом нагоду

у мене Катедри за руски язык и литературу привитац на Филозофским факултету у Новим Садзе ювилей своїх колегох и їх сонароднікох. Вичну дилему хто старши у Панонії, Серби чи Мадыре, ришел сом так же сом пригадал правдиву и можліву историйну ситуацію же док ше Серби сцекаючи од Туркох скривали по мочарох Панонії, а з Азії ше спушовали колони Атилових конянікох, Руснаци ше на шицко тото припатрали з горох Карпатох и питали ше на кого унапрямец свойо стрелки. Ришели остац мирни и зохабиц най то вони сами риша медзи собу. Значи, Руснаци у Панонії и на Карпатох старши и од едних и од других. Мой Гамбит виволал шмих при колегох припаднікох и едного и другого народу, але у ювилейним зборніку, видрукowanym з нагоди ювилею, мойого ришення не було. Шмем повториц и нешка: Руснаци автохтоне жительство Карпатох и Панонії, без потреби доказованя хто старши, а хто младши на тих просторох.

Жем на хторей виками жию, не лем у Вербаше, але у Стредней Европи у ширшим смислу, з власнима руками з мочарох претваряли до плодней ораніни.

И о историйней одвичательносци на тих, з витрами не худобних, просторох, маме цо повесц. Хто кельо мал власци, тельо ма и одвичательносци. Як цо шицким познате, Руснацом була наменена робота, а з власцу ше сладзели нашо сограждане. И дзекуеме на тим дзеленю колачу. Бо заслуги маме, але вини мало. Прето нешка вечар и шмеме медзи нас поволац наших сушедох и попатриц им до оч. Давали зме кельо зме могли, а брали кельо нам давали.

Кед ше огляднем за собу, з искуством човека хтори ма романескне паметане, а то значи при людзох характер човека препознац як судьбу и, обратно, обачиц уплів судьби на формоване характера човека, после трох романох у хторих Вербас мой митски универзум, дзешец кніжкох поезиї и дванац кніжкох наукових, литературних и филозофских студийох – видзи ше ми же Руснаци на тих просторох жили и жию у трох историйних и егзистенцијалних ситуацијох.

Перша, то етнічно и конфесионално заварта заедніца, дзе церква и язык основни осовини спорозумйованя и основни когезивни фактори. Руснацом припадало окраїско живота, як парастом и ремеселніком, але свою кромку хлеба едди заслужено и морално окриплююцо. На щесце, знали учиц ше, за себе, чежко, часто и покрадзме, од тих роботних и тих цо вецей знали и мали, були вони Шваби, Мадыре чи Серби.

Друга, то живот у тkv. братстве и единстве, дзе могли розмахац и свою работносц и мудросц и, конечно, талант. Волайме тоти часи як сцеме, але у чаше Тита голем национални меншини ше чувствовали национално и людски ошлебодзени, без огляду же даедни численши народи часи Тита не тримаю як часи у хторих докончили ришоване свойого национального питаня.

Треца, то нашо часи, нешка, у хторих народи и поединци шицко маю у смислу декларованих правох, але поедзена економска супстанца дружтва, та человек шицко ма, лем работи мало, а без работи и живота не вельо, не тельо кельо вимага солидни животни минимум. Пред нами нова файта розподзельованя економскей моци у хторей национални меншини, лебо етнічни заєдніци у меншинским положеню, не найлепше ше знашли и не найлепше прешли, гоч, муши ше припознац, у новим прерозподзельованю економскей моци ані численши народи, векшина припаднікох тих народох, не вельо лепше прешла. Остава нам наздавац ше же Руснаци не буду ознова лем параста и туня роботна моц, але вредни и школом валушни, буду жиц и од знаня, не лем од моци власних мускулох, бо знане остава єдина роба хтору мож здобуц, предац и затримац за будучносц.

Кед ми ше опитаце як видзим будучносц Руснацох у Вербаше и Стредней Европи нешка и напоютре, кратко бим одвитовал же нас видзим як европски образовану заєдніцу хтора чува и позна власни жридлово вредносци, але ше и вшадзи у швецце, у професії за хтору ше поединци буду опредзельовац, буду чувствовац як дома. Ище кратше, розошати, зоз сцераньом розлики медзи животом на валале и у варошу, треба нам прежиц урбанизацию живота и жиц и далей блізка зоз жему и природу, а не против ніх. Бо шицки ми дзеци жеми, а ю зме голем мали нагоди, през историю и з власним животним прешвеченьом, упознац.

Видзим нас, значи, як часц хора ангелох, хтори на рижних языкох, та и на нашим, руским, шпиваю исту гимну животу и животней радосци.

Таким Руснацом и нашим добронамирним сушедом винчуем националне швето, єдней обичней недзелі, хтора нас лепших указує швету як цо то знаме звичайного роботного дня!

У Вербаше, 6. децембра 2014.

Пароҳияне пред стару цркѡу – 1892.р.

Верници пред старом црквом – 1892.г.

РУСИНИ У ВРБАСУ (од средине XIX века до 1941. године)

Апстракт: Прве русинске породице се насељавају у Стари Врбас у првој половини XIX века, али масовније насељавање Русина у ово место из Куцуре и данашњег Руског Крстура почиње тек после револуције 1848/1849. године. За Русине гркокатолике у Ст. Врбасу прво је била основана експозитура гркокатоличке парохије у Куцури, а тек касније је основана и посебна парохија и русинска школа. Организован културно-национални живот Русина у Ст. Врбасу почиње у периоду између два светска рата, углавном у оквиру Русинског народног просветног друштва.

Кључне речи: Русини, Врбас/Стари Врбас/Нови Врбас, гркокатолици, православни, русинска школа, Русинско народно просветно друштво.

Врбас као насеље налази се на једној карти пре Мохачке битке (1526), али тек у време турске владавине у овим крајевима има о њему више података. Према турским дефтерима из 1590. године у Врбасу је било 36 кућа (Borovszky 1909: 135). У попису Бачке жупаније из 1715. године у Врбасу је забележено 18 кућедомаћина, али се у напомени наводи да их сигурно има и више, и да имају више зрна него што је у попису приказано (Јакшић, 231–232). Није то био случај само у Врбасу. После извршеног пописа 1715. године сматрало се да он не даје реалне податке и да га треба ревидирати. Према новом попису из 1720. године у Врбасу је било 22 кућедомаћина и девет удовица које су водиле домаћинство. У обради земљишта примењиван је двопољни систем. Обрадивог земљишта доброг квалитета било је довољно, као и ливада које су давале квалитетно сено, и било је довољно пашњака (Јакшић, 316–317). У оба наведена пописа становништво Врбаса је српско. После тога број становника у Врбасу постепено расте. Тако су у Врбасу 1779. године забележене 242 куће, укупно 216 српских породица. Немци су се почели насељавати у Ст. Врбас 1785. године (Borovszky 1909: 135).

О Русинима у Врбасу постоји одређена литература: куцурски парох Павле Вукић у својој Историји куцурске парохије даје прве податке о Русинима у Ст. Врбасу (Вукич 1996). Онуфриј Тимко је објавио чланак из историје гркокатоличке парохије у Ст. Врбасу (Тимко 1977). Јанко Рамач у једном прилогу детаљније приказује прилике у русинској конфесионалној школи у Ст. Врбасу у првој половини 90-их година XIX века (Рамач 1991), у другом објављује низ докумената који у истом периоду приказују шири контекст покрета преласка гркокатолика у Куцури и Ст. Врбасу на православну веру

Зграда Општине средином XX века

(Рамач 1990). Исти аутор у књизи *Руснаци у Јужней Угорској (1745–1918)* даје доста података и о Русинима у Ст. Врбасу до 1918. године (Рамач 2007). Мирон Жирош у прва два тома своје демографске монографије Русина даје доста статистичких података о Русинима у Врбасу/Ст. Врбасу/Новом Врбасу (Жирош 1997; Жирош 1998). Роман Миз је објавио монографију посвећену гркокатоличкој цркви у Ст. Врбасу (Миз 2010). У периоду између два светска рата доста података о Русинима у Врбасу има и у оновременој русинској штампи: у недељним новинама и календарима које је издавало Русинско народно просветно друштво основано 1919. године (Руске народне просвитне друштво: даље РНПД): *Руски новини* (1924–1941) и *Руски календар* (1921–1941), као и у недељним новинама и календарима које је издавао Културно-просветни савез југословенских Русина основан 1933. године (Културно-просвитни союз југославјанских Русионох: даље: КПСЈР): *Русска заря* (1934–1941) и *Календар Русска заря* (1936–1941).

Федор Лабош наводи да је насељавање Русина у Врбас почело средином XVIII века, у време када почиње њихово масовније насељавање у Бачку, нарочито у Крстур и Куцуру (Лабош 1979: 280). И О. Тимко сматра да је насељавање појединих русинских породица у Врбас почело још у време велике сеобе Русина. После тога, нарочито у време великих поплава у Куцури, неки су прелазили у Врбас, где земљиште у периодима честих киша није било толико водоплавно. Тимко сматра да су неке породице Русина гркокатолика прешле на римокатоличку веру и да су се мађаризовале, углавном у мешовитим браковима. По њему, то су породице: Панковић, Дуби-

на, Лехоцки, Личко, Смоленскиј итд. (Тимко 1977: 142). На жалост, он не поткрепљује ове своје тврдње поузданим изворима.

О Русинима у Ст. Врбасу у првој половини XIX века има нешто података из шематизама Крижевачке епархије или из извештаја о броју верника гркокатоличке парохије у Куцури. Према попису верника гркокатоличке парохије у Куцури 1815. године у Ст. Врбасу је било 15 гркокатолика (Gavrilović 1977: 180), 1831– 6, а 1832 – 16 (Сегеди 1980: 144–145). После тога, 1839. године у Ст. Врбасу је забележен само један мешовити брачни пар, у ком су отац и двоје деце гркокатолици,¹ а 1846. године такође само један мешовити пар, са укупно 5 чланова гркокатолика.² На основу ових података може се закључити да су се у Ст. Врбас у првој половини XIX века досељавале само поједине русинске породице, неке од њих и мешовите, али то још није било организовано насељавање Русина у ово насеље.

Павле Вукић наводи да су се Русини из Куцуре и Крстура почели досељавати у Ст. Врбас после револуције 1848/1849., односно 1850. године, пошто је то српско насеље било опустошено. По њему, Русини у Ст. Врбасу су у почетку користили 10 сесија земље и залагањем куцурског пароха Ђуре Шовша подигли су цркву и купили плац и кућу за парохијални дом и за школу. Од Угарске дворске коморе су 1865. године добили за свог свештеника 34 јутара земље, која је била и фактички измерена 1868. године. (Вукич 1996: 79).

На другом месту у својој Историји куцурске парохије Вукић даје још неке податке о Русинима у Ст. Врбасу: наводи да је куцурски парох Ђура Шовш око 1851. године помогао Русинима у Ст. Врбасу да поправе цркву, парохијални дом и школу, и да добију свог душебрижника. Наводи и да су из старе гркокатоличке цркве у Куцури пренете у гркокатоличку цркву у Ст. Врбасу царске двери (Вукић:), које у њој стоје до данашњег дана (Цап 1996: 94).

Међутим, Ј. Сегеди према подацима шематизама из 1851. и 1852. године не наводи да је тада у Ст. Врбасу било гркокатолика (Сегеди 1980: 144–145), што на неки начин противречи подацима о градњи или поправљању гркокатоличке цркве, парохијалног дома и школе 1851. године, како то наводи П. Вукић. Остаје само питање да ли у шематизмима за 1851. и 1852. годину недостају подаци о броју гркокатолика у Ст. Врбасу, или је можда нетачна година под којом П. Вукић спомиње градњу или поправљање гркокатоличке цркве, парохијалног дома и школе. Ипак, следећи подаци указују да је број Русина у Ст. Врбасу 50-их и 60-их година XIX века бележио брзи пораст: 1853. године их је било 193, 1854 – 223, 1859 – 266 и 1868 – 307 (Сегеди

1 АКЕ, 210/1839 – Попис душа гркокатоличке парохије у Куцури за 1839. годину, потписао парох Ђура Шовш.

2 АКЕ, 119/1846 – Попис душа гркокатоличке парохије у Куцури за 1846. годину, потписао парох Ђура Шовш.

1980: 144–145). Федор Лабош наводи да су као први Русини у Ст. Врбасу у парохијалном архиву записани Иван Хрубињак, Петар Гадњај, Јосиф Роман, Михал Костелник, Јурко Шарик и Михал Микита. Такође наводи да је 1860. године, када је основана парохија у Ст. Врбасу, у њој биле 82 породице: 42 су имале своје куће, а остале су биле желирске (Лабош 1979: 280)

Матичне књиге у гркокатоличкој парохији у Ст. Врбасу се воде од 1860. (Šimrak 1931: 105), односно од 1861. године (Сегеди 1980: 139), али све до 1887. године духовну бригу о гркокатолицима у Ст. Врбасу вршили су куцурски капелани (Сегеди 1980: 140). Овде такође треба истаћи да се у литератури доста често наводи да је у Ст. Врбасу 1860. године основана гркокатоличка парохија, а у неколико докумената из Архива Крижевачке епархије из 1864/1865. године изричито се наводи да је тада у том месту постојала само експозитура гркокатоличке парохије у Куцури, али не и парохија. У Статусу свештенства Крижевачке епархије за 1865. годину наводи се да је експозитура у Ст. Врбасу тада имала 275 верника, али није имала намештеног капелана. Парох у Куцури био је Ђура Шовш, а капелан Павле Вукић.³

Роман Миз у својој монографији гркокатоличке парохије у Ст. Врбасу наводи све свештенике који су службовали у њој и даје њихове краће или дуже биографије, често детаљно описујући и њихову делатност која нема директне везе са овом парохијом (Миз 2010). Први управитељ гркокатоличке парохије у Ст. Врбасу био је Владислав Лабош (1885–1887). Пошто ту није постојао парохијални дом, он је становао у Куцури. После њега на чело парохије долази Андрија Сегеди (1887–1891). У његово време је поред гркокатоличке цркве подигнут торањ. Следећи управитељ парохије био је Михајло Сергеј Трбојевић (1891–1902) (Миз 2010).

Према државном попису из 1900. године у Ст. Врбасу је у 929 кућа било укупно 4.642 становника, од тога 435 Мађара, 2.025 Немаца, 15 Словака, 428 Русина, 1.728 Срба и 10 других, а по вероисповести: 362 римокатолика, 428 гркокатолика, 1.671 православних, 1.603 евангелика, 434 реформата, 72 јудаиста и 72 других (Borovszky 1909: 135).

Број Русина у Ст. Врбасу повећавао се како константним природним прираштајем, који је варирао због разних болести и повећане смртности у појединим периодима, тако и захваљујући приливу новог становништва. Тако, на пример, гледано по деценијама, природни прираштај становништва био је: у годинама од 1861–1870 – 20 особа, од 1871–1880 – 7, од 1881–1890 – 79, итд. Посматрано у дужем временском периоду, од 1861–1930. године природни прираштај је био 550 душа. У том периоду било је склопљено 376 бракова (Жирош 1997: 327–332).

Основни разлози пресељавања Русина из Куцуре и Крстура у Ст. Врбас били су недостатак обрадивог земљишта у тим насељима и сиромаштво појединих породица, које су управо исељавањем из својих насеља, у којима

³ АКЕ, без сигнатуре: Крижевци, 6. 02. 1865. године.

**Ана Захорјански са децом Андрием и Меланијом, у крилу држи сина Јанка.
Фотографија из 1900. године**

су већину чинили Русини, тражили повољније услове за живот у срединама где ће бити мањина и у верском и у националном погледу. Ипак, и после пресељавања у Ст. Врбас највећи део ових досељеника ће и даље бити веома сиромашни, о чему сведоче бројни документи који говоре о материјалном стању гркокатоличке црквене општине, која је веома тешко могла да властитим средствима издржава свог свештеника и учитеља, и да одржава своју цркву, парохијални дом, школу и стан за учитеља. Управитељ парохије Владислав Лабош 1886. године наводи да је гркокатоличка црква у Ст. Врбасу толико сиромашна, да има само једну црквену ризу/одежду која је у веома лошем стању (Рамач 2007: 422).

Ипак, Русини у Ст. Врбасу су великим напором, уз материјалну подршку других русинских парохија, успели да 1892. године саграде нову цркву, коју је освештао нови крижевачки епископ Јулије Дрохобецки 28. септембра исте године (Сегеди 1980: 140). Александар Кузмијак наводи да је епископ Ј. Дрохобецки 20. септембра 1893. године поново посетио гркокатолике у Ст. Врбасу и да је том приликом присуствовао крштењу када је једна назаренска породица прешла на гркокатоличку веру (Kuzmiak 1896: 202). Роман Миз наводи да се назаренство почело ширити међу гркокатолицима у Ст. Врбасу на почетку 90-их година XIX века, управо у време када је управљање парохијом преузео М. Трбојевић (Миз 2010: 14).

Нема тачних података о томе када и како је почела да ради русинска школа у Ст. Врбасу. Царско-краљевско намесништво Српске Војводине и Тамишког Баната се 1855. године обратило крижевачком епископу Георгију Смичикласу захтевајући извештај о просветним приликама Русина у Ст. Врбасу. Наравно, епископ је одмах затражио извештај о томе од вицеархиђакона, а када је добио тачне информације, одмах је одговорио Намесништву да у Ст. Врбасу има 260 Русина и 53 деце школског узраста. Ту он изричито негира информацију која је стигла до овог Намесништва, да русинска деца иду у православну школу, и наводи да ондашњи Русини гркокатолици имају своју школу и свог приватног учитеља, који, истина, још није потврђен од компетентних школских власти (Рамач 2007: 386). На жалост, после тога извесно време не налазимо податке о раду те школе. Тек 1861. поново се, само посредно, спомиње русинска школа у Ст. Врбасу. Наиме, тада се Антоније Жатковић, учитељ у конфесионалној русинској школи у Куцури, жалио да су Куцурани хтели да га отпусте и саветовали су му да тражи посао као учитељ у русинској школи у Бачинцима или у Ст. Врбасу (Рамач 2007: 386). Изгледа да је русинска школа у Ст. Врбасу још и 1865. године радила као приватна и да није била призната од компетентних школских власти, јер је вицеархиђакон Ђ. Шовш писао крижевачком

Меланија и Марија Захорјански (Фотографија из 1910.године)

епископу да су за време спровођења сегрегације у Ст. Врбасу евангелички и гркокатолички свештеници добили по 32 јутара земље. Том приликом је евангеличкој црквеној општини за издржавање њеног учитеља додељено 12 јутара земље, па је велика штета што Русини нису имали свог учитеља признатог од компетентних школских власти, јер да су га имали, и гркокатоличка црквена општина би добила за издржавање свог учитеља исто толико земље (Рамач 2007: 386).

Извесно време, до 1889. године, гркокатолички свештеник у Ст. Врбасу истовремено је обављао и учитељску дужност. Тада је користио и земљу која је грунтовно била уписана на гркокатоличку школу, а од верника је као свештеник добијао лукно и столарни приход. Међутим, државне и школске власти су захтевале да у конфесионалним школама раде квалификовани учитељи. За управитеља парохије Андрију Сегедија, који је поред свештеничке обављао и учитељску дужност, то је била добра прилика да се ослободи учитељске дужности, па је одлучио да уреди питање издржавање школе и учитеља и послао је свој предлог Духовном столу Крижевачке епархије како да се то реши. Духовни стол је у мају 1889. године одобрио његов предлог о начину прикупљања новца за плату учитеља у русинској конфесионалној школи. Међутим, изгледа да је А. Сегеди тај предлог сачинио без знања и сагласности својих верника, јер када је предлог обелодањен, парохијани су одбијали да га прихвате сматрајући да је то још једна нова црквена такса коју они због свог сиромаштва не могу плаћати. Парох се одмах обратио Духовном столу епархије и молио га да се у вези решавања питања гркокатоличке школе у Ст. Врбасу обрати школском инспектору у Сомбору, што је Духовни стол и урадио (Рамач 2007: 387).

Изгледа да је Школски инспекторат у Сомбору дао сагласност на овај предлог решавања питања русинске конфесионалне школе у Ст. Врбасу, јер је А. Сегеди у марту 1890. године послао Духовном столу записник Црквено-школског одбора у Ст. Врбасу наводећи да се на крају све добро завршило око уређења плате за учитеља и молио је да Духовни стол о свему обавести Школски инспекторат у Сомбору ради даљег поступка да би се расписао конкурс за учитеља до почетка школске године. На расписани конкурс пријавио се учитељ Васиљ Каменца, пореклом из Закарпатја, али након што га је Школски одбор изабрао на ту дужност, он се изненада захвалио на учитељском месту. После тога за учитеља у тој школи био је изабран Михајло Врабељ, дотадашњи привремени учитељ у Крстуру, такође пореклом из Закарпатја. Од самог почетка рада М. Врабеља у русинској конфесионалној школи и на месту појца у гркокатоличкој цркви у Ст. Врбасу настајали су разни проблеми. Људи су нередовно плаћали рате за издржавање учитеља па црквено-школски одбор није могао да на време исплати учитељу његову плату. На жалост, испоставило се да је у Ст. Врбасу било мање гркокато-

Прадедови: Михал Чизмар, Михал Сегеди и Андри Нота, фотографија из 1900. године...

лика него на списку који је сачинио А. Сегеди и на основу ког је израчунао потребну суму за обезбеђивање плате за учитеља, те је одмах на почетку недостајало новца за учитељску плату. Истина, међу Русинима је било и јако сиромашних људи који стварно нису могли да плате рате пореза за издржавање учитеља, па је недостатак новца у фонду за школу доводио у питање њено нормално функционисање на основу предложеног начина прикупљања средстава од верника ове парохије (Рамач 2007: 387).

У пролеће 1891. године учитељ М. Врабељ је тражио од Духовног стола епархије новчану помоћ ради одласка на лечење у бању Липик. Наводио је да је учионица у којој

ради неприкладна, да нема ни патос, па је он радећи у таквим условима тако оболео на ноге да једва хода. У молби наводи да се већ обраћао за помоћ и Министарству вере и просвете Угарске, али су му одговорили да он ради у конфесионалној школи и да треба да тражи помоћ од Крижевачке епархије (Рамач 1988: 691). Није нам познато како је била решена ова молба учитеља М. Врабеља.

Када је М. Врабељ сазнао да школску земљу користи управитељ парохије, одмах је покренуо акцију да се она да учитељу, јер ју је Комора доделила школи за њено издржавање, а не цркви. Управитељ парохије М. Трбојевић је о свему обавестио Духовни стол епархије, наводећи да је М. Врабељ већ у вези тога упутио тужбу Бачкој жупанији, као и тужбу да не добија редовно своју плату, иако школа има свој фонд, односно земљу.

Управитељ парохије М. Трбојевић је био свестан да гркокатоличка црквена општина никако не може да сакупи 400 форинти годишње за издржавање учитеља, како је то предвидео његов претходник А. Сегеди. Један од разлога је био тај да је на списку А. Сегедија било више парохијана

него што их је заиста било, те због тога није било могуће прикупити потребну суму новца. Поред тога, многи су били тако сиромашни да заиста нису могли да плаћају таксу за учитељску плату. Због тога су људи сматрали да је најбоље решење да се све врати на старо: да свештеник преузме учитељску дужност, а онда нека себи унајми способног учитеља кога ће плаћати из својих прихода и контролисати његов рад. Он је упозоравао Духовни стол да су верници у Ст. Врбасу јако огорчени чињеницом да морају да плаћају таксу за издржавање учитеља и да су одлучно против настојања учитеља М. Врабеља да се та земља одузме свештенику и да се преда учитељу. Управитељ парохије се фактички нашао између својих парохијана и учитеља М. Врабеља као између чекића и наковња: док су људи упорно захтевали од њега да се удовољи њиховом захтеву да свештеник преузме школу, учитељ је, незадовољан због тога што нередовно добија плату, јер људи не уплаћују рате предвиђене таксе за школу, тражио од свештеника да тужи нередовне платише па ако треба „*da dadem ljude sa policijom hvatati i exequirati*”. То је у великој мери кварило односе између свештеника и народа, због тога је М. Трбојевић молио да се то питање некако реши: или нека учитељ сам убире своју плату, или нека то раде црквени тутори, или општина, а не да се свештеник, који треба да буде благи пастир, препире и суди с народом због плате учитеља. Ту Трбојевић наводи да су неки људи већ претили да ће, ако се не удовољи њиховом захтеву, радије прећи на православну веру, али да не могу и неће плаћати таксу за учитеља (Рамач 1988: 692–693).

Међутим, Духовни стол је био одлучан у своме: позивао се на чињеницу да је он својом одлуком потврдио и да је после тога и Жупанијски школски инспекторат одобрио одлуку црквено-школског одбора у Ст. Врбасу о уређењу учитељске плате и да се то мора поштовати. После тога М. Врабељ је у редовном поступку на конкурс изабран од истог црквено-школског одбора и потврђен декретом

...и њихови прауници: Михајло Миклош, Јанко Сегеди и Никола Чизмар, 2014.

Духовног стола на споменуто учитељско место и има право на договорену плату, а црквено-школски одбор има обавезу да му је исплаћује. Духовни стол је био изненађен да само после годину дана исти црквено-школски одбор једноставно не спроводи оно што је сам предложио и одлучио: „Zar školski odbor misli da je škola igra, da se može danas nešto zaključiti, a sutra opet nešto drugoga, ili da je moći potvrđenoga učitelja, jer je teretno plaćati ga, bez povoda otpustiti”? Даље Духовни стол указује да је управо Жупанијски школски инспекторат инсистирао да се у русинској школи у Ст. Врбасу постави дипломирани учитељ, стога он неће дозволити да учитељску дужност поново преузме свештеник и да се све врати на старо стање. Ту се такође наводи да учитељ сигурно не би постављао питање да се земља коју користи свештеник да учитељу, да је редовно примао своју плату (Рамач 1988: 693–694).

У међувремену учитељ М. Врабељ је послао Духовном столу епархије притужбу да још увек не добија редовно своју плату и молио је да се то питање реши. Духовни стол је, износећи исте аргументе као и раније, обавезао вицеархиђакона да се побрине да учитељ Врабељ редовно добија своју плату. Јер, ако учитељ не буде добијао редовно своју плату, „ako drugačije ne bude išlo, moraće se odrediti, da se i dohodak od te zemlje uplaćuje u crkvenu blagajnu i da se od toga izluči toliko, koliko bude zaostatka na plaći učiteljskoj” (Рамач 1988: 694–695).

Ујесен 1892. године Црквено-школски одбор је намеравао да купи нову зграду за школу. Немамо податке о томе каква је то била зграда, али из писма М. Трбојевића Духовном столу сазнајемо да је учитељ М. Врабељ био против тога и изјављивао је да, ако Одбор купи ту зграду, он неће ући у њу и да више неће радити у тој школи. Учитељ је и даље упорно захтевао да се школи да земљиште које јој је доделила Комора, а које је користио свештеник, сматрајући да би у том случају били решени проблеми око прикупљања средстава за плату учитељу, јер би тај фонд био довољан за издржавање учитеља и за подизање нове школске зграде. Управитељ парохије је описао незадовољство својих верника понашањем учитеља Врабеља, који јасно поручују да неће трпети његове хирове, и да је боље да он, ако није задовољан приликама у Ст. Врбасу, оде и нађе себи бољу школу, него да људи због великог терета за издржавање школе и учитеља, који не могу подносити, почну да се исељавају у Срем (Рамач 1988: 695).

Незадовољни због проблема око издржавања школе и приликама у парохији, као и одуговлачењем, односно одбијањем Духовног стола да удовољи њиховим захтевима у вези решавања школског питања, неки гркокатолици у Ст. Врбасу су све отвореније изјављивали да ће прећи на православну веру. Када је о томе био обавештен, крижевачки епископ Ј. Дрохобецки је одмах затражио од М. Трбојевића да о свему поднесе опширнији

извештај и наложио му да паметно одвраћа народ од таквих намера (Рамач 1988: 697).

Трбојевић је настојао да смири епископа и да га увери да у Ст. Врбасу покрет за прелазак на православље није толико раширен као у Куцури, али је ипак признао да су неки заиста претили да ће то урадити, а да је главни разлог за то такса коју морају плаћати за учитељску плату. Он је указивао да је изјава неких његових парохијана да ће прећи на православну веру уследила после тужби учитеља Врабеља, када се почело са утеривањем дугова таксе за учитеља, што је јако разљутило ове људе. Трбојевић наводи да и његови претходници, Мирослав Голеш, Владислав Лабош и Андрија Сегеди никад нису могли да добију целу предвиђену руковину. Били су задовољни тиме што су добили, мада су и до трећине морали да опросте, а никад ништа нису утеривали силом. Даље наводи да је А. Сегеди одлучио да прими у школу дипломираног учитеља „i opredelio mu je dve trećine dohotka iz rukovine, za koju se je znalo da je teško ili nikako utjeriva”. Тако је, закључује М. Трбојевић, свештенику смањен приход, а није до краја решено питање учитељске плате, па су настајали све већи проблеми. Учитељ није добијао пуну плату и жалио се Духовном столу. Духовни стол је наложио управитељу парохије да захтева од цивилних власти да утерују дуг од оних који нису на време плаћали таксу за школу. Људи су били веома незадовољни и потпуно су се окренули против учитеља М. Врабеља, сматрајући да је он крив за све и хтели су га избацити из школе. Узалуд је управитељ парохије одвраћао своје вернике од непромишљених потеза. Људи су слали своје депутације у Нови Сад код вицеархиђакона Ј. Храниловића, захтевајући да се он заложи код Духовног стола да се у Ст. Врбасу школско питање врати на старо стање, односно да се М. Врабеља отпусти, а да свештеник поново преузме на себе учитељску дужност. Пошто од Духовног стола дуго није стизао никакав одговор, људи су непрестано долазили код управитеља парохије и стално захтевали одговор на своје молбе. У таквим околностима, када се проширила вест о јачању покрета за прелазак на православље у Куцури, то је одјекнуло и међу Русинима у Ст. Врбасу. Истина, Духовни стол је у међувремену мало смирио тензије тиме што је послао одређену суму новца да се некако реши питање учитељеве плате до краја године, али то је било само одгађање коначног решења овог питања. Трбојевић је одговорио да ни не сме да призна људима да је епископ послао 100 форинти помоћи, јер је сматрао да ће они после тога сасвим престати да уплаћују рате таксе за школу. Он наводи да људи већ говоре: „Nismo mi tu poradi diplomiranoga učitelja, već učitelj poradi nas, pa zato mi ćemo takvog učitelja koga možemo platiti, a 'ked Preč. Konzistorija hce, da trima diplomiranog madjistra, naj ho i placi””. И сам управитељ парохије је сматрао да би било најбоље да се ствари врате на старо, односно да свештеник преузме на себе и учитељску дужност, убеђен

Зидање цркве 1939/1944. године

да ће се тако у Ст. Врбасу све смирити. Због тога је упозоравао да се ово питање мора брзо решити, да се његовим одлагањем не би дало повода да људи своје незадовољство искажу преласком на православну веру, што би могла да убрза и појача православна агитација. Да се то не би догодило, „јер овде међу руским народом треба да само један нешто počне – други га одмах сlijеде особито ако је dotičни мало uplivнија osoba међу народом”, молио је да Духовни стол што пре донесе повољно решење на молбе верника ове парохије. Ту Трбојевић спомиње да су неки гркокатолици већ контактирали са месним православним парохом и да им је он обећао да ће сваки гркокатолик који пређе на православну веру добити опрост од плаћања најмање четири године, што може да буде веома примамљиво за многе сиромашне Русине да промене веру у нади да ће бар мало побољшати свој материјални положај (Рамач 1988: 698–700).

Епископ Ј. Дрохобецки је кратко одговорио М. Трбојевићу да се, с обзиром на угарско школско законодавство, тешко може удовољити молбама Русина из Ст. Врбаса да се по њиховим захтевима реши школско питање, али га је ипак храбрио обавештавајући га да се већ обратио компетентном министарству с молбом да гркокатоличкој школи у Ст. Врбасу додели годишњу материјалну помоћ (Рамач 1988: 700).

Вицеархиђакон Ј. Храниловић је по налогу крижевачког епископа у марту 1893. године посетио Куцуру и Ст. Врбас и у извештају који је после

тога поднео свом ординарију он углавном приказује прилике у Ст. Врбасу слично као што је то пре њега урадио М. Трбојевић, описујући став верника према учитељу М. Врабељу и њихов захтев да га отпусте, а да дужност учитеља преузме свештеник. Храниловић је предлагао да Духовни стол именује Врабеља за учитеља у другој школи, а да дужност учитеља у Ст. Врбасу преузме свештеник, јер је и он био уверен да би то смирило људе и не би им давало повода да размишљају о преласку на православну веру. Даље је саветовао да се епископ или Духовни стол обрате православном патријарху у Карловце с молбом „da se zabrani srpskim sveštenicima, naročito kulanskom paroku, rođaku patrijarhovom, harangiranje rusinskog naroda i širenje u Ugarskoj kraljevini zabranjenoga vjerskoga prozelitizma”, наводећи да је и покојни епископ Илија Храниловић 1886. године упутио представку патријарху Герману Анђелићу и молио га да се заустави агитација православних монаха међу Русинима у Срему, и да је то тада помогло.

У истом извештају Ј. Храниловић наводи да у конфесионалној русинској школи у Ст. Врбасу има 36 деце. Учионица је у малој и нездравој собици. Катехизам се учи по Малом катехизму И. Рошковича,⁴ и напредовање ученика је добро. Учитељев стан је неодговарајући, у соби нема патоса, нема кухиње, „jednom reči stan dosta nepodesan za stanovanje” (Рамач 1988: 700–702; Рамач 1990: 730–734).

Учитељ М. Врабељ је био незадовољан и тиме како добија део своје плате као црквени појац из столарног прихода и оптуживао је код епископа Ј. Дрохобецког управитеља парохије Трбојевића да му не даје све што му припада за службу у цркви. Такође је доказивао епископу да је много урадио у овој школи: када је овде дошао, деца нису знала ни да читају ни да пишу, а захваљујући његовом преданом раду научила су и једно и друго, и већ могу са свештеником и службу да одслуже (Рамач 1988: 702–704).

На крају је М. Врабељ, незадовољан приликама у школи и уопште у парохији, одлучио да напусти дужност учитеља у русинској конфесионалној школи у Ст. Врбасу и дужност појца у тој цркви, па је у јулу 1894. године молио епископа Ј. Дрохобецког да га именује за доживотног или бар за привременог појца у Крстуру. У молби је наводио да добро познаје црквени обред и да је већ радио као појац у тој парохији. Сматрао је да је дотадашњим својим радом заслужио да га епископ именује на ту дужност, јер је много допринео и на пољу књижевности⁵ као и око набављања црквених књига за русинске парохије у Бачкој и Срему (Рамач 1988: 706). После свега, Врабељ је у новембру 1894. године био постављен за привременог појца у Крстуру до 15. августа 1895. године (Рамач 1991: 50).

4 Рошковичъ, И. (1891). *Малый Катихизисъ, или наука православно-христианская сокращенная* (Восьмое издание по Куткову катехизису). Унгваръ: Келетъ.

5 Вероватно он ту мисли на објављивање зборника народних песама: Врабељ, М. (1890). *Русский соловей*. Унгваръ.

Ујесен 1893. године покренут је поступак за избор учитеља у русинској конфесионалној школи у Ст. Врбасу. Црквено-школски одбор је на седници 14. децембра изабрао на ту дужност Емилијана Губаша, младог учитеља из Куцуре, али се он изненада предомислио и није прихватио тај посао (Рамач 1991: 49).

Питање ширења гласова о преласку Русина у Ст. Врбасу 1892–1893. године на православну веру тешко је одвојити од питања решавања школског питања, јер су људи условљавали решавање школског питања по својој жељи својим евентуалним преласком на православну веру, о чему је већ било доста речи. Верници ове гркокатоличке парохије су таксу/порез за плату учитеља схватили као своје додатно и непотребно оптерећење које због свог сиромаштва не могу да подносе. Наравно, све то није ишло без пропаганде православних, односно покушаја да се неким ситним материјалним уступцима, као што је привремено ослобађање од плаћања штоле или и уз одређену награду – додељивањем земље, на шта су Русини у то време били веома слаби, гркокатолици преводе на православну веру. Јован Храниловић је указивао да је било и покушаја отворене пропаганде православних да се покрене масовнији прелазак Русина гркокатолика на православну веру. Наиме, он у извештају Духовном столу епархије наводи да је лично својим познанствима и ауторитетом спречио да у *Бранику*⁶ буде објављен текст који би позвао Русине на прелазак на православну веру. Због тога он упозорава да се треба добро припремити, ако се настави таква организована акција, на коју гркокатолички свештеници морају да спремно реагују и да на време припреме своје вернике. Он је сматрао да верницима треба добро објаснити да прелазак на православну веру никако не значи повратак на веру својих дедова, како су то неки говорили (Рамач 1990: 724–725).

Русини у Ст. Врбасу су 1892. године саградили своју цркву, али су већ 20-их година XX века почели да прикупљају новац за подизање нове. Иако су верници ове парохије највећим делом били доста сиромашни, фонд за подизање цркве се полако увећавао. На неким „забавама” или приликом културних манифестација новац од улазница или добровољни прилози били су уплаћивани у фонд за изградњу цркве. Значајна материјална помоћ стизала је и из других русинских парохија, нарочито из оних имућнијих, из Куцуре и Р. Крстура.

У децембру 1938. године планови за изградњу нове цркве су већ били готови и одобрени од компетентних црквених и државних власти. Почетак радова је планиран за пролеће 1939. године.⁷ На други дан Духова 29. маја 1939. године освештани су темељи за нову цркву.⁸ Изградња је доста

6 Браник – орган Либералне странке у Војводини (1885–1914).

7 РН, 47/1938, с. 4.

8 РН, 22/1939, с. 3.

Освештање звона за нову цркву око 1930. године

брзо напредовала – крајем јуна зидови цркве били су подигнути до висине старе цркве. У краткој весту о радовима на цркви наводе се имена и суме дародаваца. Као највећи дародавци су: општина Ст. Врбас са 10.000 динара, општина Кула са 5.000 динара, гркокатоличка црквена општина из Куцуре са 5.000 динара, крижевачки епископ Дионизиј Њаради са 10.000 динара и Министарство правде са 5.000 динара, а остали дародавци, којих има још доста, дали су мање суме.⁹ У септембру су већ извођени радови на торњу.¹⁰

Пројекат за гркокатоличку цркву у Ст. Врбасу урадио је украјински архитекта Володимир Сичинскиј. Тај пројекат је представљао неку симбиозу препознатљивог украјинског стила и традиционалног војвођанског барока. На жалост, оригиналан пројекат се изгубио у компетентном министарству Краљевине Југославије, па је црква, нарочито њена купола, завршена на

⁹ РН, 26/1939, с. 3.

¹⁰ РН, 35/1939, с. 3.

Реновирање цркве у Старом Врбасу

једноставнији начин. Иконостас је осликао Петро Ризнич Ђађа (Миз 2010: 25–26). Онуфриј Тимко наводи да је по првобитном пројекту звоник требало да буде поред цркве, а не на њој, како је било урађено. Ентеријер цркве је осликао академски сликар Павле Ружичка (Тимко 1977: 144).

По одласку учитеља М. Врабеља, према навођењу Романа Миза, 1894. године школу је преузео управитељ парохије М. Трбојевић, како су то захтевали верници. Због својих бројних обавеза, он је поставио младог појца Богумила Контру да учи русинску децу на русинском језику. Исте године школу је посетио школски инспектор Никар Граф и затворио је као нелегалну. Трбојевић се није предао него је уз помоћ староврбаског нотара Ђуле Киша настојао да у разговору са школским инспектором изнађе решење за русинску школу. Коначно, русинска школа је 1895. године постала државна,¹¹ а министар вере и просвете Ласло Забик је именовао за њу учитеља. Поред русинске деце у ову школу су ишла и деца других верских заједница, тако да више није била довољна једна учионица и један учитељ. Од септембра 1898. године почела је да ради у њој и дипломирана учитељица Марија Ратковић прво као помоћна учитељица, а од следеће школске године као самостална (Миз 2010: 54–56).

Године 1906. у русинску школу је дошао млади учитељ Антониј Параска из Закарпатја и обављао је дужност учитеља и појца у гркокатоличкој цркви пуних 18 година. После се преселио у Панчево, где је радио као учитељ до своје смрти 1932. године.¹²

За управитеља парохије у Ст. Врбасу М. Трбојевића још треба споменути да је он набавио прву штампарију у Ст. Врбасу и ту је почео да издаје новине на немачком језику „*Werbaser Zeitung*”, које је и уређивао. Када је 1902. године одлазио из Ст. Врбаса штампарију је продао врбаској фирми „Плес”, која је издавала врбаске новине све до почетка Другог светског рата (Тимко 1977: 143–144).

После М. Трбојевића 1902. године за пароха у гркокатоличкој парохији у Ст. Врбасу долази Александар Абодич и остао је ту до 1933. године, када су по договору са куцурским парохом Ђуром Биндасом једноставно променили места (Миз 2010: 24).

Парох А. Абодич је 1921. године упутио молбу председништву РНПД да се покрене поступак за отварање русинског одељења у Ст. Врбасу.¹³ После тога РНПД се заиста обратило Министарству просвете Краљевине СХС с

11 И у Шематизму Крижевачке епархије објављеном 1931. године се наводи да је русинска конфесионална школа у Ст. Врбасу била подржављена за време угарске владе, али се не наводи година, нити аутор наводи извор за овај податак (Šimrak 1931: 106).

12 РН, 26/1932, † Антон Параска, б. 3.

13 АПРК, 45/1921 – молба пароха А. Абодича председништву РНПД, Ст. Врбас, 14. 02. 1921. године.

молбом да се у том месту одобри отварање одељења на русинском језику (Павич 1922: 11). Нисмо успели да пронађемо податак када је тачно почело да ради русинско одељење у Ст. Врбасу. У мају 1925. године већ је радило једно русинско одељење, а пошто је било довољно русинске деце за још једно одељење, отворено је још једно учитељско место и одмах је за њега расписан конкурс.¹⁴ У истом тексту се наводи да је објављен и позив за отворено место појца у гркокатоличкој цркви у Ст. Врбасу, а ту је објављена и реч захвалности гркокатоличке црквене општине свима онима који су дали своје прилоге за изградњу нове цркве. Није нам познато када је тачно примљен учитељ у ново русинско одељење.

На почетку тридесетих година XX века у Ст. Врбасу су постојала два русинска одељења. Учителица Цецилија Шанта је радила у I и II разреду, а у осталим разредима је радио учитељ Јевдоким Канарев, православне вере (Šimrak, 1931, 106), вероватно један од бројних руских политичких емиграната који су после Октобарске револуције у Русији нашли своје уточиште у Југославији. То није једини случај да је у русинској школи у том периоду радио православни учитељ: у русинској школи на пустари Бела Раданова/Била, која је припадала школи у Р. Крстуру, у периоду између два светска рата радила је учителица Марина Тутолмин, Русиња православне вере.

У Ст. Врбасу је 1934. године било око 1000 Русина, у Н. Врбасу око 200, и још око 100 на србобранским салашима. Било је 200 деце школског узраста. У школи су била само два русинска одељења у којима се мало учило на русинском језику, јер су се учитељи правдали да у прва четири разреда не могу да све предају на русинском језику. Ту се наводи да често и нема учитеља који заиста добро знају русински језик, а на жалост, и у другим русинским срединама недостају учитељи Русини.¹⁵ Мирон Жирош наводи да је 1935. године у Ст. Врбасу постојало само једно русинско одељење са једном учителицом, мада је у школи било 160 ученика Русина (Жирош, 147). На жалост, он не наводи извор из ког црпи ове податке.

У периоду између два светска рата у русинским недељним новинама *Руски новини* су у више наврата објављивани текстови у којима је истицано да Русинима у Југославији недостају учитељи и због тога не могу да се отворе русинска одељења тамо где има довољно русинске деце. Истовремено је упућиван позив родитељима да дају своју децу у учитељске школе, јер је тај кадар веома потребан не само за тренутно решавање питања недостатка учитеља у русинским срединама, него и за будућност, ради подизања образованог и културног нивоа целе русинске заједнице у Југославији (Рамач, 2001: 61–64).

14 РН, 23/1925, Стари Врбас. Нове учитељске место, с. 3

15 РН 46/1934, 23. новембар, с. 1–2. Текст „Русини у Старим и Новим Врбаше” написао је Ђура Биндас.

Градња куће од набоја

У јуну 1937. године деца из русинског одељења у Ст. Врбасу била су са својим учитељем Ј. Канаревим на дводневној екскурзији у Руском Крстуру. То је била лепа прилика да се друже са својим вршњацима, да посете русинску штампарију и да боље упознају живот у центру Русина у Југославији.¹⁶

Организован културно-просветни живот Русина у Ст. Врбасу почиње тек после стварања Краљевине Срба Хрвата и Словенаца 1918. године. Парох А. Абодич у писму председништву РНПД у фебруару 1921. године спомиње да је у Ст. Врбасу одржана „русинска забава“, да су изведена два позоришна комада, један русински и један украјински, са концертом. То је био велики успех у културном погледу, а то је донело и леп материјални приход. Следећих година у Ст. Врбасу организоване су сличне забаве: 1. фебруара 1925. године била је организована „свечана русинска забава“ коју је пратило око 500 гледалаца, од којих су око четвртине били Срби. Чист приход од 600 динара био је намењен изградњи русинске цркве у месту. Наводи се и да је за организацију забаве заслужан Петро Ризнич, али о самој забави нема никаквих информација.¹⁷ Ипак, изгледа да су до почетка 30-их година овакве русинске културне манифестације у Ст. Врбасу биле веома ретке.

¹⁶ РН, 23/1937, Вербаски дзеци у Керестуре, с. 3.

¹⁷ РН, 14/1925, од 5. марта 1925. године.

Стари мост преко канала. Свадба Владе Рагаја и Меланије Захорјански, 1954.

Организован културно-национални живот Русина у Ст. Врбасу почиње тек на почетку 30-их година. Парох А. Абодич је 1932. године основао хор, а 1933. године основана је „Руска драма” (Русинска драма). Режиер је био Петро Ризнич. Прва представа коју су припремали била је драма *Дай серцију на вољу, заведе в невољу* (Пусти срцу на вољу, упашћеш у невољу) украјинског аутора Михајла Кропивницког. Одмах на почетку је истакнуто да је циљ овог дилетантског друштва не само да забавља публику, него да својим представама даје публици поуку. Прво извођење овог комада било је планирано за 25. фебруар, а чист приход од драме био је намењен у фонд за изградњу Народног дома.¹⁸ Представа је била изведена како је било планирано, 25. фебруара, и постигла је завидан успех. На представу су дошли не само Русини, него у лепом броју и други житељи Ст. Врбаса. Режиер је био П. Ризнич. Одмах је договорено да се припрема нови комад, „Безталанна” (Несрећница) украјинског писца И. Тобилевича.¹⁹

„Руска драма” је за Кирбај (Црквена слава) 22. маја 1934. године гостовала у Р. Крстуру. У дворишту Народног дома извела је два своја комада: уочи славе је изведена „Безталанна” И. Тобилевича, а на дан славе „Сва-

¹⁸ РН, 8/1933, с. 3.

¹⁹ РН, 12/1933.

танња на Гончарівці” (Свадба на Гончаривци) украјинског писца Квитке Основјаненка. Хроничар наводи да су представе биле одлично изведене и да је права штета да је због слабе рекламе посета била доста слаба.²⁰

Русинско Просветно друштво у Ст. Врбасу 1934. године почело је да припрема „Преносну уметничку изложбу” с циљем да с њом гостује по русинским селима. Били су позвани уметници, сликари и вајари, да пријаве своје радове ако желе да учествују у тој акцији.²¹ Није нам познато да ли је та акција била реализована.

„Брацковање” у Старом Врбасу 1939. године

Црквени хор у гркокатоличкој цркви у Ст. Врбасу радио је и после одласка пароха А. Абодича у Куцуру 1933. године. За Божић 1935. године хор је певао у цркви под диригентском палицом црквеног појца Вартоломеја Бесермиња. Хроничар је записао да је том приликом гркокатоличка црква била препуна и да су многи остали напољу, што је по њему очигледан доказ да Русини у Ст. Врбасу не прелазе на православну веру.²² Појац В. Бесермињи је водио и дечји хор: школска деца су са својим хором „коринђала” по русинским кућама и у цркви. Људи су били веома задовољни том акцијом, јер Русини у месту немају своју интелигенцију па нема ни других културних дешавања.²³

20 РН 21/1934, 25. мај, 3.

21 РН, 19/1934, 3.

22 РН 3/1935, 18. јануар, 3.

23 2/1937, 15. јануара, 4.

**Добровољно ватрогасно друштво. Музејска збирка Културног центра, Врбас.
Фото: Борис Билењиќ**

Поводом организовања прославе 20-годишњице ослобођења, у Ст. Врбасу је 27. новембра 1938. године била приређена свечаност на којој су учествовали Срби, Русини, Мађари и Немци. На свечаној академији наступио је хор „Читаонице” из Р. Крстура на челу са диригентом Иринејем Тимком. На репертоару је имао русинске и српске песме.²⁴

Без властите интелигенције, спремне да организује културно-национални живот Русина, у Ст. Врбасу је било тешко одржати континуитет у раду. На почетку 1938. године наводи се да је дилетантска секција, која је успешно радила, престала с радом. Због тога је хроничар топло поздравио гостовање Русина из Куцуре, који су се недавно добро организовали и дошли са својим програмом у Ст. Врбас. Они су гостовали са својим хором и дилетантском дружином и извели су свој програм 26. фебруара у гостионици Ирине Иван. Дилетанти су извели два позоришна комада: „Просвита” (Просвета) и „Ох, тота швекра” (Ах, та свекрва), а хор је извео неколико народних песама. Русини у Ст. Врбасу су били веома задовољни овим наступом својих комшија из Куцуре.²⁵

²⁴ РН, 49/1938, 3.

²⁵ РН, 9/1938, 4. март.

Извесно време Русини у Ст. Врбасу нису имали неке културне активности, а онда је црквени појац П. Недохин на почетку 1941. године поставио на сцену са омладином два позоришна комада: „Наталка Полтавка” и „Настоящи” (Они прави). Комади су извођени 15. и 16. фебруара, тако да су скоро сви Русини из Ст. Врбаса имали прилику да их виде. Тим поводом организована је и томбола, а приход је намењен изградњи русинске цркве. На забаву је дошла група Јакова Чизмара која је забављала присутне својом музиком.²⁶

Међу Русинима у Бачкој 90-их година XIX века је било присталица и чланова Социјалдемократске партије Угарске, нарочито после издвајања из ње покрета независних социјалиста Иштвана Варкоњија, у који се укључује и русински аграрни пролетаријат из Крстура, Куцуре, Врбаса и Ђурђева (Mesaroš 1975: 94–95; Biljnja 1987: 97–100).

После проглашења Краљевине СХС, нарочито у периоду спровођења аграрне реформе, део русинског становништва, нарочито сиромашних сељака и аграрног пролетаријата, прикључује се социјалистичком покрету у нади да ће на тај начин успети да поправи свој социјално-економски положај (Гађећа 1977). У другој половини 30-их година поједини Русини из Врбаса приближавају се радничком и комунистичком покрету, али они нису имали значајнији политички, културни и национални утицај на своје sunarоднике у том граду. Владимир Биљња је са идеолошком острашћеношћу настојао да с једне стране негира и омаловажи улогу и значај РНПД у целокупном културно-просветном и националном животу Русина у периоду између два светска рата, посебно истичући негативну улогу гркокатоличког свештенства као идеолошког непријатеља радничког и комунистичког покрета, а с друге стране је истицао и преувеличавао улогу КПСЈР а посебно његовог левог крила у ширењу радничког и комунистичког покрета међу Русинима у Југославији као њихову најзначајнију тековину у XX веку (Biljnja 1987: 105–141).

На почетку 30-их година XX века део русинске интелигенције која је била у опозицији РНПД окупља део русинских радника из Врбаса и Куцуре који су били блиски синдикалном или радничком покрету с циљем да оснују ново русинско културно-просветно друштво. Тако је у Ст. Врбасу 3. септембра 1933. године основан Културно-просветни савез југословенских Русина.²⁷ Савез је највише присталица имао управо у Врбасу и Куцури, али осим издавања својих новина *Русска заря* (Зрак) (1934–1941) и календара *Календар „Заря”* (1936–1941), он практично није развио неку делатност или активности на пољу културно-просветног живота Русина у Врбасу.

26 РН, 8/1941.

27 РН, 36/1933, 15. септембар, 3.

РУСКИ НОВИНИ

ЗА РУСИНОХ У КРАЉОВИНИ С. Х. С.

Виходза ред у тижню. — Цена на цали рок
100 Дин. На 1/2 рока 50 Дин. На 1/4 рока 25 Дин.
Властитель: Руске Народне Просвет. Дружтво.
Одвчателни редактор Дюла Панич.

Нови Сад
штаварток 4. децем. 1924.

Рукописи и други писма треба послати
адресу „Руски Новини“ Нови Сад, Божјој
улица бр. 2. — Претплату на Руске-На
Просв. Дружтво Руски Крстур (Бачки

РУСИНИ!

Перше число „Руских Новиних“
иде у рукох. Наша радоси, на-
ша жадоси, сподобити. Од початку

ски Новини* буду виходзи чи не.
За нами не стојат никаки диспозициони
фонди, дос хторима би ше трошни
виплацовали. Ми сами себе мушине
одтаргнуц од устах и дац за кашо
писани. А трети моток, моли, злато.

владика Др. Бошви. Цали украинск
народ привитие того и жадя м
благослова Божого. Ми Русини
на коју срдечно винчусие на ж
УМАР СЛАВНИ СКЛАДАТЕЛЬ

Према црквеној статистици у Старом Врбасу је 1941. године било 1350. Русина.²⁸

На крају као закључак: После досељавања у Ст. Врбас малобројних појединаца Русина у првој половини XIX века, после револуције 1848/1849. године почиње њихово масовније насељавање у њега из Куцуре и Крстура. У туђем националном и верском окружењу русинским досељеницима у Ст. Врбасу су у почетку њихова гркокатоличка црква/вера и школа на матерњем језику били основна упоришта која су их чувала од асимилације. После стварања Краљевине СХС, када су се Русини нашли у знатно повољнијој ситуацији за развој свог културно-просветног и националног живота, и Русини у Врбасу користе нове могућности и властитим снагама се укључују и дају допринос општем културно-просветном и националном препоруду русинске националне заједнице у држави.

Извори и литература:

- АКЕ – Архив Крижевачке епархије, Крижевци.
АПРК – Архив парохије Руски Крстур, Руски Крстур.
- Biljnjа, V. (1987). *Rusini u Vojvodini. Prilog proučavanju istorije Rusina Vojvodine (1918–1945)*. Novi Sad: Dnevnik.
- Вукич, П. (1996). *Хисторія фары коцуурскеи*, у: Цап, М. М. (1996). *Церква и школа у Коцууре (75–114)*. Нови Сад: Грекокатолицка парохија св. Петра и Павла Нови Сад.
- Гаћеџа, Н. (1977). *Rusini između dva svetska rata. Godišnjak Društva istoričara Vojvodine (275–308)*. Novi Sad: Društvo istoričara Vojvodine.
- Gavriloć, S. (1977). *Rusini u Bačkoj i Sremu od sredine XVIII do sredine XIX veka. Godišnjak Društva istoričara Vojvodine (153–215)*. Novi Sad: Društvo istoričara Vojvodine.

²⁸ РН, 14/1941. То је и последњи број ових новина.

- Жирош, М. (1997). *Бачванско-сримски Руснаци дома и у швецe (1745–1991)*. Нови Сад: Грекокатолицка парохија св. Петра и Павла.
- Лакшић, И. (1966). *Из пописа становништва Угарске почетком XVIII века*. Нови Сад: Војвођански музеј.
- Kuzmiák, S. (1896). *A görögkatolikus egyház. Bács-Bodrog vármegye egyetemes monografiája*, II (197–203). Zombor.
- Лабoш, Ф. (1979). *История Русинох Бачкей, Сриму и Славонии 1745–1918*. Вуковар: Союз Русинох и Украинцох Горватскей.
- Латяк, Д. (2008). *Театрални живот Руснацох. I часц*. Нови Сад: Театрални музеј Войводини – Руске слово.
- Mesaroš, Š. (1975). *Radnički pokret u Bačkoj (1890–1918)*. Novi Sad: Institut za izučavanje istorije Vojvodine.
- Миз, Р. (1970). *На отвореној сцени (1)*. Шветлосц, 2/1970 (154–174). Нови Сад: Руске слово.
- Миљковић, Л. (и други) (1998). *Општина Врбас*. Географске монографије војвођанских општина. Нови Сад – Врбас: Институт за географију, Нови Сад.
- Павич, Ю. (1922). *Дійствованє „Руского Народ. Просвитного Друштва” у року 1920./21*. Руски календар 1922, (7–13). Руски Керестур: Руске народне просвітне дружтво.
- Рамач, Я. (1988). *Врабельово учительованє у Старим Вербаше*. Шветлосц, 6/1988 (688–706). Нови Сад: Руске слово.
- Рамач, Я. (1990). *Прилоги гу питаню православногo руху медзи Руснацами у Бачки 90-их рокох XIX вику*. Шветлосц, 6/1990 (721–740). Нови Сад: Руске слово.
- Рамач, Я. (1991). *Учительованє Михайла Врабеля у Новим Садзе (1895–1898)*. Шветлосц, 6/1991 (48–66). Нови Сад: Руске слово.
- Рамач, Я. (2001). *Прилог историји школства Руснацох у Югославији у периодзе медзи двома шветовима войнами (1918–1941)*. Шветлосц, 1/2001 (55–73). Нови Сад: Руске слово.
- Рамач, Я. (2007). *Руснаци у Южней Угорскей (1745–1918)*. Нови Сад: Войвођанска академия наукох и уметносцох.
- Сегеди, Й. (1980). *Парохии Осецкогo викаријата у 18. и 19. століттю*. Християнський календар 1980 (109–150). Руски Керестур: Войвођански викаријат
- Тимко, О. (1977). *Парохия Вербас I*. Християнський календар 1977, (142–144). Руски Керестур: Войвођански викаријат Крижевскей епархији.
- Цап, М. М. (1990). *Діялносц Петра Ризнича у Коцуре и Старим Вербаше до 1941. року*. Шветлосц, 4/1990 (539–543). Нови Сад: Руске слово.
- Цап, М. М. (1996). *Церква и школа у Коцуре*. Нови Сад: Грекокатолицка парохија св. Петра и Павла Нови Сад.
- Šimrak, J. (1931). *Šematizam (stanje) Križevačke biskupije*. Spomenica Kalendar grkokatolika Križevačke biskupije za godinu 1931. (70–128). Zagreb: Križevačka biskupija.

THE RUTHENIAN PEOPLE IN VRBAS
(from the middle of 19th century to 1941)

SUMMARY

The settling of some Ruthenian families in Old Vrbas began in the first half of 19th century, but only after the time of mass migration of the Ruthenians from Kucura and today's Ruski Krstur after the revolution in 1848/1849 the Ruthenian Greek-Catholic community was formed in the town. These Greek-Catholics belonged to the branch of parish in Kucura before the Greek-Catholic parish was founded in Old Vrbas. Because of the poverty of the major part of local Ruthenians, they hadn't built the church until 1892. At that time Ruthenian confessional school was founded and from the very beginning there were problems with providing resources for normal work and with finding qualified teachers.

The number of Ruthenians in Old Vrbas in the second half of 19th century was constantly increasing due to the population increase and migration of new families so that, according to the results of the census from 1900, there were 428 Greek-Catholic Ruthenians, and in 1934 around 1200 Ruthenians lived in Old and New Vrbas.

In the period between the two world wars better conditions for teaching the class in Ruthenian language were acquired. At that time organized cultural-folk life of the Ruthenian people in Old Vrbas began mainly in the Ruthenian national and educational association. The most prominent in their activities were the choir and dilettante groups.

The key words: Ruthenian people, Vrbas / Old Vrbas/New Vrbas, Greek-Catholics, Orthodox, Ruthenian school, Ruthenian National Educational Association

*Превод
Нада Захорјански*

РЕМЕСЕЛНІЦТВО ПОД ЧАС ГАБЗБУРГСКОЙ И АВСТРО-УГОРСКОЙ МОНАРХІЇ (1751-1918)

Пре неуєдначени розвой ремеселніцтва, його ширене, унапредзоване и застановйоване, у рамикох нашого розпатраня у тирваню од 170 рокох дзе облапени початки и стваряне організаційних формох цехох и здруженьох (корпорацийох), и пошвидшани капиталистични дружтвени розвиток, пре легчейше спатране и анализоване, викладане ше дзелі на два часци:

– Перша часц облапя период од 1751–1834. рок, по сноване майсторского дружтва у Руским Керестуре, односно од 1763–1827. рок, по сноване майсторского дружтва у Коцуре. Тот перши период у розвою керестурского ремеселніцтва тирва 83 роки, а коцурского 64 роки.

– Друга часц за Руски Керестур почина од 1835. року, зоз снованьом майсторского дружтва и тирва по конец 1918. року, до приключеня Войводини гу Кральовини Сербох, Горватах и Словенцох. Вона тиж тирва дацо вещей од осем дзешецроча. Розвой ремеселніцтва у Коцуре уж зоз иснованьом валалского цеха тирва дзевец дзешецроча.

Цехи були організовані на уровню валалох и облапяли шицких майстрох по вири, односно народноци. У Керестуре жили грекокатолики, римокатолики, православни, односно Руснаци и Мадяре, а и єдни и други були члени здруженя. У Коцуре попри Руснацох (грекокатоликох) жили и Мадяре (римокатолики) и Немци (євангелики) и шицки тоти три народи були члени єдинственого цеха.

Основна характеристика ремеселніцтва при Руснацох у Руским Керестуре и Коцуре, насампредз, у тим же му корені ище на Горніци, же зоз приселенцями приселюю и майстрове до Южней Угорскей и друге, же розвой ремеселніцтва под значним впливом напреднейшого и развитшого ремеселніцтва у суседних блізших и дальших местох, окреме немецких и мадярских майстрох. У Коцуре тот уплів директнейши, бо Немци жию у самим валалє, у Керестуре вон обачливи преїг виучованя ремеслох у майстрох у Филіпове, Кули, Вєпровачу и Червинки. Тоти валали од скорей мали свойо цехи, руски майстрове були члени тих здруженьох, учили ше и здобували попри знаня у фаху и діловни морал. У тих местох од скорей исновала майсторска традиция, цехи и повязаносц медзи майстрами ширшого подруча.

Концом XIX стороча у Червинки була и шеґертска школа, а у истих местох ше поклададо и калфовски испити, а майсторски у Кули и Червинки.

Габор Гвожджак, дакедишні керестурски новтаруш, концом XIX стороча оформел и два фондацийі, з котрих наградзовани руски шегерти, котри посцигли найлепши успих з малярского языка и тоти калфове котри направили найквалитетнейше „ремек діло” на майсторским испиту.

РЕМЕСЕЛНІЦТВО У ВЕРБАШЕ И КОЦУРЕ (1828-1918)

Найвирыатнейше же коцурске дружтво (цех) ремеселнікох „жило и робело” 50–60 роки по приношене Закона о ремеселніцтве 1884. року. Зотим законом предвидзена можливість снованя единствених ремеселніцких корпорацийох у єдним месце кед ест вецей од сто ремеселнікох рижних ремеслох. Винімково, могла ше основац ремеселніцка корпорация и у таких месцох дзе нет сто ремеселнікох. (Пред тим 1872. року, принешени закон о ремеселніцтве зотрим утаргнуте дійствоване цехох.)

Мало познати розвой ремеселніцтва у Коцуре од снованя цеха по 1889. рок. По тот час не зачувана архива дружтва – здруженя: кніжки членох, записніки зот схадзкох, діловодни протоколи о приятих документох зот ремеселніцкей комори итд.

Досц податки о обставинох при ремеселніцтве у Коцуре и Новим и Старим Вербаше у осмим дзешецрочю XIX стороча (точно 1875. року) дава попис тарговцох и ремеселнікох котри окончени у Бач-Бодрожскей жупаніі.

По тим попису число ремеселнікох, тарговцох и качмарох шлідующе:

	Ремесла	Ремеселніки	Тарговци	Качмаре
Стари Вербас	22	68	7	4
Нови Вербас	44	125	19	8
Коцур	14	44	5	8

У Новим Вербаше майстрове мали свою шпор касу и предавальню комисионей роби.

* * *

Вербас мал розвите ремеселніцтво уж початком XIX стороча. Познате же медзи доселенима Немцами уж було ремеселнікох и же вони константно розвивали и унапредзовали ремеселніцку діялносц.

Руснаци ше аж о 80–90 роки по присельованю до Коцура преселюю до Старого Вербасу. У ствари преселюю ше зот салашох у вербаским хотаре на його окраіско за бегельом, дзе сную руску часц Вербасу. Були биреше по малярских, немецких и сербских салашох и з велькей часци наднічаре,

рисаре у земледілстві і роботніці по фабриках котри праве у тот час наставаю. Руснацях ремеселнікох єст аж у остатнім дзешецрочю XIX стороча.

Корені вербаского ремеселніцтва ище у остатніх дзешецрочіох XVIII стороча. Ремеселнікох уж було медзи приселенима колоністами Нємцями котри сную Нови Вербас.

У Вербаше Ремеселніцке здружене основане 1889. року. О тим шведочи майсторска матрикула (окремна кніжка) зоз пописанима ремеслами і майстрами, першіма членами здруженя. До тей кніжки, познейше уписовани нови члени Дружтва, як ше учленьовали, односно як постали майстроуе і окончовали свою ремеселніцку діялносц.

У Вербаским Ремеселніцким дружтве були учленени майстроуе зоз Нового Вербасу, Старого Вербасу і Коцура. До тей матрикули уписовани майстроуе по 1940. рок, односно по окупацию. Документация о майстроух под час Другей шветовой войны не пренайдзена. Уж од 1945. року водзени нови кніжки, але не шицки зачувани.

У вербаским майсторским здруженю, по тей матрикули було пейдзешат єдна майсторска діялносц, а шицкого було 388 майстроух котри робели свою роботу, односно тельо було майсторски роботні. Найвещей майстроух єст у Новим Вербаше, вец Старим Вербаше, а найменей у Коцуре. Не направена детальна национална анализа ремеселніцтва, але обачліве же превладую нємцки і мадярски майстроуе, односно фирми, вельо меней єст сербски, а найменей руски роботні і руских регістрованих майстроух.

Олеярня „Домача” и преводніца на бегелю у Новим Вербаше

РЕГИСТЕР РЕМЕСЕЛНІКОХ Нови Вербас, Стари Вербас, Коцур (1888-1940)

(У заградзеню число руских роботньох, майстрох)

П.ч.	Ремесло	Н. Вербас	Ст. Вербас	Коцур
1.	Гарчкаре	1	9	—
2.	Скленяре	2	1	—
3.	Ковале	3	9(1)	10(3)
4.	Подкователе	5	5	2
5.	Пушкаре	1	1	—
6.	Ножар – оштрач	2	—	—
7.	Браваре и мажаре	2	—	—
8.	Машинбраваре	9	2	—
9.	Плецене дроту	—	1	—
10.	Кломфере	4	1	1
11.	Златаре	1	—	—
12.	Механічаре	5	1	—
13.	Годзинкаре	3	—	—
14.	Правене музичних инструментох	1	—	—
15.	Колесаре	7(1)	4	3(2)
16.	Пинтере	4	1	—
17.	Столаре	21	7	3(1)
18.	Кудзеляре	2	1	—
19.	Скоряре	1	—	—
20.	Сияртове	3	3	1(1)
21.	Кніжковязаче	2	—	—
22.	Щеткаре	1	—	—
23.	Штранґаре	3	3	2(1)
24.	Фарбаре	1	—	—
25.	Тапетаре	4	1	—
26.	Ткаче	3	—	—
27.	Штрикере	4	—	—
28.	Хлопски скравци	23	11	3
29.	Женски скравци	8	—	—
30.	Ципеларе	19	7	3(2)

П.ч.	Ремесло	Н. Вербас	Ст. Вербас	Коцур
31.	Папучаре	2	–	–
32.	Бочкораше	1	1	–
33.	Калапаре	1	–	–
34.	Бундичкаре	3	–	–
35.	Модисткиня	–	1	–
36.	Правене штучного квеца	1	–	–
37.	Байбере и фризере	22	8(1)	7(4)
38.	Козметичар	1	–	–
39.	Млінаре	–	1	–
40.	Пекаре	13	5	3(1)
41.	Посластичаре	3	1(1)	–
42.	Ориентални посластичар	1	–	–
43.	Месаре	17	9	8(6)
44.	Колбасаре	5	3	–
45.	Медовнікаре	1	–	–
46.	Цементаре	2	–	–
47.	Маляре	11	2	2(1)
48.	Друкаре	2	–	–
49.	Сликере	4	–	1 (1)
50.	Електричаре	3	–	–
51.	Будователе	–	–	1
	ВЕДНО	(2)	(3)	(22)

У Новим и Старим Вербаше 1888. року не записани ані еден Руснак як ремеселнік.

Петро Гадняї, коваль перши майстор Руснак у Старим Вербаше, член од 1902. року.

Дюра Шанта, машинбравар (шлосер) перши майстор у Новим Вербаше, член од 1923. року.

Янко Медеши, байбер у Старим Вербаше од 1930. року.

Сима Горняк, коваль у Старим Вербаше од 1930. року.

Иван Пап, посластичар у Старим Вербаше од 1928. по 1938. рок.

По матичней кніжки у Вербаше и Старим и Новим по 1940. рок було шицкогo пейцме руски майстроуе цo мали своjo мигелї. У Вербаше Руснаци були роботніци по фабрикох и земледїлци по салашох, та и биреше на немецких, мадярских и сербских газдовских салашох, а з найвекшей часци бивали у руским краю за бегельом у Старим Вербаше.

Пописи общого державного попису жительствова Мадярскей зоз 1900. року даваю податки о занїманю жительствова и обставинох при ремеселніц-

Яким Монар, автомеханічар на задатку

тве у Коцуре, Новим и Старим Вербаше 1900. року. То детальни податки не лем о числу майстрох по ремеселніцких діялносцох, але и о числу занятих калфох-майсторских помоцнікох и шегертох.

ЗАНІМАНЄ ЖИТЕЛЬСТВА У КОЦУРЕ, СТАРИМ И НОВИМ ВЕРБАШЕ 1900. РОКУ

Число	Діялносц	Коцур	Стари Вербас	Нови Вербас
1.	Ведно жительох	4090	4642	6 369
2.	Польопривреда	3401*	3005*	2440
3.	Ремеселніцтво, индустрия	352	738	2020
4.	Тарговина	57	157	378
5.	Транспорт	14	52	309
6.	Шлебодни заніманя	92	119	181
7.	Наднічаре	55	326	503
8.	Домашні слугове	28	52	199
9.	Други	88	192	322

• У Коцуре 1900. року од польопривредней діялносци жило 75,55% жительства, а од ремеселніцтва и тарговини шицкого 10,34%.

• У Старим Вербаше тот процент виноши 64,73 од польопривреди, а ремеселніцтва и тарговини 20,40%.

• У Новим Вербаше од польопривредней діялносци жию шицкого 38,31% жительства, а од ремеселніцтва, тарговини и транспорта 42,50%.

- Зрозумірно числу жителяства у Новим Вербаше звекшане и число особох у транспорту и шлебодни заніманя.

- Нови Вербас у одношеню на други места у Кулянским срезу ма най-розвитше и найрижнороднейше ремеселніцтво. Зрозумірно своєї матеріялней поднятосци жителяства ма и вельке число домашніх слугох як и други заніманя.

СТРУКТУРА ЗАНЯТИХ У РЕМЕСЕЛНІЦТВЕ 1900. И 1910. РОКУ (Коцур, Стари Вербас, Нови Вербас)

ч.	Ремесло	Коцур		Стари Вербас		Нови Вербас	
		1900	1910	1900	1910	1900	1910
1.	Заняти у ремеселніцтве и индустриі	127	136+16	281	361+46	834	873+254
2.	Самостойни майстроове	65	76+13	117	139+11	314	263+ 83
3.	Помоцни роботніки	37	31	109	180	335	510
4.	Шегерти	18	25	42	63	140	181
5.	Слугове	1	3	6	11	31	52
6.	Роботні без помощнікох	58	68	108	94	222	182
7.	Роботні з 1 помощніком	12	21	37	38	66	82
8.	Зоз двома	8	7	10	11	36	47
9.	Од 3–5	4	5	6	8	35	41
10.	Од 6–10			1	5	9	13
11.	Од 11 до 20			1		3	5
12.	Вецей од 20				2	4	2

У Новим Вербаше 1900. року ест скоро пейц раз вецей самостойних ремеселнікох (роботні) як у Коцуре гоч Нови Вербас лем за єдну половку векши од Коцура по числу жительох. Вон тиж ма скоро седем раз вецей занятих роботнікох у ремеселніцтве. И Стари Вербас скоро ище раз развитши од Коцура и по чишле занятих у ремеселніцтве и ма скоро дупле число самостойних майстроох. Нови Вербас уж барз розвите „индустрийне” (ремеселніцке, тарговинске и баржей урядніцке) место. У Коцуре у 58 роботных робя сами майстроове, а зоз єдним помощніком (калфом) шицкого 12 майстроове, зоз двома 8 и з векшим числом помощнікох лебо шегертох шицкого 4 майстроове. У Старим Вербаше ест три раз вецей помощних роботнікох, а у Новим Вербаше дзевец раз вецей як у Коцуре – у Коцуре 37 особи, у Старим Вербаше 109, а у Новим Вербаше 335 помощних роботнікох. У Новим Вербаше ест коло 150 роботні зоз єдним и вецей помощнима роботніками,

од котрих 87 роботні дзе заняты два и вецей особи. У Новим Вербаше єст 35 мигелі дзе робя од 3–5 особи, 9 мигелі дзе робя од 6–10 особи, 3 мигелі зоз од 10–20 роботнікама и 4 роботні дзе заняты вецей як 20 особи.

У Коцуре 1900. року єст шицкого 18 шегертох, у Старим Вербаше 42, а у Новим Вербаше 140 шегертох.

У Попису 1900. и 1910. року пописани ремесла по конарох привредней діялносци – металней, древовай, текстилней, поживовой и других діялносцох. З тих податкох видно хтори ремесла у преваги у Коцуре, хтори у Старим або Новим Вербаше.

Тот попис облапел и погосцительну діялносц (пописани качмарє) и ремеселніцтво як позарядову діялносц (окреме хлопох и окреме жени).

РЕМЕСЕЛНІЦТВО ПО ПОПИСУ ЖИТЕЛЬСТВА ЗА 1900. И 1910. РОК

ч.	Ремесло	Коцур		Стари Вербас		Нови Вербас	
		1900	1910	1900	1910	1900	1910
Метална индустрия							
1.	Ковале	11	13	13	16	15	17
2.	Браваре	7	4	8	15	58	33
3.	Други ремесла	4	5	2	8	17	15
4.	Машиністи	8	9	5	7	23	24
	Инд. буд. материялу	–	1	16	28	13	46
Древова индустрия							
5.	Гатере	–	–	4	2	35	4
6.	Столаре	10	19	17	38	41	60
7.	Други ремесла	1	1	7	9	14	22
Индустрия скори							
8.	Обрабяне скори	–	–	–	–	1	–
9.	Други ремесла	–	–	3	4	11	7
Текстилна индустрия							
10.	Ткаче	2	2	10	43	85	257
Индустрия облечива							
11.	Скравци	14	19	28	39	71	105
12.	Ципеларе и чижмарє	8	5	14	34	46	49
13.	Други ремесла	6	24	24	20	76	86
Поживова индустрия							
14.	Млінаре	8	5	9	11	51	28
15.	Пекаре	1	2	–	6	20	27
16.	Месаре	7	3	9	13	18	22

ч.	Ремесло	Коцур		Стари Вербас		Нови Вербас	
		1900	1910	1900	1910	1900	1910
17.	Други ремесла	1	1	1	–	20	44
	Хемийна индустрия	–	1	4	15	8	68
	Будователна индустрия						
18.	Муляре	12	15	51	49	67	58
19.	Цимермане	3	6	20	13	42	38
20.	Други ремесла	1	5	8	8	52	65
	Качмаре	7	12	17	18	36	42
	Ремеселніцтво – Позарядова діялносц						
21.	Хлопи	22	14	46	6	66	30
22.	Жени	1	23	32	5	77	38
	ВЕДНО:	111	152	270	396	820	1117
		+23	+37	+78	+11	+143	+68

Окрем хемийней и индустриї будователного материялу у Коцуре 1900. року ест шицки други діялносци як и у Ст. и Н. Вербаше. У Коцуре давни – традиційни ремесла а нет новши и сучаснейши. Ковальох ест лем дацо вецей у Старим и Новим Вербаше, а браварох седем раз вецей у Н. Вербаше як у Коцуре. Розвитосц ремеслох-фахох барз обачліва при древовой, скоровой, текстилней, индустриї облечива и будователней діялносци. У Н. Вербаше ест штири раз вецей столарох, шейсц раз вецей ципеларох и чижмарох, пейц раз вецей скравцох, пейц раз вецей мулярох и штернац раз вецей цимерманох як у Коцуре. У Коцуре ест єднен пекар, а у Н. Вербаше 20 пекарох. У Коцуре ест 7 месарох, а у обидвох Вербасох 27 месарох. Незрозмирно вельке число млінарох у єдним и другим Вербаше у одношеню на Коцур. У Коцуре ест 8 млінарох а у обидвох Вербасох 60 особи робя у вецей модернейших млінох.

У тим попису дати податки и о качмарох. У Коцуре ест 7 качмарох, у Ст. Вербаше 17, а у Н. Вербаше аж 36.

Интересантни податки у Попису облапя Позарядова ремеселніцка діялносц. У нешкайшим значеню того поняца слово о окончованю ремеселніцкей діялносци як другого секундарного заніманя. Найскорей слово о земледілцох, односно майстрох цо жию од польопривреди, а кед нет роботи на польох лебо вжиме вони робя „неприявено” майсторски роботи за других майстрох лебо директно за „купцох” своїх услугох. Таких хлопох у Коцуре, по тим Попису ест 22, у Ст. Вербаше 46 и у Н. Вербаше 66. Медзитим, кед слово о женох котри позарядово робя ремеселніцки роботи вони у Коцуре не евидентовани. Таки жени ест у Ст. Вербаше 32 и Н. Вербаше 77. У Коцуре зазначене же ремеселніцку роботу роби лем єдна жена, а у Керестуре 1 478 жени. Найскорей же у питаню не єднак третирована домашня роботносц

обраб'яне конопи, предзене и ткане платна, мехох, поньвох, покровцох з котрима ше велі Рускинї сами лебо преїг тарговкиньох зявюю по вашарох. Правда же тота домашня роботносц була баржей розвита и масовнейша у Керестуре як Коцуре, але и коцурски жени прерабляли конопу за своєю домашній потреби и на предаї.

Без огляду же ше ремеселніцтво у тим чаше стрета з веліма почежкосцами и зявює ше як конкурент трошительним артиклом витворених на индустрийни способ, з машинску роботну моцу и унапредзenu технологию – воно заж лем у перших роках ХХ сторочя у звекшаню и по числу майстрох и по уводзеню нових ремеслох – нових фахох. Поровнююци занїмане жительох Р. Керестура, Кули, Коцура, Старого и Нового Вербасу 1900. и 1910. року обачує ше же ше число ремеселнікох звекшує, односно зменшує ше число жительох цо жию од польопривредней діялносци.

Розвой и ище векши рост ремеселніцтва у Коцуре, Старим и Новим Вербаше од 1900. по 1910. рок ше детально спатра на основи Общого державного попису Мадярскеї зоз 1910. року.

У шицких трох населених местох обачліво зменшане число польопривредного жительство, а звекшане число и активного и витримованого жительство у ремеселніцтве (индустриї), тарговини и транспорту (котра діялносц у тедишнім чаше мала третман ремеселніцкеї услуги). До найвекшей розвитосци ремеселніцтва пришло у Н. Вербаше, вец у Ст. Вербаше, а найменей у Коцуре. У проценту занятосци жительство з ремеселніцку діялносцу облапене лем ремеселніцтво и тарговина. Погосцительска діялносц не облапена окреме, але є у составе ремеселніцтва як окремна услужна діялносц.

ЗАНІМАНЄ ЖИТЕЛЬСТВА 1900–1910. РОКУ Коцур

		Активне Витримов. Ведно		Активне Витримов. Ведно	
		1900. рок		1910. рок	
1.	Ведно жительох	1.577 + 2. 513	4090	1 516 + 2.613	4 129
2.	Польопривреда	1.299 + 2.102	3401	1 175 + 1.964	2.139
3.	Индустрия, ремеселніцтво	127 + 225	352	153 + 410	563
4.	Тарговина	24 + 53	57	27 + 55	82
5.	Транспорт	6 + 8	14	5 + 10	15
6.	Явни служби	50 + 62	92	30 + 59	89
7.	Наднічаре	6 + 49	55	53 + 72	125
8.	Домашні слугове	28 + –	28	20 + 0	20
9.	Други	56 + 32	88	53 + 41	94

У Коцуре 1900. року од ремеселніцкей и тарговинскей діялносци жили 409 особи, а у 1910. року 645, цо у одношеню на вкупне жительство у 1910. року виноши 15,62 %.

ЗАНІМАНЄ ЖИТЕЛЬСТВА 1900–1910. РОКУ Стари Вербас

	Активне	Витри- моване	Ведно	Активне	Витри- моване	Ведно
	1900. рок			1910. рок		
1. Ведно жительох	1.862+	2.780	4642	1 812 +	3041	4853
2. Польопривреда	1.224+	1.781	3005	876 +	1162	2.032
3. Индустрия, ремеселніцтво	281 +	457	738	410 +	586	996
4. Тарговина	52 +	105	157	87 +	116	203
5. Транспорт	22 +	50	52	31 +	79	110
6. Явни служби	44 +	75	119	51 +	86	137
7. Наднічаре	109 +	217	326	221 +	453	673
8. Домашні слугове	52 +	-	52	47 +	2	49
9. Други	77 +	115	192	80 +	84	164

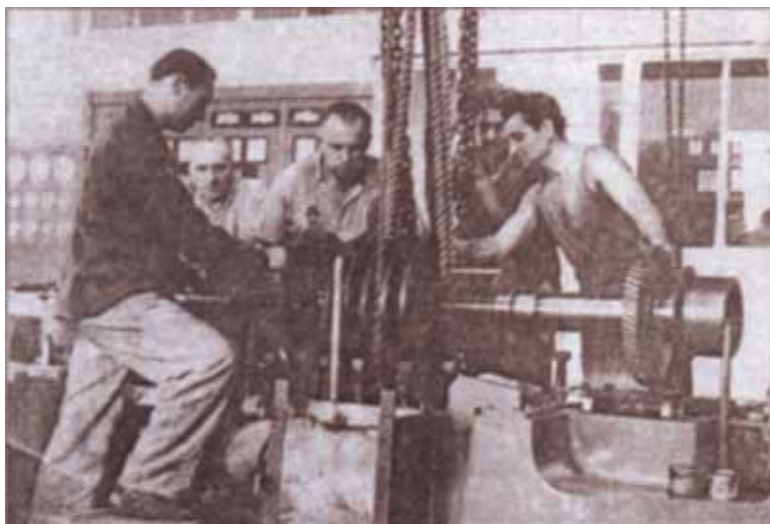
У Старим Вербаше 1900. року од ремеселніцкей и тарговинскей діялносци жили 895, а у 1910. року 1199 особи, цо у одношеню на вкупне жительство у 1910. року виноши 24,84 %.

ЗАНІМАНЄ ЖИТЕЛЬСТВА 1900–1910. РОКУ Нови Вербас

	Активне	Витримо- ване	Ведно	Активне	Витримо- ване	Ведно
	1900. рок			1910. рок		
1. Ведно жительох	2.600 +	3.769	6.369	3.093 +	3.831	6924
2. Польопривреда	901 +	1.539	2.440	818 +	1.280	2.298
3. Индустрия, ремеселніцтво	834 +	1.186	2.020	1.133 +	1.328	2.461
4. Тарговина	154 +	224	378	252 +	353	605
5. Транспорт	88 +	221	309	120 +	260	380
6. Явни служби	64 +	117	181	81 +	122	203

7. Наднічаре	190 + 313	503	180 + 262	442
8. Домашні слугове	199 + -	199	263 + 8	271
9. Други	157 + 165	322	303 + 213	516

У Новим Вербаше 1900. року од ремеселніцкей и тарговинскей діялносци жили 2398, а у 1910. року 3066 особи, цо у одношеню на вкупне жительство у 1910. року виноши 44,28 %.

**Монтиранє генератора у Вербаскей цукровні 1959. року.
Перши з правого боку Владимир Силаді, машинбравар**

Ремеселніцтво на подручю општини Коцур, Нови и Стари Вербас ше интензивно розвивало по Першу шветову войну. Под час войни його рост и напредоване застановене. После войни воно тиж нагло оживює, розвива ше и змощнює, а под час шветовой економскей кризи його напредоване спомалшене.

РЕМЕСЕЛНІЦТВО У ВЕРБАШЕ И КОЦУРЕ МЕДЗИ ДВОМА ВОЙНАМИ

У Вербаше по 1945. рок ест барз мало руски ремеселніцки работні. Ремесла з котрима ше заїмаю нашо людзе наменени селянскому жительству. То ковале, колесаре, сяртове, штрангаре. Ест 5 месаре, 4 байбере, по еден скравец, ципелар, маляр, фотограф. Маюци у оглядзе вкупне число ремеселнікох у городу – Руснаци зоз своїма „мигелями” заоставаю за Немцами, Мадярами, Сербами. Векшу и розвитку фирму ма шлосер Дюра Шанта.

Руски май-
строве и пре свой
материални стан
и можебуц пре
недостаточне зна-
ходзене у руково-
дзенью зоз роботню
дзечнейше робя
у цудзих робот-
ных як майстрове
и майсторски по-
моцніки. Руснацох
майстрох, односно
висококвалифіко-

Привредна вистава у Вербаше 1927. року

ваних и квалификованих роботнікох у дружтвеним и приватним ремесел-
ніцтве ест вельо вецей у часе пред Другу шветову войну, а окреме после
Другей шветовой войны.

У Вербаше еден час, од 1933. по 1939. рок, робела комисија за покладане
майсторского испита. У тим часе майсторски испит положили тоти калфо-
ве зоз Старого Вербасу:

П. ч. Презвиско и мено	Рок народзенья	Покладал испит	Ремесло
1. Барна Янко	1898.	1934, 1935.	столар
2. Варга Штефан	1918.	1934, 1935.	байбер
3. Гадняї Янко	1889.	1933, 1938.	коваль
4. Гадняї Владимир	1918.	1935, 1936.	байбер
5. Ковач Емил	1913.	1934, 1935.	коваль
6. Пап Мария	1915.	1935.	скравец
7. Пап Михал	1894.	1935.	столар
8. Пап Михал (син)	1919.	1937.	столар
9. Радваньски Дюра	1920.	1937.	електричар
10. Салонски Михал	1914.	1933.	машинбравар
11. Такач Ософ	1910.	1934.	столар
12. Уйфалуши Владо	1907.	1937, 1938.	столар
13. Хромиш Яков	1913.	1936.	месар
14. Чизмар Андри	1913.	1937, 1938.	столар
15. Гадняї Габор	1914.	1939.	машинбравар
16. Губаш Яким	1920.	1939.	месар
17. Планчак Петро	1890.	1939.	муляр
18. Салонски Юлин	1908.	1939.	скравец
19. Тамаш Янко	1915.	1935.	столар

Майсторске свидоцтво Янка Тамаша, столара зоз Коцура

РЕМЕСЕЛНІЦТВО У ВЕРБАШЕ И КОЦУРЕ

По податкох зоз матичних кніжкох и евиденції Майсторского здруженя у Вербаше, як и по паметаню вецей информаторох з Вербасу, по 1990. рок у приватним секторе робели шлідуюци 85 майстрове:

Презвиско и мено	ремесло	рок народзенья
Виславски Яким	електричар	1914.
Чизмар Велимир	електроинсталатер	1936.
Катрина Михайло	електроинсталатер и електромеханічар	1951.
Киш Славко	електричар	1949.
Чизмар Дюра	електричар	1949.
Радвані Дюра	електроинсталатер	1920.
Гадняї Янко	коваль	1889.
Ковач Емил	коваль	1913.
Чизмар Йовген	коваль	1914.
Емеди Дюра	коваль	1926.
Миклош Кирил	коваль	1929.
Миклош Мефтод	коваль	1936.

Киндір Иван	коваль	1930.
Нота Михал	колесар	1937.
Загорянски Яким	колесар	1932.
Ковач Владимир	колесар	1923.
Хромиш Владимир	скравец	1930.
Рагаї Владо	скравец	1926.
Колошняї Михал	штранґар	1926.
Копчански Дюра	тапетар	
Гадняї Дюра	машинбравар	1914.
Голуб Мирон	машинбравар	1922.
Голуб Никола	машинбравар	1926.
Кузма Микола	машинбравар	1926.
Казак Стеван	машинбравар	1928.
Шанта Дюра	машинбравар	
Горняк Йовґен	пушкар, механічар	1920.
Папуґа Владо	вожач	1936.
Папуґа Владимир	вожач-инструктор	1957.
Лецишин Славко	кушнір	1916.
Чизмар Янко	пецар	1945.
Будински Мария	пецар	1930.
Чизмар Илько	тарговец	1951.
Чизмар Микола	автолимар	1955.
Катрина Ирина	електромеханічар	1951.
Силаді Владо	електромеханічар	
Планчак Петро	муляр	1913.
Няради Мирослав	муляр	1937.
Катрина Яким	маляр	1947.
Хромиш Юлин	маляр	
Медеші Янко	байбер	1909.
Гайдош Владимир	байбер	1918.
Варґа Штефан	байбер	1918.
Хромиш Йовґен	байбер	1919.
Скубан Янко	байбер	1924.
Миклош Юлин	байбер	1925.
Медеші Яким	байбер	1928.
Леготски Михайло	байбер	1938.
Калченко Глиґорій	байбер	1930.

**Державна индустријна ремеселніцка школа у Новим Вербаше
почала зоз роботу 1945. року**

Загорянски Исидор	качмар	1915.
Салонски Серафа	фарбар, вибивач мустрох	1929.
Киш Фема	фарбар, вибивач мустрох	1935.
Семан Александер	фарбар	1930.
Букатко Михайло	коминяр	1919.
Горняк Янко	коминяр	1937.
Пушкаш Ириней	коминяр	1934.
Салонтаї Владимир	коминяр	1934.
Надьфеї Магда	шивачка	
Фейса Олга	шивачка	1926.
Кочиш Йовген	каменорезач	1922.
Скубан Дюра	скленяр	1922.
Сегеди Михал	крупар	1926.
Фейди Янко	крупар	1925.
Тамаш Михал	металостругар	
Салонтаї Г. Мирослав	механічар	
Бульчик Михал	ципелар	
Кандрач Ферко	ципелар	1906.
Пап Михал	ципелар	1925.
Гарди Мелана	паленчарня	

Демкович Иван	фотограф	1936.
Биндас Драгица	фотограф	1930.
Нота Владимир	кломфер	1939.
Уйфалуши Владо	столар	1907.
Фейса Михал	столар	1924.
Барна Янко	столар	
Такач Осиф	столар	
Пушкаш Янко	столар	1920.
Штефанко Данил	столар	1914.
Барна Андри	столар	1920.
Чизмар Андри	столар	1919.
Сегеди Янко	месар	1921.
Няради Елемир	месар	1929.
Голуб Яким	месар	
Канюх Яким	пекар	1920.
Шелемба Иван	пекар	1940.

Универзал електро – Велимир Чизмар

ДРУЖТВЕНИ СЕКТОР РЕМЕСЕЛНІЦТВА У ВЕРБАШЕ И КОЦУРЕ

Премєнка дружтвеней и економскей системи после Другей шветовой войны поспишовала розвой ремеселнїцтва у дружтвеней власносци. Попри ремеселнїцтва у приватней власносци сновани ремеселнїцки роботнї у задругох, сновани окреми услужни дружтвени ремеселнїцки роботнї у металопрерабляцкей, електротехнїчней, будовательней, древопрерабляцкей, текстилней, поживовой и других діялносцох. З часом, велї тоти роботнї преросли до продукцийних дружтвених підприємствох мебльоох, квартельоох и подобне, але єдно число з нїх, окреме у Вербаше и Коцуре, свою діялносц окончовали попри роботньоох у приватней власносци.

Ремеселнїцка традиция у Вербаше, Кули, Червинки и других местох Кулского срезу под час Австро-Угорскей и Кральовини Югославиї охабела глібоки коренї на тим подручу. Правда, после Другей шветовой войны пришло до зменшаня числа ремеселских роботньоох, насампредз пре одходзєне з того подруча немецкого жительствова, котре з велькей часци було ремеселнїцке, але дружтвєне ремеселнїцтво ше барз помали розвивало.

На подручу срезу Вербас 1955. року, односно Срезкей ремеселнїцкей комори у срезким центре у Вербаше, котра облапя територию бувшого Кулского и Бечейского срезу було 1548 ремеселнїцки роботнї:

- 147 у дружтвеним секторе и
- 1401 у приватним секторе.

У истим року у дружтвеним секторе були заняти 1280 особи –висококваліфіковани 254 особи, кваліфіковани 630, приучени 156 и некваліфіковани 240 особи. У приватним секторе робели 1401 власнїки, 87 члени їх фамилийоох и 342 особи цудзей роботней моци. У приватним секторе 1351 особа була висококваліфікована, 98 особи кваліфіковани и 39 приучени власнїки и члени їх фамилий.

З винєшених податкох ше видзи же ремеселнїцтво на анализованим подручу не посцигло уровень розвитосци на яким було пред войну. У 1956. року було шицкого 1578 ремеселнїцки роботнї у обидвох секторох, а на истей території 1939. року було 2847 ремеселнїцки роботнї. То значи же 1956. року по числу було лєм 55% ремеселнїцких роботньоох у поровнаню з 1939. роком.

По податкох Союза ремеселнїцких коморох народних републикох Югославиї, число ремеселнїцких роботньоох у Горватскей, Словениї и Босней и Герцеговини обачліво звекшане у поровнаню з числом обставинох пред войну, а у других републикох посцигнути предвойнови уровень лебо є дацо звекшане. У Войводини не посцигнути уровень яки бул 1939. року, але

ані у єдним срезу не така велька розлика медзи обставинами пред войну и 1956. роком, як у Кулским срезу.

Обставини у ремеселніцтве и його розвиток у одношеню на число жителях одредзеного стредку и места спатраме у 1956. року у векших местах на подручу Вербаскей ремеселніцкей комори и то у Бечею, Вербаше, Кули и Србобране понаособ и сумарно за други валалски општини у срезу.

Подруче	Число жителях	Число роботных	Число роботнікох	Число школярох
Бечей	26.227	409 (64)	1.230 (21)	197 (138)
Вербас	19.233	188 (102)	388 (50)	102 (188)
Кула	13.298	221 (60)	415 (32)	113 (118)
Србобран	13.635	379 (36)	520 (26)	111 (103)
Шицки други општини	49.669	382 (130)	435 (114)	305 (163)
Ведно у срезу	122.062	1.579(78)	2.988 (41)	849 (144)

Зоз податкох видно же у срезу Вербас на каждих 78 жителях приходзи єдна ремеселніцка роботня и же кажди 41. житель роботнік у ремеселніцтве, а кажди 144. житель школяр у ремеселніцтве.

Од штирох спомнутих местах найрозвитше ремеселніцтво у Бечею, вец у Србобране, Кули и найслабше розвите у Вербаше. У Бечею на 64 роботнікох приходзи єдна ремеселніцка роботня и кажди 21. житель роботнік у ремеселніцтве, а кажди 138. житель школяр у ремеселніцтве.

Фамелия Влади Хромиша у ПКЗ „Будучноц“ 1946. року

У Вербаше ремеселніцтво вельо нізше од просеку розвитосци у цалим срезу, а и у Кули є не досц розвите, гоч Кула пред Другу шветову войну була медзи наймоцнейшима по розвитосци ремеселніцтва у Войводини. У других валалских општинах ремеселніцтво барз слабо розвите бо на каждих 130 жительох приходзи по една роботня а у ремеселніцтве у тих општинах роби лем кажды 114. житель. Медзитим по валалох Войводини на каждих 87 жительох приходзи по една ремеселніцка роботня и кажды 65. житель роби у ремеселніцтве.

* * *

У Вербаше 1966. и 1967. року у дружтвеним секторе постояли 11 ремеселніцки організації. Углавним то були услужни подприємства. Свою роботу робели у дружтвених подприємствах, а даєдни и услуги жительству. У тих 11 дружтвених роботных були заняты меней од пейцсто особи. Були то шлїдуюци організації:

Назва подприємства	заняты особи
„Услуга”, ремеселніцке подприємство	72
„Електроуниверзал”	66
„Светлост”	12
„Мода”, скравецке подприємство	81
Коминьярска роботня	16
„Елен” ремеселніцке подприємство	10
Машиноремонт ДТД	110
„Централ”, услужне подприємство	19
Ремеселніцтво у транспорту	27
Ремеселніцтво у тарговини	35
Ремеселніцтво у млінскей индустриї	13
Ведно	461

Число занятих ремеселнікох у дружтвеним секторе ведно зоз самостойнима ремеселніками указує же у Вербаше єст за половку меней особи заняты у ремеселніцтве як цо було 1939. року.

РЕМЕСЕЛНІЦТВО У ВЕРБАШЕ И КОЦУРЕ

Од 1989. року ремеселніцтво, тарговина и погосцительство ше барз швидко шири. Оможлівена „либерализация” дошлебодзує „воскреснуце” малей привреди и за кратки час єст вецей стотки ремеселніцки, тарговински и погосцительни обекти. Як ше легко отвераю, так и пре вельке число и конкуренцию поступне ше им число зменшує.

У априлу мешацу 2000. року, кед по законских предписаньох усоглашована їх діялносц на подручу општини Вербас у шейсц населених местох було регистровано коло 800 рижни ремеселніцки, тарговински и погосцидельни фирми, односно обекти. Детальну евиденцию о нїх водзи Општинске здружене ремеселнікох у Вербаше, односно Управа приходоох општини, котрей плаца дружтвени обовязки спрам своей діялносци.

Число роботньох по секцийох и местох:

Назва секції	Вербас	Коцур	Савино Село	Бачко Добро Поле	Змаєво	Равно Село
Автопревозніки	101	3	4	7	6	5
Тарговци	210	20	8	21	29	10
Байбере	27	—	2*	2	1	1
Будователе	68	8	2	4	5	—
Здравство	10	—	—	—	—	—
Други	77	13	2	6	3	3
Погосцителе	78	13	6	11	6	8
ВЕДНО	571	57	24	51	50	27

Шицкого ведно на подручу општини Вербас у 2000. року було 788 регистровани ремеселніцки, тарговински и погосцидельни обекти. По секцийох стан шлідујуци:

автопревозніки	127 фирми	Здравство	10 фирми
тарговци	298 фирми	други	111 фирми
байбере и фризере	33 фирми	погосцителе	122 фирми
будователе	87 фирми	Шицкого ведно:	788 фирми

У остатнім року XX стороча у вербаскей општини ест барз мало правей ремеселніцкей діялносци. Учишлени сууглавним у Байберскей и фризерскей секції, Будователней и секції под назву Други. То байбере и фризере, кломфере, столаре, муляре, маляре, електро и водо инсталатере, браваре и у секції Други: ципеларе, годзинкаре, сликере и пластичаре. Таки фирми, односно роботні ест коло 150 у цалей општини. Як нови регистровани діялносци зяваю ше 45 видеотеки и квецарні, 69 автопревозніки, 15 таксисти и 18 автомеханїчаре и вулканизере. Новосц представяю фирми у здравстве: по 2 здравствени и стоматологийни амбуланти и по една интерна, урологийна, интерна и козметичарска ординация, една оптика и една ветеринарска амбуланта. Шицки здравствени обекти ше находза у Вербаше.

Тарговински обекти ест 298 и погосцительни 122, цо несрозмирно барз вельке число у одношеню на часи кед були лем дружтвени тарговини и погосцительства. У самим Вербаше ест 78 погосцительни обекти (карчми и бифеи, предавальні бурека, хлеба и печива, млечни ресторани, месарні). Тринац погосцительни обекти ест у Коцуре и 11 у Змаеве.

Найвещей тарговински обекти (185 предавальні и 25 рижни агенції) у Вербаше. У Змаеву ест 29 предавальні, у Бачким Добрим Полю 21, Коцуре 20, Равним Селу 10 и Савиному Селу 8.

При ремеселніцтве у преваги услужни діялносци. Привредного ремеселніцтва скоро ані нет.

РЕМЕСЕЛНІЦКИ ФИРМИ У ВЕРБАШЕ НА ПОЧАТКУ 2000. РОКУ

– Облaпени лем руски и украински фирми –

1. Еделински Славко, САМОСТОЙНИ АВТОПРЕВОЗНІК, Палих бораца 12;
2. Тиркайла Звонимир, САМОСТОЙНИ АВТОПРЕВОЗНІК, Пете проле-терске бригаде 14 А;
3. Скубан Юлиан, Малярско-фарбарска работня, М. Тита 59;
4. Демкович Иван, Фотографска ремеселніцка работня „ФОТО СТУДИО”, Негошова 13.
5. Пушкаш Микола, Месарска работня „БУТИК МЕСА”, Стевана Доронь-ского 46;
6. Будински Мария, Самостойна пецарско-керамичарска работня, Жарка Зренянина 141;
7. Кантор Михайло, СРР „ЕНЕРГЕТИКА”, Сримска 15;
8. Калченко Глигорие, Фризерска работня за хлопох, И. Л. Рибара 36;
9. Парацки Ласло, Малярско-фарбарска работня, Негошова 22 А;
10. Катрина Ирина, „ЕЛЕКТРОМЕХАНІКА”, Сивч Йовгена93;
11. Няради Нада, Скравецки салон „НАДА”, Сивч Йовгена 86;
12. Чапко Дюра, Стол. тапетарска работня „Чапко”, М. Тита 8;
13. Калченко Иван, Автомеханічарска работня „КАЛЧО”, Сивч Йовгена 6;
14. Стрибер Желько, СПР „ЮДОСАН”, Дюри Дяковича 16;
15. Фейса Миодраг, Приватна работня „ФММ – ЕЛЕКТРИК”, П. Драпшина 65;
16. Чизмар Александар, СПР „ЕЛЕКТРО-ИНСТАЛАТЕР”, П. Драпшина 111 а;
17. Сивч Мирослав, Цимборка работня за виробок посластичарских продуктох и печива „МИРЯНА”, Соні Маринкович 5 А;
18. Горняк Владимир, Самостойна машинбраварска работня „ЮКИ & СИН”, Петра Шегулева 38;
19. Контра Велимир, САМОСТОЙНИ АВТОПРЕВОЗНІК, Банатска 4;
20. Сегеди Леона, СПР „СУЗА”, Сивч Йовгена 97;
21. Чапко Михайло, СРП ТАПЕТАРИЯ, Сараевска 40 А;

Автошкола „Виза” власніка Владимира Папуги

22. Новак Александер, Самостойна пекарска и тарговинска работня „Бачка”
23. Монар Яким и Желько, СРР АВТОСЕРВИС „МОНАР”, Дюри Салая 100;
24. Горняк Александер, СРР „ТЕРМОСЕРВИС ГОРНЯК”
25. Гайдош Соня, Фризерски салон „СОНЯ”, Негошова 26.
26. Монар Любомир, Столарска работня, Вербас
27. Папуга Микола, ДОО „ХЕЛА” Кула
28. Русковски Силвестер СРР „Ванеса” Вербас
29. Подруги Силвестер, „Best & co international group” Вербас

ЗАНАТСТВО, ТРГОВИНА И УГОСТИТЕЉСТВО КОД РУСИНА (1745-2001)

Резиме

Четврти том издавачког пројекта „Бачко-сремски Русини кући и у расејању” под насловом „Занатство, трговина и угоститељство код Русина (1745-2001)” сагледава, након пољопривреде, другу по масовности привредну делатност русинског становништва у Бачкој, Срему и Славонији у периоду од 1745. до 2001. године. Дело представља својеврсну демографску монографију индивидуалних судбина, која прати ову секундарну привредну делатност код Русина од времена њиховог досељења на Кулско коморско добро средином XVIII века. Уједно је приказан развојни ток занатства, трговине и угоститељства у реченој средини, а у вези са тим и унапређење пољопривреде – примарне привредне делатности с којом се русинска заједница и данас, на крају XX века, претежно занима.

У делу је хронолошки и по тематским областима приказан развој занатства у русинским насељима за време Хабсбуршке монархије, Аустро-Угарске, Краљевине Југославије, СФРЈ, као и на тлу СР Југославије и Хрватске у најновије време. На основу постојећих извора, архивске грађе, докумената и државних пописа у излагању се прате професионална занимања становништва. Евидентира се смањење броја пољопривредника и повећање других делатности, превасходно занатлија, трговаца, крчмара и превозника. Одређују се општи правци друштвеног развоја и у тим оквирима положај русинске популације и њен допринос у друштвеном напретку.

Већ међу првим досељеницима Русина из Горњице (Горња земља, ондашња североисточна Угарска) у јужну Угарску средином XVIII века стигле су и занатлије. Њихов број је временом био у успону. Деца из занатлијских домаћинстава, као и сиромашни сељачки синови у све већем броју су одлазили у суседна села и потом и у градове на изучавање заната.

Русини из два највећа насеља, Крстура и Куцуре, од свог досељења су гравитирали према Кули. Овде је било средиште коморског газдинства и државне власти. Кула је већ 1813. године постала трговиште где се на вашарима могао продати вишак пољопривредне производње, као и производи занатлија из околних насеља. Временом се међутим Куцура оријентисала на Врбас који је био ближи од Куле, насеље за које ће Куцурани везивати свој економски развој. Због наведених околности, у књизи се упоредно сагледава развој занатства у Крстуру и Кули, Куцури и Старом и Новом Врбасу. Повлаче се паралеле између броја занатлија, занимања и нивоа развијености насеља у односу на шири простор ондашње јужне Угарске, односно Војводине.

Нови Врбас, Кула, касније Шид и Жабал били су обласни центри који су као градске средине предњачили у развоју занатства и трговине. Пропорционално величини свог становништва, по броју занатлија Крстур није у многоме заостајао за Кулом. Све до почетка Другог светског рата у Крстуру је занатство имало обележје локалне, сеоске производње. Такав вид занатства са својим производима био је оријентисан на сеоско тржиште и његове прохтеве. Производе градске средине и градских занатлија, сеоско становништво је куповало на вашарима и у градским

продавницама. Додуше и у мањим срединама је растао број продавница, али оне су нудиле само мешовиту робу и основне животне потрепштине.

Русини постају трговци и крчмари тек крајем XIX века. До тог времена у русинским срединама овом делатношћу се баве углавном Јевреји и Срби. Први Русини у трговину и угоститељство улазе преко мешовитих бракова, често са Мађарима и Немцима. Тек у периоду између два светска рата појављује се више Русина трговаца и крчмара. Њихов број се значајније повећава након Велике економске кризе, када власти Краљевине Југославије преко законске регулативе подстичу слободну трговину и угоститељство. У том периоду у русинским местима се граде крчме са салама за игранке, народна весеља, кино пројекције.

У Крстуру је крајем XIX века било мање од 100 занатских радњи: 19 кројачких, 14 коларских, 11 ковачких, 9 ћурчијских, 10 берберских... Попис становништва из 1900. године, међутим, бележи 43 кројача, 19 ковача, 25 млинара, 17 столара. До почетка економске кризе 1927. године број занатлија – чланова занатског удружења – попео се на 140 а радњи на више од 100. Исте године, у насељу је било преко 200 мајстора, калфи и шегрта. Између два светска рата у Крстуру је у просеку било око 15 продавница и 8 крчми. Пре Другог светског рата њихов број се удвостручује.

Поред сагледавања занатства и трговине у Руском Крстуру и Куцури, развој ових делатности је приказан и у другим местима где Русини живе - Новом Саду, Шиду, Бачинцима, Беркасову, Бикичу, Жабљу, Ђурђеви и Госпођинцима, Бачкој Тополи и Новом Орахову, Сремској Митровици, Вуковару, Петровцима и Миклушевцима.

Наведена су имена и број занатлија, из чега се јасно види заступљеност одређених занимања.

Занатска удружења, као обавезни вид њихове организације, деловала су у многим русинским насељима. Прво преко оснивања цехова, у Куцури 1827. и Крстуру 1834. године, а од 1884. године у форми занатских корпорација (удружења). Кроз ове струковне организације њихови чланови су регулисали своја права, организовали друштвени живот и настојали да стекну друштвени статус.

Изучавање заната је подразумевало стицања стручног знања, које је шегрт током 2 до 4 године добијао од свог мајстора, као и похађање шегртских школа и школа ученика у привреди. Похађање школе је свугде било обавезно. Настава је подразумевала опште и стручне предмете. Једина занатска школа са русинским наставним језиком радила је у Руском Крстуру у периоду пре Другог светског рата, као и 12 година након њега. Школу је похађао знатан број ученика из скоро свих русинских насеља. Своје деловање крстурска занатска школа је организовала и у Куцури, у виду специјалних курсева, након којих се полагао мајсторски испит пред комисијом Среске привредне коморе. У реченом периоду занатску школу у Крстуру завршило је око 500 ученика, који су стицали звање калфе – мајсторског помоћника. Многи од њих су након тога постали самосталне занатлије, или мајстори у државном сектору привреде.

Једно поглавље књиге је посвећено занатској традицији појединих фамилија, која је трајала кроз више покољења. Може се говорити о правим „мајсторским династијама” са пет или чак шест генерација бербера, зидара, обућара, шлосера, машинбравара. На ову целину се надовезује поглавље у коме су приказане биографије

угледних мајстора. Њихов радни век, кодекс поштења, техничке иновације и добротворни рад, по чему су остали упамћени у својим срединама. Иза њих су остале генерације ученика, калфи и шегрта.

С развојем технике и индустрије долази до гашења старих заната. Нестали су колари, ковачи, кројачи, ћурчије, сарачи и бербери. На другој страни, многе занатлије унапређују своју производњу са увођењем машина и овладавањем новим производима. На том пољу се последњих деценија посебно истиче тапетарски занат у Руском Крстуру који је на разини Србије по квалитету и обиму производње тапацираног намештаја досегао завидан ниво. Након другог светског рата, државне власти фаворизују занатство у окриљу друштвених радних организација, али оне се не сналазе на тржишту. Приватни или индивидуални занатски сектор до почетка деведесетих година XX века није био стимулисан, напротив, већ и гушен мерама пореске политике. Због наведених појава јавља се недостатак мајстора-приватника који би поправљали машине и пољопривредну механизацију чији је број стално у порасту. Оваквој ситуацији је допринео и школски систем који се оријентише на образовање кроз теоријску наставу, док се практично усавршавање у радним организацијама и код индивидуалних занатлија запоставља.

Друштвене промене започете деведесетих година XX века доносе либерализацију у привреди: допушта се у занатству, трговини и угоститељству упошљавање туђе радне снаге, а долази и до поједностављења процедуре у отварању самосталних радњи. Расте број трговина, угоститељских објеката, аутопревозника и других услужних делатности, али осећа се и недостатак квалитетних мајстора.

Занатство је одиграло значајну улогу у привредном развоју друштва. Многе мале занатске радње су прерасле у напредне фирме и привредна предузећа. Занатлије из русинских средина узимају учешће у културном и националном животу заједнице. Они су чланови и делатници органа локалне самоуправе, црквених одбора, спортских, културно-уметничких, хуманитарних и других друштава и организација. Један од битних сегмената њихове јавне делатности је несебична материјална подршка културним манифестацијама, спортским друштвима и свим збивањима од значаја за русинску заједницу.

У књизи се даје јединствен попис од више стотина имена занатлија, трговаца и угоститеља, као и њихове професионалне делатности у насељима где живе Русини. У честим периодима привредних рецесија стварао се вишак занатске радне снаге у русинским селима. Пре Првог светског рата, занатлије су међу првима предводиле русинску миграцију у САД, а двадесетих и тридесетих година XX века и исељенички талас у Аргентину и Канаду. Миграција квалификоване радне снаге настављена је и у новија времена. Прво је то био такозвани привремени рад у земљама Западне Европе, затим одлазак у Аустралију и у данашњици исељавање у Канаду.

Превод на српски др Ђура Харди

Виривки зоз кнїжки Мирона Жироша:

„Бачванско-сримски Руснаци дома и у швецѣ”, под назву

„Ремеселнїцтво, тарговина и погосцительство”

Александр ПАЛАНЧАНИН, Славица МАЛИ,
Гелена ПАПУГА, Славко САБО

ОБРАЗОВАЊЕ ПОСЛЕ ПЕРШЕЙ ШВЕТОВЕЙ ВОЙНИ

Як ше нашо предки зоз Керестура и Коцура розсельовали до других местох Войводини, традицию образования, як нашене, ношели зоз собу. Потвердзена писменосци наших предкох ест вецей, а едно з нїх и тото же перше число, теди „Руских новинок”, вишло 4. децембра 1924. року. Новини виходзели раз тижньово, а друковане финансване од назбераней предплати. Як писало у першим чишле: „Перше число ‚Руских новинкох’ тримаме у рукох. Наша радосц, наша жадосц виполнета... За нами не стоя нїяки диспозицийни фонди, зоз хторима би ше трошки виплацело. Ми сами себе мушиме одтаргнуц од устох и дац за нашо новини”.

Ентузиазем и евфория у старей Югославиї, кед нашо предки достали векшу шлебоду културного и просвитного организованя и дїйствованя, з початком Другей шветовой войны окляпнул. Период хтори наступел означени як треци у обласци розвою култури и образования. Як пише у „Руским слове” у чишле 32-33 од 18. августу 1948. року, „под час окупациї врацаме ше до положеня пред 1918. роком – у наших школах заш стретаме малярских учительох и стипендистох з Карпатох; наш язык и учебнїки вируцени

Друга класа зоз учительку Наталию Ферх. Висликоване 15. фебруара 1953. року

Учителька Амалия Паланчанин зоз школярами 1953. року

зоз преподаваня у наших школах... То период замераня нашого культурного и просвитного живота”.

Кед слово о школах и образованию Руснацох у Старим Вербаше, дзе переважно бивали, под час Другей шветовой войны, нет вельо писани шліди.

Под час окупації у Старим Вербаше було руски оддзелена. По здогадованю Методия Миклоша, настава по руски ше отримовала у учальні хтора ше находзела у нешкайшей Уліці Петра Шегулева, при будинку дзе дакеди була амбуланта Дома здравя у старей часци города. Вон до першей класи уписани 1941. року, а його перши учитель бул Корчаков, хтори бул русийского походзеня. У другой класи тедишніх школярох учела учителька Наталия Шанта.

Политични и економски пременки после Другей шветовой войны виволали „вельки народни рух”. Єден з найважнейших задаткох народа на тих просторох була борба против неписменосци. У новиных „Руске слово”, у чишле од 4. януара 1946. року, так писало: „Перши крок за культурне подзвиговане народа то його писменосц. Без писменосци нет нічого... Писмени чловек то цали чловек, а неписмени лем пол. Баш зато народна власц поклада вельку увагу да ше неписменосц медзи народом цо скорей викорені”.

Теди ше по шицких наших местох организовали курси и вечарши школи за здобуване основох писменосци. Но, одволане учашнікох курсох и школах не було як ше очековало, а найважнейша причина була ганьблі-

восц. „Не треба ше ганьбиц нікого, най ше ганьби тот хтори вас до того приведол, же на 30 лебо 40 роки не знаце подписац свойо мено. Зато кажди єден хтори по тераз не мал можлівосци научиц читац и писац – треба да нащивює тот курс, Вечаршу школу, бо з тим хаснує у першим шоре себе, а так исто и дружтву у хторим жиє” – писало у наших новинох.

Теди наша школа у Вербаше була у будинку у Уліці Светозара Марковича 40. Було два учальні и штири класи. У сушедним будинку у числу 38 у истей уліці, тиж було два учальні до хторих ишли сербски дзеци.

Нашим тедишнім школяром учителька була Наталиа Ферх (дзивоцке Шанта), а настава була организована так же у тих двох учальных у єдней була ведно перша и треца класа, а у другей друга и штварта. Дзеци не лем же учели, але ведно з учительку пририховали забави хтори виводзели у тедишніх просторийох Руского дружтва „Пушкин”. Директор школи бул Душан Вулекович.

На початку пейдзешатих рокох, як писало у наших новинох „Руске слово”, роздумовало ше и о отвраню „охоронки”, односно предшколского одзелєня за дзеци хтори ище не доросли по школу.

До Вербасу у тим периодзе приходза учитеље и наставніки: Мариа Папуґа, Иван и Фемка Бесерминї, Владимир и Амалия Паланчанин, Янко Фейса, Ксенїя Раґаї, а познейше и Владимир Копчански, Еуфемия Баратова, панїматка Ана Тимкова, Мица Биндасова, Максим Давосир. Векшина з нїх у тей школи дочекала и час за одход до пензїї.

Учительки: Ирина Бесерминї, Амалия Паланчанин и Еуфемия Барат

Амалия Паланчанин народжена у Дюрдьове, 1931. року, и рушела по учительскей драги. На Учительскей школи у Сримских Карловцох дипломова 1951. року, а теди за шицкими фахами була потреба. Учителюх после войны ше барз гледало, дзеци було вельо, требал их хтошка учиц. Теди млади учительски кадер розпоредзовал Дюра Варга. Кед бешедовал з Амалию же дзе би сцела робиц и учиц, могла виберац медзи Коцуром, Вербасом, а могла робиц и у Сриме, медзитим вона вибрала свой родими Дюрдьов, у хторим робела еден рок як воспитачка у першей оводи после окупациі, а потим прешла до Вербасу дзе робела по пензию.

У Старим Вербаше, преїг бегелю, робела и зоз сербскими и рускими дзецми. Амалия перши 6 роки робела у оводи, а вец 30 роки у основней школи. Шицки 35 роки робела у школи „Светозар Милетич“, бо и овода була у рамикох тей школи. У школи, Амалия робела зоз стару учительку Наталку Ферх, як и з Ану Тимко. Тиж так, робела и зоз Янком Олеаром, як и Ивом и Фемку Бесермині. Потим у Вербаше робели и Мария Папуга, Владо Копчански, Еуфемия Баратова (народжена Нота), Владо Бесермині, Амалия Йоцев (народжена Баран), Иринка и Марян Бесермині, Юлка Гарянски, Цецилия Иван и Нада Загорянски.

Иво Бесермині

Мария Папуга

Любица Гагович, дзивоцке Надь, учителька зоз Вербасу, народжена у Руским Керестуре, дзе закончала Основну школу, а Учительску школу у Сримских Карловцох. Школовац ше предлужела на Педагогийней академії у Осиеку, а почала робиц у школи у Кули и Руским Керестуре дзе робела шейсц роки. Найдлужей, скоро три децениї, робела у Вербаше, у Основней школи „Светозар Милетич“.

У ОШ „Светозар Милетич“ у Старим Вербаше настава ше одвивала и по руски у перших штирох класох у периодзе од 1948. року по 1961. рок.

После того периоду руски язык и dalej исновал у школи, але у форми пестованя. У школи ше учело язык и литературу и не було звонканаставни активносци. На даскельо заводи ше случело же настава була и претаргнута. Осемдзешатих рокох 20. вику пестоване руского языка почало ше гашиц и щезовац.

Значну улогу у порушваню и будзеню рускей свідомосци при Руснацох мало и КПД „Карпати“. Тото Дружтво, окрем пестованя и розвиваня рускей култури, закладало ше и за порушване и организоване порядней факултативней настави пестованя мацеринского языка у основних школах у Вербаше. Зоз вельким ентузіязмом, сцелосцу и виру же заинтересую

школярох и прешвеча родичох же настава на мацеринским язике не терха, организовало ше два Летні школи, и то єдну у Руским Керестуре, а другу у Вербаше.

То бул обецуюци поцаг, а понеже то було цошка нове за школярох, заинтересованосц була велька, цо було обачліве и през уписоване дзецох на годзини пестованя руского язика.

Од 27. юния по 9. юлий 1993. року у стредньошколским интернату у Руским Керестуре отримана перша Летня школа пестованя мацеринского язика за дзеци рускей и украинскей народносци котри не мали организовану наставу на своїм мацеринским язике. Иницијативу за организоване такей форми пестованя мацеринского язика дало КПД „Карпати”, на своєй схадзки под символичну назву „На пейц до дванац”, 21. марца 1992. року.

З Летню школу були облапени 53 школяре основношколского возраста (од першей по осму класу) рускей и украинскей народносци (37 Руснаци, 16 Українци). Школяре були змесцени у стредньошколским интернату у Руским Керестуре, а настава и позанаставни активносци ше отримовали у просторийох школи.

У настави и позанаставних активносцох були ангажовани 14 особи: 2 професоре зоз Катедри за руски язик и литературу з Нового Саду (мр Янко Рамач и мр Михайло Фейса), тройо преподаваче з Руского Керестура (Владимир Бесермині, Ксенія Бодянец и Михайло Зазуляк) и 9 з Вербасу (Славко Сабо, Славица Мали, Надія Шелемба, Вира Вовк, Зеновий Вовк, Янко

Учитель Владо Копчански у класи 1959. року

Лендер, Маріян Брундза, Анастасія Бесерміні і Мирослав Сабо). Шицки преподаваче и руководителе секційох и други організаторе робели без гонорарох, трошкх путованя и дньовніцох.

Друга Летня школа організована у Вербаше (пре невігодни условия то не мож було зробиц у Руским Керестуре) и тирвала 7 дні (од 27. юния по 3. юлий 1994. року). За школярох котри ходзели на години пестованя руского языка то свойофайтове финализоване єднорочней роботи, а за других, можлівосц упознац ше зоз тим цо би могли научиц кед би ходзели на таки години.

Настава організована у пополадньових годинах. Нащивйовали ю 45 школяре (38 на руским и 7 на українским языку). Преподаваче у школи були: мр Михайло Фейса, Амалия Паланчанин, Ирина Бесерміні, Златка Хлебашко, Таня Трелак, Славица Мали, Ана Комбель, Ярослав Комбель и Славко Сабо. Позанаставни активносци водзели члени Дружтва: Янко Лендер, Владо Будински, Нада Лендер, Звонко Сабо як и дзепоедни преподаваче.

Старшина обидвох Летніх школах бул професор Славко Сабо, длугорочни редактор за руски язык у Заводу за видаванє учебнікох.

После успішно організованей першей Летней школи, у шицких штирох школах у Вербаше у октобре 1993. року почина порядна настава пестованя мацеринского языка.

На иницијативу Дружтва за руски язык, литературу и культуру и КПД „Карпати”, 7. октобра 1993. року у Скупштини општини Вербас отримани розгварки зоз котрима руководзел председатель СО др Срдян Стокуча, а присутни були директоре шицких основних школах у Вербаше, председатель КПД „Карпати” Звонко Сабо, председатель Дружтва за руски язык, литературу и культуру Ирина Папуга и председатель Подружніци Дружтва за руски язык, литературу и культуру Славица Мали. На схадзки дата потримовка намаганьом же би ше організовало факултативне виучованє руского мацеринского языка у шицких штирох основних школах у Вербаше.

Наставу організовала и водзела Славица Мали, зоз потримовку КПД „Карпати” и Дружтва за руски язык, литературу и культуру. Славица Мали закончела штредню школу у Руским Керестуре – педагогійни напрям, а потим Висшу педагогійну школу у Зомборе, дзе ма двояку диплому, на сербским и руским языку, и Учительски факултет тиж у Зомборе. У Вербаше почала робиц 1993. року и уж вецей як дваец роки трима години пестованя руского языка нашим дзецом. Число школярох з рока на рок вше векше, а 2014/2015. школского року ма 96 дзеци. Роби у трох основних школах у Вербаше, а як состояйна часц и як дацо цо значне за пестованє языка и культури, Славица уж роками сотрудзує зоз Грекокатолицку церкву у Ста-

рим Вербаше и зоз дзецми рихта програми за швета и рижни забави. Мож спомнуц и тото же два роки Славицу Мали замяновала учителька Златка (Хлебашко) Перович, хтора закончала Катедру за руски язык и литературу.

Школяре хтори ходза на пестоване руского языка порядне участвую на програмах хтори ше рихтаю у школах, а то добра нагода же би ше указало же цо научели на годзинох.

Учебніки хтори ше найвцей хасную у школах то „Черешньов квиток” за першу, другу и трецу класу, потим „Ходзим, видзим, чуєм, чувствуєм” за штварту, пияту и шесту класу, и „Ход и час” за седму и осму класу основней школи др Якова Кишюгаса.

Промоция учебніка „Ходзим, видзим, чуєм, чувствуєм” отримана у ОШ „Светозар Милетич”, на хторей присуствовав автор и представителе Завода за видаване учебнікох, а КПД „Карпати” обезпечело учебніки за шицких школярох.

Школяре сотрудзую и зоз часописом за дзеци „Заградка” хтори ше непреривно, попри учебнікох, хаснуе на годзинох.

На концу школского рока Дружтво за руски язык, литературу и культуру организуе Стретнуце руских школах, вше у другим месце дзе иснуе настава на руским язике. У рамикох „Костельниковей ешені” школяре участвую и на Стретнуцу рецитаторох.

Учителька Славица Мали зоз школярами 2007. року

На концу школского рока як награду за школярох хтори порядне ходзе-ли на години пестованя, КПД „Карпати” организуе екскурзиї.

Школяре хтори ходза на мацернски язык участвую и у означованю християнских шветох у церкви у Старим Вербаше, а то програми за св. Миколая, Крачун и Вельку ноц.

Школски рок ше закончуе зоз участвованьом на дзезинскей манифестациї „Привит лету” хтору уж даскельо роки организуе Ирена Скубан, хтора, межди иншим, бувша школярка Славици Малийовой.

Нешка учебнїки за першу класу пестованя руского языка обезпечуе Одбор за образоване Национального совиту Руснацох, а тиж организуе и Летнї школи дзе участвую и школяре зоз Вербасу.

У Предшколскей установи „Бошко Буха” у Вербаше 2005. року у дзезинских заградкох дзе було руски дзеци и у КПД „Карпати” почало ше зоз пестованьом мацеринского руского языка. Вихователька була Геленка Сеґеди. Дзеци ше учили шпивац, рецитовац, танцовац, упознавали зоз руску культуру и традицию. Настава ше отримовала по 2012. рок.

АКАДЕМИК ЈУЛИЈАН ТАМАШ

- Редовни члан Војвођанске академије наука и уметности од 2004. Иностранци / редовни члан Националне академије наука и уметности Украјине у Кијеву од 1997.

- Рођен 04.08.1950. у Врбасу. Дипломирао југословенску књижевност 1974. на Филозофском факултету у Новом Саду, магистрирао српску књижевност 1976, а докторирао књижевне науке 1982. на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду.

- Редовни професор на Филозофском факултету у Новом Саду за предмете Русинска књижевност и Украјинска књижевност са општом књижевношћу. На докторским студијама предаје Природу проучавања књижевности за све филолошке струке. Почасни доктор Ужгородског националног универзитета (2009).

Области истраживања

Ауторска поезија, роман, есеј, русинска, украјинска, српска и све словенске књижевности, мале и регионалне књижевне традиције у свету, теоријски основи компаративистике и теорија књижевности. Има око 1000 објављених књижевних и научних радова, од тога 50 самосталних ауторских књига. Појединим или семестралним предавањима и студијски боравио у Кијеву, Лавову, Тернопољу, Ужгороду, Прешову, Филаделфији, Њујорку, Вашингтону, Београду, Торонту, Урбана-Шампејну, Бекешчаби, Загребу, Триру и Тартуу и иступио је на 29 међународних научних конгреса; био гост америчког Конгреса (1993) и Верховнеј Ради Украјини (1989); члан Почасног председништва Првог конгреса Украјинаца света (1991); одлуком Суда Уједињених нација (Торонто, мај 1994) политички дисидент са правом да бира земљу у којој хоће да живи; након осам дана одрекао се статуса и вратио у Нови Сад. О његовом делу објављено око 60 рецензија и око 60 интервјуа у водећим домаћим и светским новинама и часописима; заступљен у

Академик Јулијан Тамаш

двадесетак антологија војвођанске, југословенске и украјинске поезије, од Стокхолма до Истамбула и Пекинга. Обавио низ пионирских послова, увео русинистику у универзитетску славистику.

Одабране публикације:

1. Тамаш Ј.: *Између књижевне теорије и интерпретације*, расправе, Ђирпанов, Нови Сад 1977, 193 с.
2. Тамаш Ј.: *Над хтори дума, есеји и записи*, Руске слово, Нови Сад 1982, 96 с.
3. Тамаш Ј.: *Русинска књижевност, историја и статус*, Матица српска, Нови Сад 1984, 491 с.
4. Тамаш Ј.: *Гавриїл Костельник медзи доктрину и природу*, студија, Руске слово, Нови Сад 1986, 351 с.
5. Тамаш Ј.: *Дарови моје браће*, изабрани есеји и критике о српској и хрватској књижевности XX века, Универзитетска ријеч, Никшић 1990, 132 с.
6. Тамаш Ј.: *Конєц XX века*, бешеди и есеї о универзалијох, Парохија св. Петра и Павла 95 с.
7. Тамаш Ј.: *Небо на колєнох*, писнї, Руске слово 1972, 48 с.
8. Тамаш Ј.: *Балада панонског лађара*, лирски шпив, Руске слово, Нови Сад 1974, 96 с.
9. Тамаш Ј.: *Песме о праху* (превела Јасна Мелвингер), Багдала, Крушевац 1975, 24 с.
10. Тамаш Ј.: *Звичайни дзєнь – Обичан дан* (двојезички, превео Јован Зивлак) Народна библиотека, Врбас 1984, 50 с.
11. Тамаш Ј.: *Шпитальске шветло*, писнї, Руске слово, Нови Сад 1980, 48 с.
12. Тамаш Ј.: *О роси* (превео Бошко Ивков), Матица српска, Нови Сад 1981, 65 с.
13. Тамаш Ј.: *Потїха природи, шпив у криптостихох*, Руске слово, Нови Сад 1984, 71 с.
14. Тамаш Ј.: *Песак и доба* (изабране песме превео Бошко Ивков, предговор Јоже Погачник), Дневник, Нови Сад 1986, 78+216 с.
15. Тамаш Ј.: *Златна хмара*, избрани писнї и поеми, Руске слово, Нови Сад 1990, 104 с.
16. Тамаш Ј.: *Окупани у вичносци*, роман, Руске слово, Нови Сад 1989, 215 с.
17. Тамаш Ј.: *Лїтопис и исторія Руског Керестура 1745-1991*, Руски Керестур 1992, 494 с.
18. Тамаш Ј.: *Величина малих, поетика регионалних и малих књижевних традиција*, студија, ВАНУ, Нови Сад 2008, 290 с.

19. Тамаш Ј.: *Євангелист Михайло Ковач*, студија, Руске слово, Нови Сад 2009, 233 с.
20. Тамаш Ј.: *Дюра Пангаргаї од рурализма по популизем*, студија, Руске слово, Нови Сад 2012, 148 с.
21. Тамаш Ј.: *Дерелля з мрийох*, роман, Руске слово, Нови Сад 2010, 536 с.
22. Тамаш Ј.: *Сплав од чежњи*, роман (превео Микола Шанта), ВАНУ, Нови Сад 2010, 503 с.
23. Тамаш Ј.: *Десет љубавних заповести*, роман о јадима старог Вертера Ремецког, Орфеус, Нови Сад 2013, 171 с.
24. Тамаш Ј.: *Українска литература між Сходом и Заходом* (превела Наталија Шарко-Голубовић), Гражда, Ужгород 2013, 264 с.
25. Тамаш Ј.: *Дзешец любовни заповиди, Центурион*, поезия, Завод за културу войводянских руснацох; Руске слово, Нови Сад, 2014, 528 с.

Друге важне информације:

Шеф Катедре за русински језик и књижевност (1981-), Председник Савеза Русина и Украјинаца Југославије (1990–2000) и Председник реосноване Војвођанске академије наука и уметности (2004-2008 и 2012-). Добитник највиших књижевних награда и признања Русина, Војводине, Србије и Украјине.

ВЛАДИМИР ГАРЯНСКИ
(1959–1996)

Владимир Гарянски народзени 2. юлия 1959. року у Осеку. Основну и стредню хемийно-технічно-технологийну школу закончел у Вербаше. У Новим Садзе студирал перше на Польопривредним факултету, а вец на Филозофским факултету, на Катедри за руски язык и литературу, дзе и дипломовал 1987. року. Магистерску роботу на тему *Гранічни ситуації у ділу Данила Киша* одбранел 1991. року. Од 1988. по 1992. рок робел як асистент за руску литературу на Катедри за руски язык и литературу Филозофского факултета у Новим Садзе. Од 1992. року робел як фахови асистент за южнославянски язики и литературу на Катедри за словацки язык и литературу, а потим и на Катедри за славистику Филозофского факултета у Пряшове (Словацка).

У рускей литератури Гарянски ше зявел концом седемдзешатих рокох. Писал на руским и сербским языку. Обявел шейсц кніжки поезиї: *Рисунок слунка* (Нови Сад, 1982), *Жрвань* (Врбас, 1985), *Цверчок у коцки ляду* (Нови Сад, 1987), *Сеча* (Нови Сад, 1989), *Курнява* (Нови Сад, 1990), *Коњ од чудесне ноћи* (Врбас, 1991). Поезия му прекладана на словацки, македонски, румунски, мадярски и украински язык.

Владимир Гарянски

За кніжку *Сеча* достал награду за найлепшу кніжку рока у Едициї *Стражилово* за 1989. рок. Заступени є у трох антологийох рускей поезиї, як и у даскеліх зборнікох югославянскей поезиї. Ношитель є награди часописа „Шветлосц” за 1995. рок. Окрем поезиї писал прозу, есеї и критику. Бул член Дружтва писательох Войводини од 1978. року.

Умар далеко од родного краю, у Пряшове, 3. юлия 1996. року, дзе є и поховани. З його шмерцу руска литература страцела єдного з найталантованших поетох. Остане запаметани и по закладаню за висши критерії у рускей литератури.

МИКОЛА ШАНТА (1959)

Микола Шанта народзени 23. септембра 1959. року у Дюрдьове. Од 1965. року жиє у Вербаше, дзе закончел основну школу и стредню хемийно-технічно-технологийну школу. Од 1986. року жиє у Коцуре. Студирал Польопривредни факултет у Новим Садзе, по фаху є инженер польопривредни. Од 1986. року заняти є у НВУ „Руске слово”, перше як новинар, вец як помощни редактор у Видавательним оддзеленю, потим як дописователь зоз Коцура, же би од 2000. по 2005. рок бул директор НВУ „Руске слово”. Од 2005. року по нешка роби як одвичательни редактор Видавательного оддзеленя НВУ „Руске слово”.

Пише поезию, прозу, драми, есеї. Обявює од 1979. року.

Обявел кнїжки поезии: *Водена игла* (Нови Сад, 1985), *Заяци* (Нови Сад, 1985), *Ослухованя/Ослушкиваня* (Вербас, 1989), *Варгоч* (Нови Сад, 2004), *Откривање света* (прешпив на сербски Даница Вуйков) (Нови Сад, 2009); роман: *Папуча страцена у Львове* (Нови Сад, 2011); драми: *Фонтана*, Шветлосц, ч. 1/2007 и *Сон о Львове*, Шветлосц, ч. 1/2008.

Єден є од порушовачох Християнского часопису „Дзвони”, член є Редакції часопису за литературу „Траг” хтори виходзи у Вербаше, член Дружтва писательох Войводини.

Зоз поезию є заступени у трох антологийох, а поезия и проза му прекладани на сербски, украински, російски, македонски и румунски язык.

Микола Шанта

ВАЛЕНТИНА ЧИЗМАР (1979)

Валентина Чизмар народзена у Вербаше, дзе закончала основну школу и гимназию. У Новим Садзе закончала студиї филозофиї, у периодзе од 2005. по 2009. рок робела як асистент на Оддзеленю за филозофию Филозофско-го факултета у Новим Садзе. Магистровала у Восточним Сараєве. Тераз є на докторских студиюх у Београдзе. Окрем филозофских текстох пише и поезию, прозу, есеїстику. Обявела вецей як триец роботи з обласци фило-

зофії, наукову студію Ниче и афирмація живота, кніжку поезії по руски *Нітки єства* (Нови Сад, 2010) и кніжку філософских списох Путешествије кроз светове (Нови Сад, 2013). Заступена є у антології младих руских поетох *Дзеци зоз урбаного гумна*, автора Юлиана Тамаша (Нови Сад, 2010).

СЛАВИЦА ШОВШ (1959)

Славица Шовш народжена у Вербаше, 1959. року. Основну школу закончила у Коцуре, гимназию у Вербаше, а Факултет политичних наукох у Београдзе. По фаху є новинар, але вше мала интересованя и за литературу. Пише поезию, сказки, драми, литературни критики и романи. Обявела романи: *Мушкарчина* (Рума, 2007) и *У златним маказама* (Нови Сад – Рума, 2010).

ЗВОНКО САБО (1954)

Звонко Сабо народзени у Коцуре 9. юлиа 1954. року. У Коцуре закончел основну школу, стредню хемийно-технічну закончел у Вербаше, а Правни факултет у Новим Садзе. Длуго роки робел як судия Општинского суда у Вербаше, а тераз роби як адвокат. Єден є од сновательох КПД „Карпати” у Вербаше и перши його председатель. Концом седемдзешатих рокох прешлого вику бул присутни у рускей литератури, обявйовал поезию у шицких виданьох по руски, же би свою поетску роботу коруновал зоз кніжку *Мойо белави птици* (Нови Сад, 1981). Автор є филма о приселеню Руснацох до Бачкей „*Атлантида заш лєм постої*” хтори першираз емитовани 1995. року.

ЯНКО ПАВЛОВИЧ (1950)

Янко Павлович народзени у Вербаше, 1950. року. Цали свой работни вик робел у вербаскей цукровні „Бачка”. Пошол до пензії 2008. року. Участвовал у снованю Литературней секції „Зарі”, 1975. року. Глумел у даскеліх театралних представох вербаских аматерох. Обявйовал уметнічки фотографії, а остатні петнац роки обявює приповедки у руских виданьох. Обявел кніжку приповедкох *Репик на души* (Нови Сад, 2012).

Литературни вечар: Јанко Рамач, Јулијан Тамаш и Михајл Рамач, 2005.

+ **Георгий ДЖУДЖДАР**
владика

ЦЕРКВА – ДУША СУЧАСНОГО ДРУЖТВА

Исную нешка велі обаваня, та и предрозсудки о улоги Церкви у сучасним дружтве. Нешкайше дружтво ище вше зараброване з идею же Церква, чи християне, то цошка окремене, некомпатибилне, саме свойо, одделене, изоловане, та аж и непрепоручливе ество у самим дружтве, чи у менших дружтвених заедніцох. А заш лем, каждая дружтвена заедніца любви мац у своей структури цо вецей добрих, християнски воспитаних и побожних людзох, на котрих ше може опрец „кед затреба”, любви мац свидомо одвичательних членох, окреме на важнейших функцийох. Праве прето би каждая дружтво, каждая заедніца требали мац високу свидомосц о улоги Церкви, о ей значеню и потреби конкретного и конструктивного участвованя у заедніцким живоце каждого дружтва и його институцийох.

Грекокатолицка Церква у Вербаше, свидома своей улоги и мисії котру достала од самого Исуса Христа, намагала ше буц вше достойна своей мисії и теди кед ей ширша дружтвена заедніца не вше була прихильна, кед ше обавала уклучиц ю до своїх животних цекох, але любов до Господа Бога и до Церкви, чи священїкох, чи вирних, їх щиросц и порихтаносц уклучиц Христово идеали до дружтвеного, економского, културного, чи спортивного

**Владика кир Георгий Джуджар,
апостолски егзарх за грекокатоликох
у Сербії и Чарней Гори**

живота у тей заєдніци, давала вше позитивни резултати уж такой кед ше грекокатолики приселели на тоти простори.

Наша Церква и у Старим и у Новим Вербаше була вше з народом и то не лем зоз своїм, грекокатолицким, але и з другима котри гледали, чекали, або жадали помоц и потримовку. Таке опредзелене спричинело добри, братски заєднічки живот и єдинство у думаньох и дійствованю на шицких уровньох. Таке становиско неподзеленя вирних ані по националней, ані по вирскей опредзеленосци, и попри веліх пробованьох, ище и нешка не дошлебодзе же би ше и наша и ширша дружтвена заєдніца подзелела на владающих и подложних, на тих и гевтих по вири и националносци. Шицко то причина же би ше стаємно думало и на тих у потреби, и на тих котри ше школюю, и на тих котрим треба робота, але и на тих котрим треба духовни рост, котрим треба духовно помагач у їх потребах и роснуцу.

И попри тим же було и єст вельо мишани малженства, праве пре свою толерантносц и богоподобну любов гү каждому, Церква була и тераз є потримовка и можлівосц младим родичом реализовац ше у своїх родительских обовязках котри Бог дава. З другого боку, у мишаних малженствох иснує грожаца небезпека траценя националней и вирскей свідомосци и припадносци, але ту праве ознова велька мисийна улога Церкви у Вербаше же би ше на тим полю ище баржей закладала.

Наша Церква була и остала морални коректор у пробованьох увесц до живота шицких жительох, а окреме своїх вирних, велі неґативни уплїви и тренди нешкайшого часу, окреме у предмалженским живоце младих, забиваню неродзених животох, розходзеню родичох, нестараню, або занедзбованю старих и немоцних.

Най так будзе и надалей! Най улога Церкви будзе не лем корективна, але и совитодавна. Най ше не очекує од ней лем материялна потримовка и молитви при хованьох, але праве тоти молитви котри потребни за оздравене и духа, и души, и цела. Най ше хасную шицки ласки котри Бог велькодушно дава преїґ святых Тайнох у Церкви, най ше розвива свідомосц о взаємносци и Божим синовстве преїґ каритативней и духовней улоги Церкви у вербаским дружтве, а при тим най ше пестує духовна, культурна и национална свідомосц, змоцнета з любову и солидарносцу гү другим, гү ближнім.

25. новембра 2014. року

ПАРОХИЯ У СТАРИМ ВЕРБАШЕ

З Бачкей, з Керестура и Коцура, нашо ше людзе селели до Сриму, але и до дзепоедних местох у Бачкей. У першим шоре то бул Вербас, точнейше – Стари Вербас.

Руснаци и руска парохия у Вербаше ше у едней специфичносци розликуе од Керестура и Коцура. До Руского Керестура и Коцура нашо людзе пришли зоз такволаней Горніци и сиверних часцох нешкайшей Мадярскей, зоз восточней Словацкей и найзаходнейшей України – Закарпатя. Дзепоедни з нїх пришли и до Петроварадину, Сримских Карловцох и Нового Саду. А Вербас, як руска оаза, а познейше и парохия, постал зоз присельованьом Руснацох зоз Руского Керестура и, найвецей зоз Коцура. То перше демографске чадо рускей колонизациї у Бачкей. Пред тим ше Руснаци з Керестура и Коцура селели до Сриму.

Заш лем, и до Вербасу ше една група Руснацох приселела просто зоз Горніци. У тей групи були 6 фамилиї – Михайло Микита, Петро Гадняй, Иван Грубеньяк, Юрко Шарик, Йосиф Роман и Михайло Костельник. У Вербаше робели як земледїлци. Познейше ше вони виселели зоз Вербасу.

Досц легко далей провадзиц насельованє Вербаса зоз Руснацами. Териториялно Вербас подпадад под парохию у Коцуре. У шематизму, а то список парохийох зоз велїма податками, зоз 1831. року пише же у Вербаше були шесцero Руснаци. Року 1832. уж их було 16. У шематизмох зоз 1833. и 1836. рокох не споминаю ше у Вербаше грекокатолики, а року 1838. спомнути два души. Року 1848 – 5 души. У рокох 1851. и 1852. заш у Вербаше не було гре-

Молитвенїк
Музейска збирка
Културного центра
Вербас. Фото:
Борис Биленький

о. Владислав Лабош

кокатоликох. Медзитим, у шематизму за 1853. рок зазначени уж 198 души. То значи же ше Руснаци у векшим чишле ту почали селіц 1852. року. То початни крочаї вербаскей парохиї. Число руских житељох у Вербаше ше з рока на рок звекшовало. Року 1859. ту уж 266 души, а 1868. року у Вербаше було 307 души. Того року ту уж власна капліца пошвещена на часц Рождества Пресвятей Богородици. Але, Вербас ище вше не самостойна парохия, то филияла Коцура.

Як рок снованя грекокатолицкей парохиї бере ше 1860, а матрикули ше водза од 1861. року. Парохию основал крижевски владика Дюра Смичиклас. До 1887. року у Вербаше ище не було окремого пароха. Вирнікох обслуговали коцурски капелане.

За першого самостойного вербаского управителя парохиї 1885. року бул меновани од владика Илии Храниловича паноец **Владислав Лабош**, але до Вербасу пришол аж два роки познейше, 1887. року, бо до того часу ту не було квартеля за биване священїка. Управитель вербаскей парохиї бивал у Коцуре и отамаль доходзел до Вербасу.

Владислав Лабош ше народзел 15. новембра 1855. року у Врлики, у Далмациї, дзе му оец Андри у тот час бул парох. Ище двома його браца – Андри и Владимир, тиж були священїки. Од 1882. до 1885. бул ректор Грекокатолицкей семинариї у Загребе. Зоз Загребу одходзи 12. октобра 1885. року за администратора парохиї у Вербасу. Зоз Вербасу 1887. року пошол до Кричкох у Далмациї, дзе бул парох и далматински викар. Ище кед бул богослов вон почал трациц вид. Вецей учел слушаюци преподаваня, бо му читац було чежко. З часом його вид бул вше слабши, так же мушел охабиц парохию. Було то уж у XX столітїю, але не знаме точно кеди. Зна ше же як зошицким цемни пришол до Руского Керестура, до свойого старенького оца, котри ту ище вше бул парох. З нїм служел Службу Богу и оец му кажди дзень читал тото цо го цикавело. Як зошицким цемни, вон лем споведал людзох и цешел их, гоч и сам вельо церпел. Умар 1925. року у Руским Керестуре, седем роки после свойого оца. Ту го и поховали.

После Владислава Лабоша, того 1887. року, управу парохії превжал **Мирослав Голеш**, котри ше о ней старал барз кратко, лем даскельо мешаца, а вец бул капелан у Коцуре. Можебуц ше ані не преселел до Вербасу, але доходзел ту зоз Коцура. Дня 15. августу 1887. року тоту, ище у правним смислу якушик лем самостойну капеланию, превжал паноец **Андри Сеґеди**.

Андри Сеґеди ше народзел у Шиду 3. новембра 1861. року. Оец му бул священїк.

Ректор семинарії у Заґребе постал 20. януара 1891. року и бул на ей чоле до 30. септембра 1897. року. Зоз Заґребу прешол на парохию до Дишнику, а отамаль, у августу 1900. року пошол до Босни гу новоприселеним Украинцом.

Ту службовал полни дзешец роки и положел фундаменти церковней організації у Босней, бо основал там три перши парохії – у Прняворе, Девятини и Старей Дубрави.

Нашлїдник паноца Андрия Сеґедия на парохії у Вербаше бул **Михайло Сергей Трбоевич**, тиж музиколог. Як увидзимо познейше, на тей парохії службовали пейцме музикологове и еден одлични шпивак. То, окрем Сеґедия и Трбоевича, бул Александер Аבודич, браца Онуфрий и Владимир Тимко, а шпивак – терашні парох о. Юлиан Рац. Вироятно ані у едней нашей парохії не службовали телї музикологове и музично надарени священїки, як на парохії у Старим Вербаше.

Михайло Сергей Трбоевич народзел ше 28. децембра 1865. року у Радамовичох, у Жумберку, од оца Йована и мацери Марії контеси Маркези. Вон бул уж треца генерація священїкох у обисцу Трбоевичох, бо не лем оец Йован, але и дїдо Василий бул священїк. Дїдо бул длугорочни парох у Сто-

о. Андри Сеґеди

о. Михайло Трбоевич

o. Александр Абодич

йдраги, а оец у Радатовичох. Сергей Трбоевич бул человек надарени з веліма талантами, а гу тому барз роботни. Нажаль, не знаме дзе ше школовал. А як диякон, рихтаючи ше за пошвецане за священіка, з немецкого преложел на горватски язык познату кніжку англійского кардинала Менинга – „Вичне священство”, котра була 1888. року друкована у Сараеве.

Трбоевич у Вербаше набавел першу друкарню и основал перши немецки новини „Вербасер Цайтунг”. Розуми ше, бул и перши редактор тих новинок. А кед одходзел зоз Вербасу, предал друкарню вербаскей фирми „ПЛЕС”, дзе вербаски новини виходзели аж до конца Другей шветовой войны.

После Сергея Трбоевича до Вербасу за пароха пришол **Александр Абодич**. Вон бул тота благосц и доброта, котра ше вец пренесла и на цалу парохию.

Александр Абодич ше народзел у Крижевцох, 9. януара 1861. року.

Такой по пошвецаню Александр Абодич послати на парохию до Кашту у Жумберку, дзе бул лем цо не дзешец роки, од 1883. до 1892. року.

Шлідуючи дзешец роки, од 1892. до 1902. року, вон у Крижевцох, канцелар – директор владической канцеларії и диригент катедрального хора. Окром того катедрального хора, вон основал и водзел у Крижевцох и роботніцке шпивацке дружтво – хор „Калник”.

Од 4. мая 1902. року Абодич парох у Старим Вербаше и ту бул 30 роки. Од свойого приходу до Вербасу бул конзисториялни секретар, або „бележник Духовного столу”, як ше теди гуторело. Од 1902. до 1906. источасно бул и администратор парохії у Коцуре, але там ше не преселел; водзел ю зоз Вербасу.

У августу 1933. року зисцена догварена пременка парохох. Александр Абодич пошол зоз Вербасу до Коцура, а **Дюра Биндас** зоз Коцура до Вербасу.

На парохії у Вербаше Дюра Биндас бул до своей шмерци 24. януара 1950. року, значи – 17 роки. Окром своей узвичаеней священіческой роботи, окром неувичаених зраженьох з експонентами рижних политичних и других идеологийох, попри дружтвеной роботи, паноец Дюра Биндас охабел у Вербаше еден з найкрасших архитектурних сакралних памятни-

кох – парохиялну церкву пошвещену Покрову Пресвятей Богородици. Будовал ю у најчежших часох – у чаше Другей шветовой войны. Але, попри рижних чежкосцох – збудовал ю.

Проекти за вербаску парохиялну церкву зробел славни украински архитект Володимир Сичинский, и вона вошла до албуму и списку його творох. Як добри познаватель архитектурного мистецтва, Сичинский зробел якушик симбиозу препознатливого украинского стила зоз традицийним войволянским бароком. Але, ми, у ствари, и не знаме як була задумана и проектирована тота церква, бо ше оригинални проекти страцели, можебуц и нароком, у фийовкох министерства Кральовини Югославиї у Београдзе, та ше церкву докончело будовац, окреме ей куполу, дакус едноставнейше, по упрощеней шеми.

о. Дюра Биндас

Декоративни орнаменти у церкви намальовал еден други, тиж так познати специалист за декоративну орнаментику – Ружичка. А иконостас, окрем царских дзверкох, котри принесени зоз старей церкви у Коцуре и були у старей вербаскей церкви – намальовал Петро Ризнич Дядя. Вон, шшелїяк, недороснул архитектури и церковней орнаментики.

Дюра Биндас ше народзел 23. марта 1877. року у Руским Керестуре од селянских родичох. Основну школу закончел у родним месце и у Винковцох, а гимназию у Винковцох и у Загребе, дзе бул питомец Грекокатолицкей семинариї. Матуру положел 1896. року. Богословию закончел у Ужгородзе. Оженел ше зоз Милку Лабош и вони мали 11 дзеци. За священїка бул пошвещени 7. априла 1901. року, виroyтно у Крижевцох.

Дня 24. августу 1912. року, отже – после еденац рокох службованя у Керестуре, Дюра Биндас меновани за управителя парохии у Дюрдьове, дзе пришол 29. августу. А после заш 11 рокох службованя у Дюрдьове, премещени є 1. мая 1923. року за администратора парохии у Коцуре. Ту дожил велї неприемности, вельо прецерпел, та и материялно бул барз очкодовани. Дня 25. августу 1933. року превжал управу вербаскей парохии.

Пред Першу шветову войну, кед паноец Дюра Биндас почувствовал потреби народу, започал намагання за видаванє руских новинкох. Було догварене же одвичательни редактор тих новинкох будзе адвокат Гайнал, а

редаговал би их, віроятно, сам Дюра Биндас. Медзитим, не було догварки на яким ше язичу вони буду друковац. Так тота инициатива и не зисцена. Тому неуспиху допринесол, вшеліяк, и початок Першей шветовой войны.

А кед 1918. року война закончена, кед створена держава Сербох, Горватох и Словенцох, Дюра Биндас почувствовак же праве тєраз час дацо зробиц за свой народ и у погляду його културного и економского розвою. А же би ше тота робота зисцовала организовано и мала якушик форму, вон задумал снованє дружтва, центрального органу, котре, як нам познате, познейше основане и наволане Руске народне просвитне дружтво.

З тим циљом Дюра Биндас уж 13. децембра 1918. року пише зоз Дюрдьова апел, котри адресовак генерално – Бачванско-сримскей рускей интелігенції.

Апел, котри под конец 1918. року Дюра Биндас послал рускей интелігенції, мал одредзени успих и 2. юлія 1919. року зишли ше до Нового Саду представителе руских населеньох зоз Бачкей и Сриму и ту того дня основали Руске народне просвитне дружтво. За председателя бул избрани паноец Михал Мудри, парох у Руским Керестуре, а за подпредседателя Дюра Биндас. Ніяка не тайна же шицка робота у Дружтве спадла праве на подпредседателя Биндаса, а председатель Михал бул лем репрезентант, а з часом и финансиєр. А кед 1936. року Михал Мудри умар, за председателя Руского народного просвитного дружтва бул избрани Дюра Биндас.

Також после снованя того руского Дружтва, Дюра Биндас започал намаганя за видаванє калєндара и новинох. З новинами ше цошка одцагло аж до 1924. року, гоч ше Биндас намагал же би и вони цо скорей почали виходзиц.

З тим у вязи вон ше дописовак и зоз студентом права Ильком Крайцаром у Шиду, котри у єдней варианти мал буц главни редактор тих руских новинох.

После шмерци пароха Дюри Биндаса, дочасни парох вербаскей парохиї постац **Онуфрий Тимко**.

Вон ше народзел у Коцуре 5. октобра 1908. року. Його родичи, Янко и Марія нар. Шандор, окрем штирох дзивкох мали и штирох синох, и шицки штирме синове були священіки – о. Инокентія, василияна, Онуфрия, Иринає и Владимира.

Перше священіческе служенє Онуфрия Тимка було место другого капелана у Руским Керестуре, од 1. новембра 1934. до 1. новембра 1938. року.

о. Онуфрий Тимко

Церковни одбор зоз парохом 2004. року

Ту, у Руским Керестуре, вон основал вельки хлопски хор з котрим, як диригент, шпивал церковни и народни писнї. Ище длуго, так повесц до наших дньох, шпиваче того хору шпивали у керестурским хлопским хору у церкви св. оца Николая у Руским Керестуре, але и по других местох.

З Руского Керестура Онуфрий Тимко одходзи за пароха до Лишні у Босней. Меновани бул 10. октобра 1938. року, а парохию превжал 1. новембра. И у Лишні основал хор, але – не длуго шпивали... Почала война! А 1. август 1942. року постал парох у Банялуки и там одселел. Гоч була война, вон ту 1944. року видал зборник своїх композицийох за „Службу Божу”. Видане шапирографоване, на 32 бокох и нешка є прави раритет. За даедни часци Литургии, як наприклад „Святий Боже...”, „Свят, свят...” и други, вон написал и по два-три композициї.

Од 1. юлия 1945. року, кед пошел з Банялуки, та до 18. фебруара 1950. року, Онуфрий Тимко бул титуларни духовни помощник у Коцуре, а од 18. фебруара управитель парохии у Вербаше, дзе службовал до пензии 12. априла 1971. року. Як пенсионер остал и далей жиц у Вербаше и ту умар 24. августа 1989. року.

Окрем спомнутого виданя композицийох „Служба Божа”, Онуфрий Тимко порихтал и „Простопиние бачванско-сримского напиву”, але воно ище вше лем у рукопису. Медзитим, на полю етномузикологии и вообще

музичним полю, вон зохабел капитални діла. То у першим шоре штири томи зборніка „Наша писня”, вец зборнік писньох за дзеци „Мали соловей” и зборнік хорских партитурох под назву – „Шпиваночки мойо”. О музики, композиторох и етномузикології писал у новинох, календарох, часописох и наукових зборнікох.

После одхода пароха Онуфрия Тимка до пензії, парохию у Старим Вербаше превжал його младши брат **Владимир Тимко**. И вон ше народзел у Коцуре – 1. новембра 1928. року. Ту закончел и основну школу. Першу класу гимназії закончел у Другей класичней гимназії у Загребе, як питомец Салезиянского конвикту, три класи гимназії у Ужгородзе, пияту и шесту класу у Новим Садзе, а седму и осму, з вельку матуру, у Вербаше. Богословию студирал у Загребе. Дня 3. августу 1959. року повинчал ше з Марию Сакач з Вербасу, а за священіка го пошвецел владика Гавриїл Букатко у Вербаше 29. новембра 1959. року.

Од 1. новембра 1960. року Владимир Тимко управитель парохії у Новим Орахове, место паноца Кирила Планчака, котри оталь прешол за капелана до Руского Керестура. Владимир Тимко бул у Орахове до 12. априла 1971. року, кед прешол на парохию до Старого Вербасу. Окрем того вон ище дзешец роки доходзел до Нового Орахова, бо там после нього ніхто не бул намесцени, а вец 1981. року Нове Орахово превжала на обслуговане парохия у Руским Керестуре.

о. Владимир Тимко

И сам музично надарени, як и його браца, паноец Владимир Тимко не лем же водзел церковни хор у Вербаше, але водзел и хор Дружтва „Карпати”, вец хор Културно-просвітного дружтва „Максим Горки” у Новим Садзе, хор у Коцуре, а його дзивки остали запаметани як красни трио, котри наступал на дзепоедних манифестацийох и змаганьох. Окрем диригентскей діялносци, вон и компоновал. Познати му композиції за дзеци, котри були публиковани и виводзени на „Червеним пупчу” у рамикох фестивала „Червена ружа” у Руским Керестуре.

Владимир Тимко умар у Вербаше 30. новембра 2008. року, а поховани є 1. децембра на городским теметове.

Остатні рок свого живота Владимир Тимко хоровал. Понеже не могол окончовац свойо священічески обовязки, до Вербасу пришол паноцец Юлиан Рац. Спочатку бул лем помоцнік хорому парохови, а вец и сам постал парох.

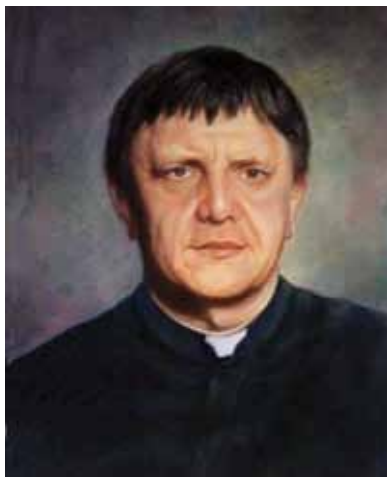
О. Юлиан Рац ше народзел у Руским Керестуре 18. августу 1854. року. Ту закончел основну школу, а гимназию предлужел у Малей семинарії, тиж у Риме, дзе матуrowал 1973. року. Студії филозофії закончел у Риме, а вец дваец роки бул ангажовани на других студийох и роботох.

Претаргнути студії богословії Юлиан Рац предлужел у Загребе на Теологийним институту оцох Исусовцох и 15. августу 2000. року владика Славомир Микловш пошвецел го у Руским Керестуре за священіка. Такої постал капелан у Руским Керестуре. Дня 6. децембра 2002. року вон постал управитель парохії у Руским Керестуре, а 18. марца 2003. и парох.

Дня 5. априла постал управитель парохії у Старим Вербаше, а од 15. августу 2008. року вон ту и парох.

На тей парохії ше затримал по 2013. рок кед го владика меновал за пароха нашей парохії у Новим Садзе, а на його место меновани о. Алексий Гудак.

Алексий Гудак народзени 12. марца 1978. року у Кули. Основну школу и гимназию закончел у Руским Керестуре, а богословию у Загребе 2009. року. За паноца є пошвецени 26. октобра 2000. у Руским Керестуре и такої меновани за капелана у коцурскеї парохії. Од конца 2013. року парох є у Старим Вербаше.

о. Юлиан Рац

о. Алексий Гудак

*Превжате зоз кнїжки о. Романа Миза:
„Парохия у Старим Вербаше”*

Школяре зоз свою учительку и паноцом на пошведанню школских торбох

Парохияне Старого Вербасу зоз своїм владиком

ПАРОХИЯ У НОВИМ ВЕРБАШЕ

Парохия св. Владимира основана 1960. року. Церкву, адаптовану зоз старей швапскей хижи пошвецел владика Букатко.

До менованя пароха службу окончовал старовербаски парох Онуфрий Тимко. За першого пароха меновани о. Феликс Биленький од 1960. по 1980. року. Други парох од 1980. по 2012. рок бул о. Ярослав Вовк. Треци парох од 2012. по 2014. рок бул о. Зиновий Вовк. Тераз длужносц пароха окончуе о. Игор Вовк.

Животна драга паноца **Феликса Биленького** почала у Прняворе, у Босни, 1. октобра 1913. року. Народзел ше у обисцу Андрия и Стефаниї нар. Юриста, власней шестри священїка Михайла Юристи. Основну школу закончел у Прняворе, гимназию у Загребе як питомец епархийскей семинариї, а богословски студії у Загребе и у Львове.

Дня 2. юлия 1938. року оженел ше зоз учительку Славу Бойко. Такој треба спомнуц же панїматка визначни просвитни и дружтвени работнїк. Уведла учене украинского языка до школи у Лишнї, тиж и у Вербаше, а еден час учела дзеци по украински и у школи у Липовлянох. Вона порихтала перши украински буквар у Югославиї, котри вишол у Сараеве 1957. року. Розуми ше, у тей работи ей помагал и паноец Феликс. Познейше, 1978. року, тиж у Сараеве, вишло и друге видане под назву Рідна мова – буквар для III класу, котре п. Слава порихтала ведно зоз проф. Васильом Стрехалюком. Окрем того, вона ше намагала же би у Вербаше було основане украинске културно-просвитне дружтво, тиж заеднїцке и зоз Русинами. Зоз аматерами рихтала театрални представи, литературни вечари и под.

За священїка Феликс Биленький бул пошвецени у Прняворе 18. септембра 1938. року.

Дня 1. септембра 1961. року премесцени є на новоосновану па-

о. Феликс Биленький

о. Ярослав Вовк

рохию до Вербасу, парохію святого Владимира. И ту буде – преширює и подзвигує каплицу, котру вец крашне сам, зоз паніматку, омальовал. Практично, вон створел тоту парохію, бо до його приходу вона не мала стаємного душпастира. Дочасно ту служели паноцове Онуфрий и Владимир Тимко.

После скоро дваецц рокох служеня у Новим Вербаше, паноецц Феликс Биленький 15. августа 1980. року одходзи на, мож повесц, „пензионерску парохію” до Липовлянох.

Ярослав Вовк народзел ше у Лишні, 25. септембра 1943. року. Основну школу закончел у Лишні, а

гимназию у Крижевцох и у Риєки. Богословию студирал у Загребе.

За священіка го пошвецел владика Гавриїл Букатко у Лишні 22. октобра 1972. року.

Року 1978. премесцени є за капелана до Руского Керестура и ту службовал два роки. Од 15. августа 1980. року управитель є парохії у Новим Вербаше.

о. Зиновий Вовк и о. Ярослав Вовк з парохіянами. Фото: Ярослав Комбиль

Року 1982. почина у Вербаше вельку роботу – будує нову парохиялну хижу гу Уліци Рада Марянца.

Паноец Вовк остарал ше и за нову дзвоніцу при капліци у Вербаше, а з нагоди 1000-рочніци покресценя Руси-України організовал мисії у парохії. Окрем у самим Вербаше, вон служи и у филияли Змаєво, дзе ест коло триец фамилії наших вирнікох, котри ту после Другей шветовой войны приселели зоз Босни, як цо приселели и до Вербасу.

Умар у Вербаше 2012. року.

Священік **Зиновий Вовк** народзени 29. септембра 1974. року у Брежицох, у Словенії. Од 1988. по 1999.

бул студент Малей и Велькей семинарії у Риме, а за священіка є пошвечени 22. октобра 2006. року у Новим Вербаше, у парохії св. Владимира.

Як капелан о. Вовк перше два роки службовал у Руским Керестуре, потим штири роки бул парох у Сримскей Митровици, а од 2012. року бул парох у нашей парохії у Новим Вербаше, дзе ше и упокоел.

О. Зиновий Вовк походзи зоз священіцкей фамелії, и на длужносци пароха у Новим Вербаше бул после свойого оца о. Ярослава Вовка, док його младши брат Игор тиж священік, тераз на служби капелана у Руским Керестуре. У своєї священіцкей работи еден час бул и на одвичательних длужносцох у Каритасу Сербії.

О. Зиновий Вовк умар 14. септембра 2014. року у Вербаше.

Старшого брата на парохії нашлїдзел його младши брат Игор.

О. **Игор Вовк** народзени у Вербаше 4. фебруара 1985. року. Стредню школу закончел у Суботици, а теологийни факултет у Риму 2011. року. За паноца є пошвечени 29. септембра 2013. року и меновани є за капелана у Руским Керестуре. Од 2014. року парох є у парохії Нови Вербас.

о. Игор Вовк

Иконостас церкви у Новим Вербаше. Фото: Борис Биленький

Нукашньосц церкви у Новим Вербаше. Фото: Борис Биленький

КУЛЬТУРНО-УМЕТНІЦКИ ЖИВОТ РУСНАЦОХ У ВЕРБАШЕ

Кед ше лем поверхово заукне до историйних документох и давно написаних статъох у хторих ше спомина културни активносци вербаских Руснацох мож твердзиц же терашні успех у роботы КПД „Карпати” у добрей мири плод и логични пошлїдок богатей културней традиції дакедишніх ентузіястох.

Шлїди перших културних активносцох, спрам жридлих хтори наводзи о. Роман Миз у статї *На отвореной сцени* („Шветлосц”, число 3/1970), датую зоз 1933. року. Теди у Старим Вербаше, дзе найвещей жили Руснаци, основане Церковне шпивацке дружтво, а тиж так и Театралне дружтво „Руска драма”. Снователе тих дружтвох були о. Александер Абодич, тедишні парох у Старим Вербаше и Петро Ризнич.

Перша представа, хтору у „Рускей драми” поставел Петро Ризнич Дядя, давала ше 25. фебруара 1933. року, а волала ше „Дай серцю на волю, зведе в неволю”. Окром уж спомнутого Петра Ризнича Дядї, хтори бавел главну улогу, у представи участвовали: Амалка Сакачова, Габор Гадняї, Леонка Дюркова, Дюра Хома, Дюра Кандрач, Янко Кишюгас, Янко Медеша, Митро Говля и Меланка Абодич.

Потим ушлїдзели други представи: „Безталана” од Карпенка – Тобилевича хтора премиерно одбавена 17. фебруара 1934. року у гостильніци

Колектив „Рускей драми” зоз режисером
Петром Ризничом Дядьом 1933. року

Танечна група культурно-просвітнього друства „Пушкін” 1952. року

Ремплінгера, а бавена є и у Керестуре у маю истого року. У представи глумели: И. Хлебашко, П. Ризнич, Л. Дюркова, Я. Медеши и А. Сакач, а представу провадзел и хор.

У „Руских новинох” як остатні релевантни датум хтори нас упутує на діялносц аматерох зоз Вербасу то 15. фебруар 1941. року. Того дня ше давало два представи: „Наталка Полтавка” и „Настоящи”. Поставел их Петро Недогин, дзияк, а бавели: Леона Кандрач, Леона Медеши, Марта Ђога и Янко Кузма.

Треба здогаднуц же у предвойновим чаше у нашей народносци робели два культурно-просвітни організації: РНПД (Руске народне просвітне друство) и КПСЮР (Културно-просвітни союз югославянских Русинох). Под час войны їх явна робота була забранена. Вицагуюци поуки зоз предвойнового и войнового часу, векшина интелектуалцох ше по войны определзела же би ше формовало єдну, єдинствену културно-просвітну организацию Руснацох Югославиї. Так 21. октобра 1945. року у Руским Керестуре оформена Руска матка, а пошвидко и ей Месни одбори по шицких наших местох дзе жили Руснаци, же би ше и надалей чувало власни идентитет, культуру и язык.

Зоз того периода, кед у питаню діялносц Руснацох у Вербаше, дознаваме зоз шведоченох учашнікох културно-уметніцкогo живота. После 1948. року, кед Руска матка розформована, у Вербаше на ей место пришла организация хтора мала исти змист, характер и улогу, лем з другим меном – „Александр Сергеевич Пушкин”. Руснаци у тот час мали своєю просто-

рії. То будинок у Уліці Светозара Марковича, у хторим ше тераз находзи польопривредна апатика (власнік ЗЗ „Задругар”). Ту ше Руснаци сходзели, рихтали забави, шпивали и танцовали, мали своїх гудацох. У тот час ме-дзи найактивнейшими були учитель Янко Олеяр, хтори водзел хор и там-бурови оркестер. Учителка Наталиа Ферхова з дзецми рихтала дзецински представи. Рок 1956. остане у паметаню Руснацох у Вербаше насампредз по тим же остали без свойого дому. Будинок у хторим робело Дружтво претворени до кварталюх, а аматере преселени до будинку Дома култури Вербас. Новодостати просторії дзелени зоз аматерами других народох и народносцох, по направеним розпорядку. Часто було бриги коло простору за роботу.

Як режисере и глумци перше робели у „Пушкину”, а познейше у драм-скей секції при Доме култури Вербас, Владимир Паланчанин у представох „На швитаню” и „Дай шерцу на волю”, Иван Бесерміні режирал пред-стави „Покондирена тиква” 1956. року, а ведно зоз Дюром Папгаргаєм 1957. року режирали Гогольову „Женїдбу”, у хторей Папгаргаї бавел главну улогу. Бесерміні 1958. року режирал „Хижу на угле”, у хторей глумели Ана и Вла-до Копчански, Дюра Папгаргаї и други, а потим „Подозриву особу”. Дюра Папгаргаї глумел и у „Покондиреной тикви”. Петро Ризнич Дядя режирал представи „Подозрива особа”, „Любов у мехох”, а Владимир Копчански „Неволани госци” и „Щесце и людзе”. Глумци у тедишніх представох були: Габор Салонтаї, Юлин Салонтаї, Михал Варга, Осиф Скубан, Мирослав

Танечна група културно-просвітнього дружтва „Пушкин” 1952. року

На швитаню, 1953. року

Контра, Владимир Новта, Юлин Молнар, Велемир Чизмар, Силво Няради, Яромир Скубан, Ярослав Скубан, Еуфемия Киш, Ана и Владимир Копчански, Ксения Кираль, Афия Фейса, Михал Няради, Михал Гадняї, Мелания Кирда, Петро Кандрач, Мица Биндас, Гелена Надь, Никола Бильня, Леона Контра, Владо Сивч, Петро Невдохин, Владо Контра, Янко Кузма, Янко Копчански, Владо Монар и велі други.

Хорске шпиване Руснацох розвите як секция при Доме култури Вербас. У тим часе зоз хором, хтори ше визначовал по численосци и квалитету, дириговали: Яким Олеяр, Витомир Бодянец, Владимир Тимко и Ириней Тимко.

Руснаци пестовали и свой фолклор. У єдней зоз поставкох танечней групи танцовали: Владо Сивч, Єлисей Будински, Сена Новта, Амала Салонтаї, Сена Кираль, Афия Фейса, Олга Скубан, Серафа Пушкаш, Веруна Контра, Ана Поляк, Фема Киш, Амала Хлебашко, Фема Хлебашко, Ана Говля. Єден час, седемдзешатих рокох, танечну групу водзела Ана Копчански.

На полю култури и аматеризма вербаских Руснацох ушлїдзел вецей як дзешецрочни зацїх. Чи у питаню револт, розчароване чи дацо друге, на тот завод ані не важне, але 1975. року ше знова нашли млади ентузиясти хтори ше жадали дружиц и робиц. Символична назва новей литературней секциї „Зарї” могла означиц нови початок.

Основана як литературна секция, „Зарї” коло себе позберали младих поетох, медзи хторима нешка препознаваме мена авторох замеркованих литературних ділох як цо Владимир Гарянски, Микола Шанта, Весна Тиста

и други. З часом интересоване за „Зарі” рошне, та оформена ише подобова, танечна и драмска секция.

За дзешец роки постојня „Зарйох” організовани числени литературни вечари, вистави, рихтало ше представи. У „Зарйох” режира и глуми Янко Лендер, а ту и вше лепши глумци Янко Павлович, Владимир Гирйоватий, Иван Папуга, Нада Лендер и други.

Року 1985, заш пре непорозумене коло просторийох Дома култури у хторих робели, „Зарі” престали зоз роботу. Драмска секция ише еден час робела у Вербаше и Коцуре.

КПД „КАРПАТИ”

Аматери окупљени око Културно-просветног друштва „Карпати” Врбас начинили су свој први корак на Оснивачкој скупштини Друштва одржаној 6. октобра 1990. године. Друштво је формирано у просторијама месне заједнице Стари Врбас без присуства високих представника власти и са умереним амбицијама у погледу трајања и успешности рада самог Друштва.

Усвојен је статут Друштва па су створени неопходни услови за рад Друштва. На Оснивачкој скупштини изабрани су чланови Председништва: Звонко Сабо – председник, Јарослав Комбиљ – потпредседник, Нада Ше-

Поклони се и почни, 1995.

лемба – секретар, Владимир Будински, Иван Папуга, Ана Кинђер, Васиљ Дацешен, Михајло Кузма и Владимир Буилчик. У току трајања мандата овог председништва, због пословних и школских обавеза везаних за одлазак у иностранство, уместо Јарослава Комбиља и Васиља Дацешена у састав председништва изабрани су Љубомир Шелемба и Љубомир Билењкиј.

Цео догађај протекао је мирно, без великог одјека у јавности. Мирослав Алексић, наш суграђанин, у оснивању „Карпата” препознаје неке нове, добре вибрације, па је у локалним новинама, између осталог, написао: *„Пре нешто више од месец дана, у нашем граду основано је КПД „Карпати”. Дошло неко лепо време. Лепо из два разлога. Прво због тога што се људи све више окрећу култури, а друго зато што се новооснованим друштвима дају лепа имена. Ова имена не само што су лепа, већ су и отпорна на време и на временске непогоде. Опаметио се народ. И треба.”*

Други сазив председништва у периоду од 1994–1997. године чинили су Михајло Кузма – председник, Јанко Ленђер – потпредседник, Нада Шелемба – секретар, Звонко Сабо, Јелена Перковић, Владимир Будински, Славко Микитишин, Митар Летвенчук и Мирослав Маљик. Након истека двогодишњег мандата председника за новог председника изабран је Јанко Ленђер, а за потпредседника Михајло Кузма.

Зубоболни лав не пристаје на дресуру, 1995.

Диригент у окружењу: о. Владимир Тимко и чланови хора, 1995.

Током 1997. године дошло је до промене статута Друштва, па је уместо председништва формиран главни одбор (1997–2001. године), а радом Друштва руководио је председник и његова два заменика. За председника је изабран Звонко Сабо, а за потпредседнике Михајло Кузма и Владимир Будински.

„Карпати” су основани и развили су се на темељима аматеризма и ентузијазма. Били смо млади, чланови првог председништва били су у просеку тридесетогодишњаци. Али, бар са десетак година „стажа” у аматеризму. Поставили смо добру и ефикасну организацију у Друштву и сачували опредељење да морамо много више волети уметност у себи, него себе у уметности.

Убрзо ће доћи до првих проблема. Проблеми су били везани за простор, за место одржавања проба и наступе. Простор који нам је у Месној заједници додељен ради одржавања проба убрзо нам је одлуком локалних власти практично одузет. Бог дао, Бог узео!

Старији чланови Друштва подсетили су се својих аматерских корака у Друштву „Пушкин” које је формирано у Врбасу 1948. године. Привремено су им уступљене просторије у Улици Светозара Марковића, али су им 1956. године трајно одузете и Друштво је практично престало са радом. Нешто млађе генерације биле су активне у Литерарној секцији „Зарји” која је ради-

Дарујемо вас хлебом игром и песмом

ла од 1975. па до 1985. године. Престали су са радом због неспоразума око коришћења просторија Дома културе.

„Оно што се десило једном не мора се десити никада више. Оно што се деси двапут сигурно ће се десити и трећи пут.“ (Арапска пословица).

Били смо потпуно свесни да због свега тога Друштво мора, поред активности на културном пољу, истрајавати на обезбеђивању властитих просторија.

Добра атмосфера са Оснивачке скупштине задржала се и у наредном периоду. Пошто смо се договорили да желимо различите активности, осно-

Шешир мој на косо – Маријан Брундза и тамбураши, 1992.

вали смо више секција, именовали руководиоце, и спровели својеврсну анкету о интересовањима аматера.

Драмска активност у Врбасу израсла је из Литерарне секције „Зарји”. Кад су аматери престали да пишу своје песме, окренули су се драмском репертоару. Јанко Ленђер и ентузијастички окупљени око њега имали су вишегодишње искуство у свом раду, па је било сасвим природно да они буду перјанице нашег Друштва у његовим првим годинама. Можда и касније. Драмски пројекат „Велика птица” први је из продукције „Карпата” који је превазишао ниво локалне средине и доспео на зонску смотру.

Касније су уследили и други драмски пројекти. За првих десет година укупно четрнаест. Осим поменутог Јанка Ленђера, као режисери опробали су се и Владимир Хирјоватиј, Славица Хајдук, Нада Ленђер и Јарослав Комбиљ. Седам представа се пласирало на Покрајинску смотру, а две представе за децу, „Жар дзивка и Иванушка” као и „Наталка краљовна пешацког острва”, обе у режији Наде Ленђер, пласирале су се на Републичку смотру „Мајске игре” у Бечеју 1998. и 2000. године. Са представом „Наталка краљовна пешацког острва” наше Друштво је гостовало у Словачкој.

Наталка преко Пешачког острва путује у Словачку

За своје глумачко остварење Александра Ленђер на Покрајинској смотри у Инђији (2000. године) добила је награду за главну улогу у представи „Наталка краљовна пешацког острва”, а Нада Ленђер за режисијски поступак у истој представи. У представама за одрасле, са којима је Друштво учествовало на Драмском меморијалу „Петро Ризнич Ђађа”, Иван Папуга добијао је награде за најбоље одигране улоге 1991, 1998 и 1999. године. На Покрајинској смотри драмског стваралаштва у Сечњу (1999. године) за

костимографију награду је добила Амалија Папуга, а Нада Ленђер је добила награду за шминку. У том периоду изведене су и две представе за децу на украјинском језику – „Како је обућар ухватио лопова” и „Чудо Витлејемске ноћи”. Представа „Како је обућар ухватио лопова” у режији Јанка Ленђера остварила је значајан успех и пласирала се на Републичку смотру „Мајске игре” у Бечеју. Бројни аматери управо у „Карпатима” остварили су своје прве кораке „на даскама које живот значе” и у представама „Први дан распуста”, „Зубоболни лав”, „Вилин вез”, „Трагичар од невоље”, „Бисер”, „Алиса у земљи чуда”, „На главном путу”.

УСПИХ МАЛИХ ФОРМОХ

Недостатак правог сценског простору у велькеј мири впливовал на скромну творчосц драмскеј секциј одроснутих, а гу тому треба додац и єдну незаинтересованосц режисерох за роботу у КПД „Карпати”, окреме домашнїх.

И кед „Велька птица” Мирона Канюха у режиї Янка Лендера означела перши дешец роки драмскеј творчости у КПД „Карпати” и спозорела на високи можлівосци того Дружтва и ансамбла, вец у другеј децениї лем

Двойо режисере у улоги глумцох – Нада и Янко Лендер, 2008.

Фамелийна традиция – Александра Лендер, 2004.

єдна витворена представа гутори о одредзеной стагнації у роботі. Вибудов сали и творене условийох були у першим плане, та коло хронїчного недостатку пенежу до першого плана вибили такволани мали форми – монодрами и дуодрами. Бул то якиш минимум драмского твореня котри лем з часци могло задоволиц потреби и вербаскей публики и Дружтва вообщє.

Континуитет роботи з першей декади предлужени зоз представу „Фараоне” – котру режирал Янко Лендер (2001. рок), но вона була и остатня як представа за вельки сцени.

Роботи на монодрамох почали 2004. року кед Александра Лендер виведла представу Серафини Макаї „Ясна” у режиї Янка Лендера. Перши режийски поцаг у такой форми бул удатни, бо зоз свою одличну креацию представа була другонаградзена на Другим фестивале монодрами у Новим Садзе. Познейше є бавена у Вербаше, Коцуре, Кули, Руским Керестуре, Футогу и Петровцох у Горватскей, а знята є и за Руску редакцию Телевизии Нови Сад.

Ище два монодрами поставел Янко Лендер у котрих бул и бавяч, и обидва з вельким успехом. Були то монодрами „Илия опозиция” Дюри Папгаргая (2005. рок), и „Я исцелитель” Михеона Хун-Кана (2008. рок). З оби двома Янко Лендер победзовал на Фестивале у Новим Садзе и наступел на Зонскей смотри у Червинки. Представи, а окреме „Илия опозиция” бавени

Министер култури, Воя Брайович у нациви „Карпатом”

у скоро шицких наших местох, як и у Вуковаре и Петровцох у Горватскей. Монодрама „Я исцелитель” виведзена и на перших „Ярніх стретнуцох” монодрамах и дуодрамах у Петровцох (Горватска).

Нада и Янко Лендер у 2008. року у заедніцкей режиї поставели и дуодраму „Шаленство упар” румунского класика Ежена Йонескоа, зоз котру победзели на першим Фестивале дуодрами у Новим Садзе, а потим ю ище одбавели на Драмским меморияле „Петра Ризнич Дяди” и Зонскей смотри.

Вербаски глумци у спомнутим чаше мали удатни наступи у нашим професийним театре. Иван Папуга, Нада, Александра и Янко Лендер, як и Микола Тот и Ярмила Колошняї наступели у вецей проєктох Руского народного театра „Петро Ризнич Дядя”, зоз котрима наступали и у иножемстве (Словацка). Янко Лендер у спомнутим периодзе на два заводи режирал представи у нашим професийним театре – „Вельку птицу” (2006. рок) Мирона Канюха и „Мудрило” (2008. рок) Михеона Хун-Кана. З „Вельку птицу” театар „Дядя”, наступел на „Карпатфесту” у Прешове, а иста виведзена и у Сабинову.

За свою триצעпрочну уметніцку, насампредз драмску роботу, Янко Лендер достал у 2009. року углядну награду Културного центра Вербас „Бранислав Милошевич Бари” як найвисше општинске припознание за допринос у розвою културно-уметніцкого аматеризма.

Хор Карпата и диригент Надија Воротњак

Култура певања у хору карактеристична је за припаднике русинске и украјинске популације. Хорови су оснивани у оквиру локалних цркава и парохија и имају дугу традицију. Већ постојећи хор који је егзистирао у оквиру парохије цркве у Старом Врбасу са диригентом о. Владимиром Тимком омасовљен је новим члановима окупљеним у „Карпатима”. Овај хор је забе-

Добар глас и витак стас – омладинке „Карпата”

Панонски козаци – фолклорни ансамбл

лежио први међународни наступ испред „Карпата” у Свидњику (Словачка). Хорска секција учествовала је приликом снимања разних телевизијских пројеката Русинске редакције Радио телевизије Нови Сад. Касније су уследиле награде и признања, а у другој декади постојања Друштва хор је постао својеврсни расадник мањих певачких група и соло певача.

Можете ли замислити аматерско друштво без фолклорне секције? На овим просторима то није ни могуће, а није ни пожељно. Фолклораши са својом младошћу и енергијом, са игром и песмом прави су пример доброг

Русинске игре – фолклорни ансамбл

Осмех, зуби, крени

расположења и ведре атмосфере у друштву. Њима су дозвољени мањи несташлуци, али су у стању да добију и највеће аплаузе.

У првих десет година рада Друштва кореографи су били: Оља Летвенчук, Владимир Хорњак, Никола Хорњак, Славко Микитишин, Милан Степанов и Катарина Иван. Од свих постављених кореографија на репертоару су се најдуже задржали „Хопак”, „Козачок”, „Весњанка”, „Сплет игара из Војводине”, „Игре из Србије”, „Русинске игре”, „Коломијка”...

Омладински фолклорни ансамбл „Карпата” организован је убрзо након формирања Друштва 1990. године и две деценије рада завршио је са увежбаним кореографијама и богатим искуством, са наступа на бројним

Увек атрактивно „Хопак”

Са играма из Бачке у Пољској, 2009.

манифестацијама, а за то су поред играча у великој мери заслужни и кореограф Славко Микитишин и асистент кореографа Владимир Будински Буда.

Разумљиво је да су вишегодишњи грађевински радови у Друштву отежали рад свих секција, па и на фолклорне. Све снаге у Друштву укључујући и финансијске биле су усмерене на изградњу Дома, а набавка ношњи, наступи и гостовања потиснути су у други план.

Од 2008. године кренула је експанзија омладинске фолклорне секције, велики је прилив младих талентованих играча и то се одразило на бољи квалитет фолклора, који из године у годину све више напредује. Ансамбл је мултинационалан, као и град Врбас, а на наступима, од укупно 30-ак чланова редовно учествују од 16 до 24 девојака и момака.

Дани дечјег стваралаштва, 1994.

Дечја фолклорна група

Репертоар ансамбла чине русинске и украјинске игре, као и игре из Бачке и Србије и са њиме се успешно представља на општинским и зонским смотрама фолклора и културним манифестацијама у Врбасу. Са русинским и украјинским играма ансамбл годинама успешно наступа на манифестацијама Русина и Украјинаца и другим манифестацијама у Србији и у иностранству, у Словачкој, Пољској, у Републици Српској и у Хрватској.

Дечија фолклорна секција формирана је од предшколске и деце нижих разреда основне школе и има за циљ стварање квалитетног играчког потенцијала и омладинског фолклорног ансамбла. Са повременим прекидима дечија фолклорна секција ради од оснивања Друштва, а водили су је Славко Микитишин, Владимир Хорњак, Владимир Будински и Катарина Иван, а од јесени 2007. године Ирена Скубан.

Садашњи руководилац је Ирена Скубан која је завршила средњу музичку школу, одсек народних игара и наставила студије у својој струци, па се може очекивати да ће стечено знање и изражен ентузијазам допринети развоју фолклорне секције у Друштву.

Поред наступа на националним медијима (програми на русинском и украјинском језику) желили смо да се представимо широј јавности. Фолклорни ансамбл је у том правцу начинио прве кораке својим наступима у емисијама ТВ Нови Сад „Зврк“. Ови наступи су веома топло прихваћени у јавности, а аметерима су остали у незаборавним успоменама. Уследили су и други наступи и путовања. Запамтили су се наступи Друштва у Српском народном позоришту у Новом Саду, у Бањалуци, Румунији, на прослави годишњице независности Украјине у Лавову 1994. године. Кажу, пред сто хиљада људи.

Наступ за најдражу публику – Осми март у „Карпатима”

Познавање и изучавање матерњег језика представља значајан корак у очувању националног идентитета. Отуда већ у називу нашег Друштва одредница „просветно” одређује наше одредење за изучавањем матерњег, русинског и украјинског, језика. Иницијатива ради факултативног изучавања матерњег језика покренута је на скупу одржаном у „Карпатима” 21. марта 1992. године под симболичним називом „Пет до дванаест”. Осим представника Друштва на седници су били представници гимназије на русинском језику из Руског Крстура, Министарства просвете, Завода за издавање уџбеника, Катедре за русински језик и књижевност Филозофског факултета у Новом Саду, црквених и локалних власти.

Следеће године одржана је прва Летња школа изучавања матерњег језика за припаднике русинске и украјинске националне заједнице у периоду од 27. јуна до 9. јула 1993. године. Школу је похађало 53 деце. Следеће године интернат гимназије у Руском Крстуру није препознао важност ове идеје, па је школа одржана од 27. јуна до 3. јула 1994. године у Врбасу. Настава је одржавана само у послеподневним сатима и похађало ју је 45 ученика. Од 1993. године организовано је факултативно изучавање матерњег језика (русинског) у четири основне школе у Врбасу. Немерљив допринос у реализацији ове идеје дали су Славица Мали и Ирина Папуга уз ангажовање челних људи Друштва. Касније су др Јаков Кишјухас, испред Министарства просвете и Славко Сабо, испред Завода за издавање уџбеника у Новом

**Незаобилазни на пробама, наступима и дружењима
Никола Коле Чизмар са ансамблом, 2005.**

Саду, значајно допринели издавању уџбеника за факултативно изучавање русинског језика. Од 1995. године, па све до данашњих дана, факултативним изучавањем русинског језика, обухваћено је 70–80 деце.

О тим активностима детаљније податке навели смо у поглављу о образовању на матерњем језику.

Убрзо након оснивања Друштва започела је рад музичка секција у оквиру које је радио дечији тамбурашки оркестар са певачима солистима. Секцијом је више година руководио Маријан Брундза. Почињало се са куповином половних инструмената по околним местима, као и са окупљањем деце која претходно нису имала музичко образовање. Стрпљивост и упорност дали су резултате, па је дечији тамбурашки оркестар голобрадих деџака (Мирослав Маљик, Борис Маљик, Жељко Монар, Владимир Молнар, Иван Сабо, Игор Хоџак, Живко Мажић, Жељко Мажић, Иван Мороз и Дејан Попић), уз помоћ већ раније афирмисаних тамбураша (Петро Бесермињи, Игор Бесермињи и Јулијан Еделински), постао познат и омиљен.

Најактивнији чланови оркестра су били Никола Папуга, Љубомир Скубан, Владо Миклош, Маринко Попов, Владимир Еделински, Иштван Киш Браца, Андраш Варга, Игор Боршчак, Михајло Варга, Игор Бесермињи, Михајло Зупко, Марко Ковачев, Влада Искра, Љубомир Новак, Данило Миловановић.

Са снимања ТВ филма „Атлантида ипак постоји”

Сада оркестар ради у саставу: Никола Коле Чизмар, Петро Бесермињи, Ото Ковач, Марко Алексић, Марко Арамбашић, Бојан Великинац, Жељко Варек, Андраш Кеменцеи, Данило Чизмар, Томислав Чизмар, Горан Дедеић и Влада Пиварски.

Музичка секција се у то време ослањала на солисте певаче: Хелену Сабашош, Јанка Сегедија, Софију и Јулијана Мученског. Међутим, рад са младима дао је резултате, па су Анастасија Бесермињи (1992. године) и Лесја Вовк (1997. године) победиле на избору за најлепши глас на Фестивалу „Црвена ружа” у Руском Крстуру.

Кроз ову секцију, којом су на овај или онај начин руководили Маријан Брундза, о. Владимир Тимко, Никола Чизмар и Надија Воротњак, продефиловао је велики број певача, од којих су неки наступали само пар пута, док су други певали дуги низ година. Издвајати неког појединца или дует било би веома субјективно, па ћемо их само побројати:

Соло певачи:

Бесермињи Анастасија, Вовк Олесја, Демковић Иван, Колошњаји Јармила, Мученски Дијана, Мученски Јулијан, Мученски Софија, Папуга Хелена, Сегеди Јанко, Скубан Ирена, Чизмар Велимир и Чизмар Јовген.

Дуети: Воротњак Надија и Вујачић Галина, Мученски Јулијан и Сегеди Јанко, Сабашош Хелена и Мученски Софија, Сабашош Хелена и Тимко Вира, Тамаш Владимир и Тамаш Миленко, те Тамаш Михајло и Тамаш Славка.

Етнографска секција је у свом раду настојала приближити догађаје и обичаје из прошлости Русина и Украјинаца новим генерацијама. У сарадњи

са Телевизијом снимљени су и са великим симпатијама примљени пројекти: „Поздрав Божићу”, „Вертеп”, „Прачки” и „Атлантида ипак постоји”, ТВ филм снимљен поводом 250. годишњице досељавања Русина у ове крајеве.

У том периоду, поред набројаних, повремено су своје наступе имали чланови ликовне и литерарне секције, као и секције за друштвени живот.

На крају првог десетогодишњег периода, 6. маја 2000. године основан је „Бизнис клуб Карпати”, у почетку са стидљивом идејом да окупи привреднике и самосталне предузетнике у Врбасу који ће својим ангажовањем помоћи и афирмисати рад Друштва. За председника је изабран Владимир Папуга, а за заменике Славко Павловић и Звонко Сабо. Године које су уследиле итекако су оправдале оснивање оваквог удружења. „Бизнис клуб Карпати” је временом постао носилац и реализатор идеје о куповини и изградњи дома Друштва. Бизнис клуб је постао место окупљања не само привредника и предузетника, већ место где су се аматери, поштоваоци њиховог рада, занатлије и архитекте, приучени „акцијаши” и грађевински инжењери, нашли на остварењу заједничког циља. Владимир Папуга, тадашњи председник Друштва, сву своју енергију, знање и упорност посветио је завршетку изградње Дома и изградњи позоришне сале. Личним је примером чланове и присталице Друштва преобразио у вредне акцијаше, а сопственим ангажовањем тражио је и проналазио неопходне изворе за успешан завршетак целокупног пројекта. Погрешили би смо ако

Љубомир Скубан и оркестар „Стари Врбас”

би хтели издвојити било кога од стотине ентузијаста који су својим радом, стручним знањем или материјалним доприносом помогли више од других. Али, направили би смо другу грешку ако у овим првим корацима када се доносила тако значајна одлука о куповини и изградњи Дома „Карпати” не би препознали кораке и значајан допринос Рафаила Русковског. Његова енергија, упорност, али и позиција на којој се налазио, охрабрили су нас у доношењу одлуке о изградњи нашег Дома.

Рођен је 16.03.1961. у Куцури где је у седмочлавној породици Јулијана и Марије Русковски завршио основну школу у Куцури. Гимназију у Врбасу, а дипломирао на Правном факултету у Новом Саду 1987. године. Од 1985. до 1993. радио као новинар у Радио телевизији Нови Сад у информативном програму на русинском језику. 1993. године изабран за народног посланика Републике Србије на листи Демократске странке чији је носилац био др Зоран Ђинђић. 1991. године са својим пријатељима међу којима је био и адвокат Звонко Сабо организује протест у Куцури против рата са основном

Рафаил Русковски

тезом да Русини из Бачке не могу да пуцају и убијају своју браћу у Вуковару, Миклушевцима и Петровцима. 1992. године постаје први одборник Демократске странке у скупштини општине Врбас. Свој мандат је освојио у првом кругу те године као и 1996. и 2000. године. 2000. године изабран је за првог демократски изабраног председника општине Врбас. Исте године изабран је и за посланика Скупштине АП Војводине као и за покрајинског секретара за информације у влади Ђорђа Ђукића у периоду 2000.-2004. године. 2002. године изабран је за првог председни-

ка Националног савета националне заједнице Русина. У свом скраћеном мандату заједно са члановима савета обезбедио је за 4 културно уметничка друштва русинске националне заједнице просторије и то у Новом Орахову, Суботици, Кули и Врбасу. За КУД у Ђурђеви „Тарас Шевченко“ обезбеђена су значајна средства да друштво своје просторије користи мултифункционално чиме је друштво обезбедило значајан допунски извор финансирања.

Сада живи и ради у Куцури.

КУПОВИНА И АДАПТАЦИЈА ДОМА И ИЗГРАДЊА ПОЗОРИШНЕ САЛЕ

Русини (Руснаци), који су се на ове просторе доселили пре више од 260 година, као и њихова сабраћа Украјинци, који су се у Босну доселили пре више од 120 година, а у Војводину преселили после Другог светског рата, имају у генима уграђен код по коме нема ничег важнијег од изградње сопственог дома. Следећи тај унутрашњи порив, као и реагујући на евидентне проблеме везане за простор у коме би се окупљали и радили, чланови КПД „Карпати“, подржани од, у то време добро позиционираног, Рафаила Русковског, решили су, имајући у виду своје реалне финансијске могућности, слободно се може рећи, да уђу у авантуру куповине зграде која би, уз одређене преправке, могла да служи за потребе Друштва. Таква размишљања подржао је и Бизнис клуб „Карпата“ на седници која је одржана 2. августа 2003, на којој су се привредници који подржавају рад КПД „Карпати“, чланови овог клуба, сложили да се за потребе Друштва што пре купи недовршена кућа у Његошевој улици бр. 21. На тој седници је за председника Бизнис клуба „Карпати“ изабран Звонко Сабо, који је задужен да води све активности око исплате зграде. За заменике председника изабра-

Недовршена зграда у Његошевој 21

Амбасадор Украјине Руслан Демченко испред Карпата

ни су Роман Поповић и Никола Папуга, а за техничког секретара Велимир Чизмар. Осим привредника, на седници су били присутни и: Светислав Долапчев, потпредседник СО Врбас, Имре Гшвенг, члан Извршног одбора СО Врбас, као и представници Савеза Русина и Украјинаца Србије и Црне Горе, Друштва за украјински језик, књижевност и културу „Просвита“, Русинске матице и други, заинтересовани за решавање просторних проблема „Карпата“, а што је сигурно имало утицаја на касније активно учешће свих структура Друштва у успешном завршетку овог амбициозног пројекта.

Историјска одлука да се за КПД „Карпати“ купи нова, недовршена зграда у Његошевој улици, бр. 21, донета је на седници Главног одбора Друштва, 8. септембра 2003. године, на којој су присуствовали: Рафаил Русковски, председник Националног савета Русина, Васиљ Дацешен, председник Националног савета Украјинаца и Симеон Сакач, председник Савеза Русина и Украјинаца Србије и Црне Горе, а седницу је водио Јарослав Комбиљ, председник Друштва. Овом приликом свакако треба нагласити значајну подршку за доношење овакве одлуке, као и каснијој реализацији пројекта, Рафаила Русковског, у то време покрајинског секретара за информисање.

ИЗГРАДЊА ПОЗОРИШНЕ САЛЕ

На Скупштини Друштва, која је одржана 6. августа 2004. године, прихваћена је одлука Главног одбора да се у дворишту почне градња позоришне сале. Том приликом је изабран Централни одбор, на чијем челу је био Владимир Папуга. Формиране су и комисије: за финансије Звонко Сабо и Јарослав Комбиљ, за изградњу сале Велимир Чизмар и Владо Будински, за маркетинг и пропаганду Мартица Тамаш и Мирослав Силађи, а за надзор су били задужени стручњаци за грађевинарство и архитектуру, Александар Јоцев и Љубомир Билењкиј.

Припрема за изградњу сале започела је 27. маја 2005. године и то рашчишћавањем дворишта и припремом терена, а сама градња је започела 4. јуна 2005. копањем темеља за будућу бину. Према пројекту сала је дуга 22 метра, а широка 9 метара. Бина је величине 6 × 9 м, а испод бине се налази мала сала за пробе фолклора или неке камерне изведбе. Предвиђени капацитет сале је 180 места, тако да ће изградњом овог комплекса аматери „Карпата“ коначно добити одговарајући простор у коме ће моћи несметано одржавати пробе и публици показати оно што припреме.

Аматери „на високом нивоу”, 2005.

Тајм-аут за професоре – академик Јулијан Тамаш и Славко Сабо

Координатор грађевинских радова био је Мирослав Њаради – Њица, а његови сарадници су били Владо Мученски, Владимир Силађи и Жарко Ђаконов.

Иако су просторије, чак и у току радова, коришћене за потребе одржавања проба појединих секција, свечано отварање сале 13. октобра 2009. године обавио је покрајински секретар за културу Милорад Ђурић у присуству бројних званица, рекавши том приликом и следеће: „Дом у Врбасу је пример како се кроз партнерство локалне самоуправе, покрајинске администрације, амбасаде и ангажовања самих чланова КПД „Карпати“, може изградити место за очување и развој културе и националног идентитета Русина и Украјинаца, и других националних заједница у Врбасу“. Председник Друштва, Владимир Папуга, поздрављајући присутне, захвалио је свима који су својим ангажовањем допринели да КПД „Карпати“ постану тако репрезентативно здање.

У нове просторије аматери Друштва уселили су се са новим руководством. У периоду од 2009. до 2011. године дужност председника обављао је Славко Микитишин, а од 2011. до 2013. Јарослав Комбиљ. Године 2013. изабран је нови Извршни одбор, а председик Друштва је Дејан Захорјански.

Чланови Управног одбора Карпата: Александра Ленђер, Славко Микитишин, Оља Станков, Славко Барановски, Дејан Захорјански, Јелена Кузма, Михајло Тамаш и Владимир Будински

Напомена редакције:

У овом поглављу су коришћени делови текстова из књига „Карпати” 1990–2000. и „Карпати” 1990–2010.

Владо ЊАРАДИ

УМЕТНИЧКА КОЛОНИЈА „ЊАРАДИ”

Уметничка колонија „Њаради” је регистрована 1997. године, као прва и за сада једина таква институција у Врбасу. До сада је имала шеснаест сазива, од којих су десет били у Руском Крстуру. Један, 1999. године, у дворцу Богдана Дунђерског надомак Бечеја, и пет у Малом Иђошу, од 2009. до 2013. године. У раду колоније је до сада узело учешће преко сто тридесет аутора из области сликарства, графике, вајарства, уметничке фотографије, историје уметности и ликовне критике. Да споменемо: Милића од Мачве, Јована Солдатовића, Богомила Карлавариса, Јаноша Месароша, Здравка Мандића, Павла Блесића, Душана Ђокића, Милутина Кобању, Љубисава Милуновића, Петра и Аранку Мојак, Властимира Николића, Драгана Јовановића Мацо-

лу, Слободанку Шобота... У сазивима колоније су учествовали и русински уметници: Хелена Кањух, Владимир Дороггази, Игор Цвејановић, Игор Обровски, Горана Биљња, Ђура Папуга, Силвестер Макаји, Еуфимија Новта, Биљана Роман и Владо Њаради.

Поред уметника из Србије, учествовали су и уметници из Кине, Велике Британије, Индије, Украјине, Хрватске, Норвешке и БиХ. Настали радови су били представљани јавности и то у више наврата кроз изложбе у галеријама и музејима културних центара Војводине (Нови Сад, Суботица, Сремска Митровица, Опово, Кула, Врбас, Сремски Карловци, Куцура, Руски Крстур, Ново Орахово, Бачка Топола, Бечеј, Србобран, Темерин, Нови Бечеј...) и Београда.

Радови настали у сазивима Уметничке колоније „Њаради” су високо вредновани од стране ликовних критичара, историчара уметности, самих уметника, представника медија и љубитеља ликовног стваралаштва, тако да уметници, галерије и музеји често позајмљују радове из колекције колоније за изложбе и своја представљања. Колонија располаже и са најбогатијом колекцијом радова Богомила Карлавариса од свих ликовних колонија у екс Југославији, јер је Карлаварис учествовао седам пута у сазивима Уметничке колоније „Њаради”. Колонија је заузела и значајно место у Лексикону уметника и уметничких институција Војводине, у издању „Вега медије” из Новог Сада 2001. године, Монографији „50 година ликовних колонија Војводине”, у издању Документационог центра ликовних колонија и Галерије „Ликовни сусрет” из Суботице, и Едицији „Русини/Руснаци/Ruthenians (1745-2005)”, у издању „Прометеја” из Новог Сада.

**Владо Њаради, Јелена Перковић и Душан Ђокић,
ликовни критичар из Београда 2000. године**

Владислав ЊАРАДИ
Звонко САБО
Мирослав ВИСЛАВСКИ

ФИЗИЧКА КУЛТУРА И СПОРТ КОД РУСИНА У ВРБАСУ

Сасвим је немогуће посебно изнети шта су то Русини у једној вишенационалној заједници остварили у периоду од скоро два века у Врбасу, кад је реч о спорту.

Спорт и физичка култура је међунационална и заједничка за све припаднике једне друштвене средине и у томе, међу свима њима треба пронаћи онај допринос који су Русини остварили, јер је свака таква активност заједничко дело сваког заједништва, а у којем су се ипак својственошћу тој заједници, проналазили појединци изванредног квалитета и посебног спортског остварења.

Када се говори о Русинима, треба имати на уму да су у спорт унели све оно што ту нацију краси, што јој даје посебну вредност, а то је вредноћа, истрајност, темељност, давање максималне снаге и умећа да се постигне жељени циљ. Када се то констатује и када појединци постигну врх, њихова жеља и аманет јесте да је то дело припадника Русина.

Плејада спортиста и спортских радника и висок проценат учешћа Русина у спортском животу нашег Врбаса, морала је по природним законима да изнедри спортисте међународног и светског квалитета и значаја.

Русини, посебно у Старом Врбасу, су у свим својим играма – дечјим, омладинским, уличним и по ливадама, исказивали свој борбени дух – жељу за победом, несаломиву вољу, али су сваку туђу победу стоички подносили и од исте учили не само шта је спортски пораз, већ и да је то наук да треба признати бољег.

Са сваким успехом свог члана породице, дичила се пре свега, фамилија, пријатељи и цео град. Ипак, највећи терет је сносила најужа породица и то углавном материјално и несребичном подршком. У

**Мефто Миклош (1936) боксер
БК „Врбас” лака категорија
(1951 – 1962)**

Владимир Иван, дизаџ тегова на додели награде за II место, 1960. Клушко такмичење у Новом Саду

ком на културни аспект ангажовања који је у бити и могућ, са обзиром на делатност, али је спорт био сасвим искључен због његове специфичности.

Напред изнетом треба додати да у спорту и о спорту и физичкој култури Врбаса не постоји целовит хроничарски приказ, тако да овај покушај означава само један прилог томе да је за афирмацију једног народа, посебно у савременом свету идентификације њеног припадника, један од врло плодних трагова постојања истог.

Свако време, које је нама познато, носило је и обележја – актере одређеног спорта. Те моменте – успехе, свакако су бележила национална средства јавног

том смислу, у нашем граду и русинском роду, постојале су и постоје читаве породице које су постале носиоци традиције и које су изнедриле више генерација врских спортиста, радника у тој делатности, васпитача, професора, тренера итд. Све у свему, спортисти и активисти у физичкој култури оставили су иза себе достојанствен траг на ползу русинској нацији.

Управо на свему томе се заснивају успеси даље наведених појединаца, али само зато што, и поред значајног броја Русина у Врбасу, нису постојали услови да се институционално формирају друштва и клубови на само тој националној основи. Додуше, постојало је једно време, одмах након Ослободилачког рата, русинско КПД „Пушкин”, али са наглас-

Мирослав Њаради, свестрани спортиста, 1981.

информисања, а пре свих „Руске слово”, па Радио Врбас–Кула, Информативни центар „Врбас”, „Глас” – Комбината Врбас, са вредним преданицима у тим установама. Но, не сме се занемарити ни веома, кроз цело време, подршка публике – навијача, који су у некој врсти вести и предања преносили успехе наших спортиста.

стециште таквих размена и ривалских досетки је у Врбасу, у недостатку локалног средства за информисање, била берберница „Код Владе” у власништву Владимира Гајдоша, а ту су се увек чуле најновије вести и прогнозирали даљи резултати. Владимир Гајдош је веома успешно такве приче преносио и међу остале сутрађане. Говорећи савременим језиком, „Код Владе” је био „Врбашки монтевидео”.

Свакако највише припадника русинске народности окупљају Спортске игре „Руског слова”, раније установљене као Меморијал „Јаша Баков”. И сама личност и дело Јаше Бакова у великој мери су утицали на развој спортске културе у Врбасу. Задатак је припадника русинске националности да то и даље одржимо и негујемо. Пример Јаше су многи истицали, а неки слушали и следили, па је ред да га и у даљем нашем животу послушамо и вратимо његове идеале који су надасве спортски и људски. Врбас у томе не изостаје и добар део игара на Меморијалу „Јаша Баков” одржава се сваке године у Врбасу.

Фудбал: Нота Славко, Зубко Љубомир, Дротар Силвестер, Њаради Јулијан, Скубан Габра Јанко, Стрибер Михајло, Сивч Влада и Шанта Владимир, Хромиш Јаков, Виславски Јоаким, Контра Владо, Бесермињи Јулијан, Фејса Јанко, Фејса Михал, Нађ Мирон, Биндас Јанко, Скубан Јарослав, Чизмар Јовген, Тимко Владимир, Арваји Михал, Сегеди Михал...

**Фудбалске наде: Јовген Чизмар
и Мирослав Виславски, ФК „Врбас”
1969. године**

Михал Арваји и Михајло Стрибер у дресу куцурске „Искре” (трећи и пети с лева на десно чуче)

Атлетика: Фејса Јанко, Ујфалуши Митар, Ујфалуши Љубомир, Њаради Мирослав, Иван Владимир.

Бокс: Миклош Мефто – Метод, лака категорија, Њаради Силва, Њаради Велемир.

Одбојка: Нађ Јанко, Дудаш Јаким, Виславски Мирослав, Наташа Баланго рођена Сегеди.

Кошарка: Хромиш Борис.

Стрељаштво: Молнар Мирон, Салонтаји Михајло, Скубан Бранко, Киш Михајло, Стрибер Силвестер, Њаради Мирослав, Бесермињи Игор, Радвањи Данијел, Хромиш Владимир, Гарјански Дарко.

Спортско падобранство: Миклош Јанко, пуковник ЈНА.

Спортски риболов: Чордаш Владимир, Букатка Михајло, Барна Данило, Њаради Мирослав, Нађ Мирон (Андришков).

Пливање: Ђура Хорњак, Марко Захорјански.

Тенис: Владимир Харди, Оља Харди

Стони тенис: Дарја Међеши рођена Копчански

Куглање: Черњуш Славко, Њаради Мирослав.

Џудо: Стрибер Жељко. Након завршетка активног такмичења Стрибер жељко и његов рођени брат Стрибер Недељко посветили су се тренерском послу у Тениском клубу „Врбас”.

Карате: Чизмар Мартин.

Стрељаштво: Јововић Планчак Славица, Планкош Еуфемија и Киш Анамарија.

Рекреативна гимнастика: Тамаш Славка, добитница Спартакове награде 1976. године.

Спортски живот и догађаје пратили су новинари Виславски Мирослав, Перковић Јелена, Тамаш Мартица, Паланчанин Владимир мл. и Јанко Ленђер.

На самом крају морамо изнећи и податке да су код Русина у Врбасу, у школама и клубовима, ангажовани и наши професори – Данило Њаради, Славка Тамаш, Недељко Стрибер, раније и Ђура Папхархаји, који ће, ипак, остати више упамћен по својим књижевним делима. Многи кадрови су били на истакнутим позицијама у физичкој култури, а међу њима и Владимир Паланчанин који је био први директор Спортског центра у Врбасу. Управо Спортски центар у Врбасу био је и остао носилац свих активности на развоју врхунског спорта у Врбасу.

Игор Бесермињи, Охрид, 4. место у Југославији 1989. године, малокалибарска пушка. Првак Војводине за 1988. годину у категорији малокалибарска и ваздушна пушка

Фрањо Михаљић, прослављени маратонац и Митар Ујфалуши, петобојац на крају каријере.

Освојио је друго место у бацању кладива у јуниорској конкуренцији у Србији 1959. године, а исти пласман је постигао 1967. године у петобоју. Успешну спортску каријеру је завршио у куглашкол клубу „Врбас“.

Заменио оца на победничком постољу – Ненад Њаради

Код Русина су постојале целе породице које као спортске опстају и даље и које су дале врхунске спортисте, а међу њима су на самом врху породице Виславски и Њаради.

Породица Њаради је по трофејима најбогатија у русинској нацији, како у Врбасу тако и уопште.

Владислав Њаради (16. март 1939) је у атлетици прво као Врбашанин био првак СФРЈ у троскоку, а затим као члан београдског „Партизана”, у који је прешао због студирања на Универзитету у Београду, тај резултат је поновио још пет пута. Значи, шестоструки првак ФНРЈ и СФРЈ и вишеструки првак Републике Србије. Рекордер СФРЈ у троскоку, носилац медаља са Медитеранских игара, као и Блуканских игара. Многоструки првак АП Војводине у више дисциплина. Био је члан председништва Југословенског олимпијског комитета и носилац његове медаље, носилац је награде Ослобођења Врбаса (Октобарска награда) и награде „Јован Микић – Спартак” за нарочите заслуге у развоју физичке културе.

До 1999. године био је рекордер Војводине у троскоку, а његов рекорд је оборιο и данас држи његов старији син Ненад.

Ненад Њаради (22. јануар 1967), професор физичке културе и спорта, вишеструки је првак Војводине и Србије. Био је репрезентативац СЦГ и СРЈ. Троскок и скок у даљ су атлетске дисциплине у којима су деценијама обарали и држали рекорде Владислав Њаради и његови синови Ненад и Данило. Тренутни војвођански рекорд у троскоку и даље држи Ненад Њаради, иако се већ годинама не такмичи у атлетским дисциплинама.

Отац са синовима: Ненад, Владислав и Данило Њаради

Импресивна је његова тренерска биографија: од 2006. године тренер је у Рукометном савезу Србије. За подизање и одржање физичке спремности, кондиције, снаге и брзине такмичара и целе екипе задужен је, заслужан, али и одговоран, кондициони тренер. Управо је то „опис послова” којим се бави Ненад Њаради.

Са рукометном репрезентацијом Египта учествовао је на Олимпијским играма у Пекингу 2008. године и на Светском првенству у Хрватској одржаном 2009. године. Током 2010/2011. године тренирао је Рукометни клуб „Босна” из Сарајева и имао запажен успех у Лиги шампиона. Са репрезентацијом Бахреина, као кондициони тренер, учествовао је на Азијским играма 2011. године. На Олимпијским играма у Лондону 2012. године био је тренер мушке рукометне репрезентације Србије, а затим и женске репрезентације на Европском првенству када је освојила четврто место. Са истом екипом освојио је прво место на Медитеранским играма 2013. године и друго место на Светском првенству за жене које је одржано 2013. године у Србији. Од 2013. године ради као кондициони тренер у Рукометном клубу „Вардар” из Скопља.

Данило Њаради (22. октобар 1971), професор физичке културе и спорта, такође је атлетичар. Такмичио се у скоку у даљ и у троскоку. У својим јуниорским данима био је вишеструки првак Војводине у овим категоријама. Почео је да наступа за млађу сениорку репрезентацију СРЈ,

Шампион у троскоку – Ненад Њарађи

нажалост санкције Савета безбедности ОУН и немогућност такмичења на међународном нивоу зауставили су његов даљи развој.

Јоаким Киме Виславски

Рођен 26. децембра 1940. у Врбасу од оца Јакима и мајке Амалије.

Најстарији међу четворицом браће – Михајло, Владимир, Мирослав.

Фудбалом се почео бавити веома рано на тениском терену у врбашком насељу „Шећерана”, под тренерским надзором Ђуре Јанковића. Са седамнаест година постао стандардни играч „Радника” из Врбаса. Изузетно талентован уочен је и селектиран за омладинску репрезентацију Југославије за коју је имао више наступа, међу којима у Братислави (ЧССР), Бугарској и у Будимпешти на НЕП стадиону пред 100.000 гледалаца у предигри националног тима 1958. године.

Убрзо 1959. након сјајних партија у квалификацијама за улазак у Другу савезну лигу против „Мачве” у којима су успешнији били Шапчани, покушали су да га ангажују „Војводина”, „Спартак” и сплитски „Хајдук”. Прихватио је уз подршку оца Јакима, позив у клуб за који је навијао и у коме је имао идола Стјепана Бобека, који ће као тренер имати на њега изузетан утицај у његовом развоју. Прелазак у „Партизан” је била права одлука. У њему је играо од 1959. до 1967.

У „Партизану” је одиграо 315 утакмица и постигао 108 голова (према званичним подацима клуба). У првој години је наступао на утакмицама другог тима који се у то време такмичио у лигашком систему. За први тим

је наступио под надзором легендарног Иљеша Шпица 1960. године на утакмици са ОФК Београдом.

Био је стандардни играч у саставу који је нанизао четири шампионске титуле 1961, 1962, 1963. и 1965. године, у коме је био неприкосновен на десном или левом крилу. Изузетно га је ценио тренер Стјепан Бобек, великан југословенског фудбала под чијим стручним вођством је први пут у историји поратног фудбала један тим освојио узастопну троструку шампионску титулу. То је била чувена генерација „Партизанових беба” која се памти као селекција Флоријана Матекала, поникла у том клубу и ојачана из допунске селекције. Био је то састав у коме су били ненадмашни репрезентативци: Шошкић, Јусуфи, Сомболац, Миладиновић, Васовић, Звездан Чебинац, Ковачевић, Галић, Вукелић, а касније им се придружили: Ђурковић, Хасанагић, Дамјановић, Бечејац, Рашовић, Пирмајер, Бајић и други великани у историји црно-белих.

Са „Партизаном” је наступао у Европи, Латинској и средњој Америци, Азији и Африци. Незабравне су биле турнеје у два наврата у Латинској Америци у којој је имао изузетне наступе против најбољих Бразилских, Чилеанских, Аргентинских, Перуанских, Мексичких и Уругвајских клубова.

Био је део састава у Купу Европских шампиона 1966. све до полуфиналне утакмице са „Манчестером” и финала са „Реал Мадридом” које је пропустио због служења војног рока.

Јоаким Киме Виславски у дресу „Партизана”

Партизанове „бебе” на турнеји 1963. године у Латинској Америци. Фотографија је начињена пред утакмицу у Сао Паолу на којој је Партизан победио Сао Паоло са 3:1. Голове су постигли Виславски (2) и Такач (1) (два најбоља русинска фудбалера у историји нашег фодбала којима се касније придружи Љубомир Фејса). На фотографији су Хасанагић, Радовић, Јовановић, Шошкић, Вујовић (гост из ФК Сарајево), Виславски (стоје), Такач (гост из ФК Војводине), Рашовић, Пирмајер, Ковачевић, Љуба Михајловић (чуче)

По одслужењу војног рока 1967. и неколико наступа за „Партизан”, уз велико разумевање Клуба, пуштен је у „Олимпију” из Љубљане за изузетне финансијске услове које му је као и „Партизану” донео уговор са Словенцима. Уз трансфер Радослава Бечејца, његов прелазак у редове „Змајчека” је био највећа финансијска трансакција до тада за једног играча у југословенском фудбалу. У редовима Љубљанчана је провео две године. Био је то успешан састав у коме су играли будући репрезентативци Облак и Попивода, бивши партизановци Бечејац и Сомболац, затим Шкуљ, Рогич, Лазовић, Шошкић... предвођени стручним тимом на челу са „партизановцима” Миндом Јовановићем и Томиславом Калоперовићем.

Уместо иностранства и могућности да каријеру настави у Белгији, Аустрији, Западној Немачкој или Сједињеним Америчким Државама где је имао добре понуде, Виславски је у недостатку амбиција, вучен носталгијом за родитељским домом и Врбасом одлучио да каријеру приведе крају већ са тридесет година. Вратио се у Врбас након неиспуњених договора у Зрењанинском „Пролетеру” у коме је провео шест месеци. У матичном

клубу је одиграо две сезоне у којима су Врбашани након фузионисања два клуба („Комбинат” и „Сутјеска”) као чланови Новосадско-сремске зоне, трасирали „велики пут” у савезни ранг такмичења.

Тренерску каријеру започео је у Врбасу, у истом клубу у којем је пони-као као играч. За свега неколико година успео је да са играчима ФК „Врбас” напредовањем кроз три ранга такмичења стигне до Друге савезне лиге. У годинама које су уследиле тренирао је „Спартак” из Суботице, „Хајдук” из Куле, „Бечеј” из Бечеја, „Агроунија” из Инђије, „Младост” из Апатина...

У знак поштовања и захвалности за допринос фудбалу, проглашен је за најбољег фудбалера у историји фудбала у Врбасу, а 2007. је у Месној заједници Стари Врбас у којој је живео, група ентузијаста основала Спортско удружење „Јоаким Киме Виславски”.

Носилац је сребрне плакете ФК Партизан. Умро је у Врбасу 10. септембра 2014. године.

Мирослав Виславски

Рођен у Врбасу, 5. августа 1952. године. Импресивна биографија обилује подацима о радним активностима и друштвено-политичком ангажовању, али овом приликом акценат ћемо ставити на његову спортску активност и новинарски рад у области спорта.

Мирослав Виславски на дочеку „бронзаних” одбојкаша, са ОИ у Атланти 1996. Иза њега су Владимир Грбић, Жарко Петровић, Никола Грбић, Андрија Герић, Ђорђе Ђурић и Ђула Мештер, играчи ОК „Војводина”

У одбојци – иницијатор, организатор великих одбојкашких догађаја. Креатор новог маркетиншког прилаза и афирмације одбојке у Новом Саду, Војводини и СРЈ. Био на челу покрета који се претворио у одбојкашки феномен у Југославији деведесетих година. Под његовим вођством начињени рекорди у посетама на одбојкашким утакмицама када се Велика дворана СПЕНС-а учестало пунила са препуним капацитетом и до 10.000 посетилаца.

Увео у велики број основних школа у Новом Саду у ваннаставним активностима одбојку као први спорт (период 1994–2000) из којих школа одбојке од два клуба у Новом Саду, данас у ОС Нови Сад има око тридесетак клубова.

Предводио и довео ОК Војводина на место најпопуларнијег спортског клуба у Југославији деведесетих. Под његовим руководством ОК Војводина је била деветоструки узастопни шампион Југославије од сезоне 1991/92 до 1999/2000, шестоструки победник Купа Југославије 1992, 1994, 1995, 1996, 1998, 1999, трећепласирани клуб у Европи 1996 (Фајнал фор у Болоњи) и након санкција Савета безбедности УН 1995. стални учесник Лиге Европе у одбојци до 2000. године у којој је у Новом Саду сваке године одиграно по четири утакмице високог европског ранга.

Организовао велике посете на дочецима новосадских одбојкаша након Олимпијаде у Атланти 1996. и Сиднеја 2000. на Тргу Слободе, на коме се у тим поводима окупљало између 20.000 и 30.000 грађана, као и на платоу СПЕНС-а након Светског првенства у Јапану 1998. и по повратку одбојкаша Војводине из Кана 1996, након победе која је обезбедила пласман на Финал фор у Болоњи. Током обављања јавних функција, повремено се оглашавао у гласилима, а као извештач је био на Светском првенству у одбојци у Јапану 1998. и са Финал сикс-а Светске лиге у Ротердаму 2000.

Од 2002. почиње да се бави свакодневним новинарским радом. Радио је на телевизијама. Био је аутор, уредник и водитељ преко 450 емисија о спорту „Контранапад” на тв Јесењин (тв Панонија) које су реемитоване на више телевизија у Србији, преко 400 емисија „Спорт из другог угла” на тв Канал 9...

Аутор је документарног серијала „Богови Олимпа” од осамнаест епизода који је емитован на телевизији СОС канал уочи Олимпијских игара у Лондону 2012. године.

Добитник је бројних награда и признања. Живи и ради у Новом Саду.

Ђура Хорњак је рођен 22. јануара 1984. у Врбасу. Прву медаљу освојио је са 10 година, 1994. Чetrнаест пута је био првак Југославије у појединачној конкуренцији у периоду 1999-2002 (у категорији кадета и јуниора), у дисциплинама 50, 100 и 200 метара леђним стилем. Са штафетом ПК „Врбас” освојио је 3 титуле првака Југославије, 4x100 мешовито, 4x50 мешовито и 4x50 слободним стилем, у јуниорској конкуренцији. Првак Србије на 50, 100 и 200 метара леђно 1998-2002 у категорији кадета и јуниора у кратким (25м) и дугачким (50м) базенима. Био је вишеструки првак Војводине у кадетској, јуниорској и сениорској категорији у више дисциплина. Победник многих међународних митинга у Србији и иностранству (Мађарска, БиХ) у пливању како леђним, тако и слободним стилем. На међународном такмичењу „Олимпијске наде” одржаном 2001. у Варни у Бугарској, освојио је сребро на 100 метара леђно и бронзу на 200 метара леђно. На балканском првенству у Кавали, Грчка (2001) и Истанбулу (2002) освојио 6. место на 100 метара леђно. Освојио је укупно 215 медаља. Професионалним пливањем престао се бавити 2002. године, када је освојио и последњу медаљу (бронза на 100 метара леђно) на међународном митингу у Новом Саду. Завршио је електро-технички факултет. Тренутно живи и ради у Немачкој.

Владимир Харди (1. 08. 1976.) почео је тренирати тенис са навршених девет година. Са 11 година постао је члан сениорске екипе, а са навршених 14 година освојио је 3. место на Државном првенству СФРЈ (Осијек, 1990). У тениском клубу „Врбас” је тренер од 1997. до 2002. године. По-

Ђура Хорњак

Владимир Харди, тренер у Паризу

сле тога одселио се у Француску, а од 2005. године до данашњих дана је професионални тренер у Паризу у „белом спорту“.

Оља Харди (20. 06. 1978) иако је две године млађи од свог брата Владимира, заједно су започели играти тенис, године 1985. Са навршених 10 година наступа за сениорски тим ТК Врбас. Са навршених 12 година осваја 1. место на Отвореном првенству Војводине. На победничко постоље истог првенства попео се и 1992. године. Са навршених 18 година осваја бронзану медаљу на Државном првенству (1996). Сада живи и ради као професионални тренер тениса у Врбасу.

Анамарија Киш рођена 16. 09. 1977. стрељаштво тренира од своје 12. године уз подршку и помоћ свог оца и тренера Михајла Киша. Такмичила се у „националном програму“ са стандардним оружјем. Освојила је златну медаљу и титулу шампиона Југославије у јуниорској и сениорској конкуренцији у Ужицу 1995. године. Сада живи и ради у Београду.

Дарја Међеши (рођена Копчански). Рођена је 1. 09. 1972. године, а стоним тенисом почела се бавити са навршених 7 година, уз велику подршку оца Владимира. Убрзо постаје члан СТК „Врбас“. Већ као гимназијалка осваја 3. место у

појединачној конкуренцији првенства Војводине. Следеће године на истом такмичењу у конкуренцији женских парова осваја сребрну медаљу. Године 1987. СТК „Врбас“ улази у Први савезну лигу, а Дарја као члан екипе и првог тима успешно учествује у лигашким такмичењима и турнирима. Сада живи и ради у Врбасу.

Наташа Баланго (рођена Сегеди) 14. 06. 1982. своје прве одбојкашке кораке начинила је у одбојкашком клубу „Врбас“ из Врбаса. Играла је на позицији примача сервиса али је највећи успех постигла на позицији техничара. Од 2000. године наступала је за ОК „Север“ из Суботице, а од 2001.

Наташа Баланго
(рођена Сегеди)
у ОК „Врбас“
носи дрес број 9

године члан је ОК „Војводина“ из Новог Сада. Са овим клубом остварила је највеће успехе, а каријеру је завршила у Врбасу. Завршила је Технолошки факултет у Новом Саду.

Марко Захорјански је рођен 8. маја 2000. године. У пливачком клубу „Врбас“ такмичио се од своје шесте године у дисциплинама делфин и краул. У досадашњој каријери освојио је преко 150 медаља. Троструки је првак Војводине и троструки вицешампион Србије. Осим пливања тренира и ватерполо у ватерполо клубу „Нови Сад“.

Мартин Чизмар

Мартин Чизмар, рођен 6. јануара 2005. актуелни је светски вицешампион у извођењу ката. На светском купу карате асоцијације СКДУН одржаном у Пољској 2014. године учествовао у репрезентацији Шотокан карате савеза Србије и у финалном такмичењу у извођењу ката појединачно освојио је сребрну медаљу. Годину дана раније у истој конкуренцији, на истом такмичењу одржаном у Новом Саду попео се за степеницу више на победничком постољу и освојио златну медаљу. Обзиром да још увек похађа основну школу, а да осим личног ангажовања има подршку породице и свог клуба, од њега се у будућности могу очекивати запажени резултати и у старијим категоријама.

Фитюла .Музейска збирка
Културного центра Вербас.
Фото: Борис Биленький

КПД „КАРПАТИ” – ЧУВАРИ КУЛТУРЕ, ЈЕЗИКА И ТРАДИЦИЈЕ И ЗА НОВЕ ГЕНЕРАЦИЈЕ РУСИНА

У граду Врбасу постоје три велика места, три велике институције, где се Русини окупљају и која су заслужна за очување русинске културе, језика, обичаја, традиције, стваралаштва и свега осталог што краси један народ, у овом случају један мањински народ у овој мултинационалној средини. Те институције, стубови који су нас, Русине, одржали на овим просторима до дана данашњег јесу: Грkokатоличка црква са своје две парохije у Старом и Новом Врбасу, Основне школе на територији града Врбаса где се очувало факултативно изучавање матерњег русинског језика и Културно-просветно друштво „Карпати” у Старом Врбасу. КПД „Карпати”, друштво у коме делују и раде припадници две националне мањине, Русини и Украјинци, основано је не тако давно, 1990. године, тако да ове, 2015. године, друштво обележава 25 година свог постојања или четврт века веома успешног рада, о чему сведоче многобројни успешни и запажени наступи аматера у земљи и иностранству.

Са историјске тачке гледано, Русини су мали народ из групе Источних Словена, чија се стара постојбина налази у Закарпатској области данашње Украјине, на граници са Пољском, Словачком, Мађарском и Румунијом. Изложено тешким феудалним наметима русинско становништво се повлачи према планинским областима Карпата, а затим, преко Ердеља, средином XVIII века, стиже и до Бачке. За Бачку се са сигурношћу зна да су од XIV до XVIII века већину становништва чинили Срби и Мађари. Постоје подаци да су се у Врбасу прве породице (њих 5-6) населиле још 1746. године. Међутим, главни правац насељавања Русина је према Куцури и Крстуру, где су досељеници били ослобођени давања и пореза на четири године – ерарске повластице, те се Крстур насељава 1751. године, а Куцура 1763. године. Из Куцуре се Русини постепено, у све већем броју, досељавају у Врбас, нарочито после револуције 1848. године. У 1850. години број Русина у Старом Врбасу попео се на 70 породица, а 1860. године на 82 породице. Са настанком индустрије број Русина у Врбасу се повећава. Русини се у Врбасу, углавном, групишу у улицама на левој обали Великог Бачког Канала, на такозваном „брегу”. Према званичним резултатима пописа становништва у

Србији, Русина је 1991. године било 18 052, 2002. године 15 905 а 2011. године 14 246, што представља 0,20% удела у укупном становништву Србије, по последњем попису становништва. Према резултатима пописа становништва из 1981. године у Општини Врбас је живело 4 529 Русина (9,90% удела у становништву општине Врбас), а 2011. године 3 375 Русина (8,02% удела у становништву општине Врбас). У самом граду Врбасу је према резултатима пописа 2002. године живело 1 478, а 2011. године 1 354 Русина (647 мушкараца и 707 жена).

Велика ми је част и задовољство што се ове, 2015. године, централна прослава дана Русина у Републици Србији одржава у граду Врбасу, а домаћин и организатор ове велике манифестације је Културно-просветно друштво „Карпати”. Дан Русина се обележава 17. јануара, већ традиционално по осми пут, као сећање на исти датум 1751. године, када су коморске власти Хабзбуршке монархије на челу са Франц Јозеф де Редлом, саветником царице Марије Терезије и администратором Краљевско-државног Бачког дистрикта у Сомбору, потписале уговор о насељавању 200 русинских, гркокатоличких породица на тадашњу пустару Велики Крстур.

Досадашњи председници, моји претходници, успешно су водили КПД „Карпате” и дали свој велики допринос развоју друштва, а то су: Звонко Сабо, оснивач и први председник (1990-1994), потом Михајло Кузма (1994-1996), Јанко Ленђер (1996), Звонко Сабо (1997-2001), Јарослав Комбиљ (2001-2003), Владимир Папуга (2003-2009), Славко Микитишин (2009-2011) и Јарослав Комбиљ (2011-2013). У време оснивања друштва владала су тешка времена за културу и стваралаштво, пре свега због економских проблема. Па ипак, чланови „Карпата” су са много ентузијазма и позитивне енергије, воље и рада учинили да Друштво данас има нове, уређене просторије за рад, салу за наступе са бином и пратећим просторијама, укупно преко 400 метара квадратних корисног простора. Дом „Карпата” је капитал и у материјалном и у духовном смислу, јер је простор у коме се негује и чува култура, језик, фолклор и традиција за нове генерације Русина у Врбасу. У Друштву раде бројне секције: фолклорне и драмске секције, хор, певачка група, тамбурашки оркестар, спортска секција, литерарна, рецитаторска и секција ручних радова. Чланови су припадници свих генерација и сви дају значајан допринос културно-просветном раду и напредовању Друштва.

Секције и активности „Карпата” афирмишу и шире русинску културу и језик и ван русинске заједнице, у мултијезичкој средини какав је Врбас. Уз то, деца и млади ту корисно проводе своје слободно време, учествујући у добро осмишљеним активностима – пробама, наступима на фестивали-

ма, што је од изузетног значаја за здравље младих у Врбасу. Тиме „Карпати” испуњавају вишеструку мисију, чувају национални идентитет Русина и стварају постојане и стабилне становнике Врбаса, сензибилисане да воле, уважавају и негују културно богатство и националну особеност Русина у Врбасу.

Ове, 2015. године, када у Врбасу имамо осму по реду Централну прославу Дана Русина, Друштво „Карпати” обележава свој 25. рођендан. Осећам велику одговорност и част што могу, заједно са својим сарадницима, аматерима и сународницима, да активно учествујем у обележавању ових великих датума за Русине како у Врбасу, тако и у целој Србији.

Dejan ZAHORJANSKI

„KARPATI” – THE GUARDIAN OF CULTURE, LANGUAGE AND TRADITION FOR THE NEW GENERATIONS OF THE RUTHENIANS

In the town of Vrbas there are three important locations, three great institutions where the Ruthenians gather and which contributed to preserving Ruthenian culture, language, customs, tradition, creativity and everything else that crowns one nation, in this case a national minority in multinational region. These institutions, which maintained us, Ruthenians, in this region up to now are: the church of the Greek-Catholics with its two parishes in Old and New Vrbas; Primary school on the territory of the town of Vrbas where elective studying of Ruthenian language as a mother tongue has been preserved; the „Karpati” which is cultural and educational association in Old Vrbas. This association in which members of the two national minorities, the Ruthenians and Ukrainians act and work, was founded in 1990, so this year, in 2015, it celebrates 25th anniversary and marks a quarter of a century long work which is testified by numerous, successful amateur performances in the country and abroad.

From the historical point of view, the Ruthenians are not a big nation that belongs to the group of Eastern Slavs whose old homeland is in Transcarpathian region, the territory of today's Ukraine, on the border line with Poland, Slovakia, Hungary and Romania. Being exposed to heavy feudal burdens, the Ruthenians retreated towards the Carpathian mountain region and then, via Erdely, arrived to Bačka in the mid XVIII century.

It is certain that the majority of inhabitants of Bačka in the period between XIV and XVIII century were the Serbs and Hungarians. There is some evidence that the first families (5 or 6 of them) settled in Vrbas as early as 1746. However, the main route of settling of the Ruthenians was in the region of Kucura and Krstur, where they had been exempt from duties and taxes for four years, so Krstur was settled in 1751 and Kucura in 1763. The Ruthenians in greater and greater number gradually moved from Kucura to Vrbas, especially after the revolution in 1848. In 1850 the number of the Ruthenians in Old Vrbas rose to 70 families, and in 1860 to 82 families. As industry developed, the number of the Ruthenians in Vrbas increased. The Ruthenians mainly clustered in the streets on the left bank of the Great Bačka Canal, on a so called „hill”. According to the official results of census in Serbia the Ruthenians numbered 18052 in 1991, 15905 in 2002 and 14246 in 2011, which makes 0.20 % of the total population of Serbia

according to the last census. According to the results of the census in 1981 in the municipality of Vrbas there were 4529 Ruthenians (9.90% of the total population of the town), and in 2011 there were 3375 (8.02% of the total population of this municipality). In the very town of Vrbas, according to the census in 2002 there were 1478 Ruthenians and 1354 in 2011 (647 men and 707 women).

To my great honour and satisfaction, the central celebration of the Day of the Ruthenian people in the Republic of Serbia this year, in 2015, is held in the town of Vrbas, and the host and organizer of this great manifestation is „Karpati”, our cultural and educational association. This day has been celebrated on 17th January as a tradition now for the eighth time in remembrance of the same date in 1751 when the authorities of the Habsburg monarchy led by Franz Josef de Redl, the councilor of the empress Maria Theresa and administrator of the royal-state district of Bačka in Sombor, signed an agreement about settling of 200 Ruthenians, Greek-Catholic families on the former barren area called Big Krstur.

The former presidents, my predecessors, led the cultural and educational association successfully and greatly contributed to its development. They are: Zvonko Sabo, the founder and the first president from 1990 to 1994, then Mihajlo Kuzma from 1994 to 1996, Janko Lendjer in 1996, Zvonko Sabo from 1997 to 2001, Jaroslav Kombilj from 2001 to 2003, Vladimir Papuga from 2003 to 2009, Slavko Mikitišin from 2009 to 2011 and Jaroslav Kombilj from 2011 to 2013.

At the time of the foundation of this association the times were difficult for culture and creativity primarily because of economic problems. However, members of the „Karpati” with a lot of enthusiasam and positive energy, will and work, succeeded, so that the association now has new arranged activity rooms, a hall with a stage for performances and ancillary facilities, the total of more than 400 square metres of usable space. The home of „Karpati” is the capital in both, material and spiritual sense, because it is space that fosters and preserves the culture, language, folklore and tradition for the new generations of the Ruthenians in Vrbas. This association offers many different activities: folk dancing, drama club, choir, singing group, string orchestra, sports club, writing and reciting activities and handcraft. Its members are people of all ages and all of them make a significant contribution to the cultural and educational activities and progress of the association. These free activities of the „Karpati” promote and spread Ruthenian culture and language outside the Ruthenian community in a multilingual environment, which Vrbas is. Apart from this, children and young people usefully spend their spare time here, by participating in well planned activities-rehearsals, performances at festivals, which is of great importance for the health of the young people in Vrbas. In this way the „Karpati” meets multi-

mission, preserves the national identity of the Ruthenians and creates consistent and stable residents of Vrbas, sensitive to love, respect and cherish cultural wealth and national particularities of the Ruthenians in Vrbas.

Now, in 2015, when Vrbas marks the eighth consecutive Central celebration of the Day of the Ruthenian people, „Karpati” association celebrates its 25th birthday. I feel a great responsibility and honour to be with my associates, amateurs and compatriots, to actively participate in the celebration of these important dates for the Ruthenians in Vrbas, as well as for those in the whole of Serbia.

**Фитюла. Музейска збирка Културног центра Вербас.
Фото: Борис Биленький**

Юлиян ТАМАШ

СПАДНЄМЕ ЯК РОСА

(Виривок)

НЕ ЗАВИШИ ОД НАС.
СЛУНЕЧНІК И ДАЛЕЙ БУДЗЕ ОБРАЦАЦ ГЛАВУ ЗА СЛУНКОМ,
РОСИ БУДУ ШВИЖИ ЛЇКОВИТИ; ПРЕТО РУШМЕ
НА БЛАГЕ ПУТОВАНЄ ПО НЕРВОХ. ЦИХОСЦ У КРИКУ
КРИК У ЦИХОСЦИ ДРИМЕ.
КОРИТКО ШЕ НЕ ЗБАЧУЄ ОД МОРЯ
АЛЕ МОРЙО ШЕ У КОРИТКУ ЧУЄ.
БИСЕР ШЕ ВИБЕРА НЕДАЛЕКО ОД ШМЕРЦИ.
ОХАБИМЕ ПОД ПРЕВИДНИМ НЕБОМ
КРЕГКЕ ПАСМО ПРАХУ З НАШИХ ЦЕЛОХ.

ТУ ИЩЕ ВШЕ НАС ЄСТ.
ГВАРИМЕ, ШИЦКО КОНЄЦ СВОЙ МА,
ЛЕМ ПОЧАТОК БЕЗ ПОЧАТКУ И КОНЄЦ БЕЗ КОНЦА
СМАК НАШЕЙ БЕШЕДИ ОСТАТНІРАЗ НАЙ СКОШТУЮ РОЧНИ ЧАСЦИ.
СМАК ШВИЖЕЙ ОВОЦИ. ТЛУСТА СПИРЕНА ПРЕХОДНОСЦ
НА ЧАС ЗАСТАНОВИ СВОЙ ХОД.
МАЛА СВЯТОЧНОСЦ З НАГОДИ НАС
НЕ СЛУЧИ ШЕ БЕЗ НАС И НАШ КОНЄЦ БЕЗ КОНЦА
OMNIA TEMPUS NAVENT.

Сергей ТАМАШ

ЗАВОД ЗА КУЛЬТУРУ ВОЙВОДЯНСКИХ РУСНАЦОХ

Датум снованя: 28. марец 2008.

Мисия:

- Завод за культуру войволянских Руснацох професионална непрофитна установка котра снована з боку Скупштини АП Войводини и Национального совиту Рускей национальной меншини чий цель помощь у посцигованю и афирмации позарядовосци на найширшим подручу культуры войволянских Руснацох.

- Цель посцигуеме з культурными діялносцами вигледованя, мапираня, евалуации, валоризации, меморованя, архивованя, систематизованя, продукции, унапредзованя, едукации, советованя и постредованя у культуры.

- Прето сотрудзуеме з меншинскими, векшинскими и иноземными фаховими особами, организациями, институциями и то на таки способ же би зме профиловали и змочнели руски кадри, институции, ресурси и реципиентох культуры.

Визия:

- Наша визия то руска культура препознатлива у найширших кругох по своей позарядовосци у чией вибудови участвую шипки пасма, од культурних элитох по реципиентох.

Сотрудничество:

- Завод жада сотрудничество з гевтима котри уж на розличних культурних подручох пренашли и дали гевто цо найлепше у них, и гевтима чий час лем приходзи.

- Предпоставка же руска культура уж ма позарядових людзох и досцигнуца. Цель Завода же би препознал тоту позарядовосц, же би ю кодирал, зачувал и презентовал ширшей публики. Прето ше Завод будзе закладац за найширши форми сотрудничества з окруженьом котре дзечне упознац, потримац, розвиц и прилапиц тоту позарядовосц.

Активносци:

• През едукативни активносци жадаме подзвигнуц културни уровень и повязац руску културну систему зоз ширшима локалними, регионалними, покраїнскими, националними и европскими културними системами.

• Завод ше прето заніма з видаваньом кніжкох, брошурох, музичних кніжкох и публикаційох, часописох, каталогах, периодики и звучних записох. З організованьом и систематизацию културного наслідства Руснацох креируеме основу за презентоване културних подручох Руснацох у руских штредкох и ширше.

Завод ше заніма з културними и уметніцкими активносцима рускей етнічней заедніци у АП Войводини, и то у слідующих подручох:

1. науково и применени вигледованя, защита, хасноване и промоция културного скарбу;
2. библиотечно-информацийни активносци;
3. кніжки и литература (творчосц, видавательство, кніжкарство, прекадательство);
4. музика (творчосц, продукция, интерпретация);
5. подобова и применена уметносц, визуелни уметносци и архитектура;
6. сценска творчосц и интерпретация;
7. кинематография и аудио-визуелна творчосц;
8. уметніцка фотография;
9. дигитална уметносц и фотография;
10. медзирегионални и медзинародни проекти, роботні, науково вигледованя и образовни активносци у култури;
11. презентация и промоция нових креативних и уметніцких праксох;
12. други музични, бешедни, уметніцки и сценски виводзена културних програмох.

РЕЦЕНЗИЈА РУКОПИСА „РУСИНИ У ВРБАСУ”

Рукопис „Русини у Врбасу” је први синтетички рад на тему историје Русина у Врбасу од средине XIX века до данас. Потреба за таквим целовитим и свеобухватним погледом на историју и садашњост ове националне заједнице у Врбасу одавно се осећала, па стога њено појављивање има не само историографски већ и културолошки значај. Из тог разлога треба бити свестан да ће сваки податак у овој књизи бити са посебном пажњом провераван како од стране обичних читалаца, тако и од стране историчара, чиме расте одговорност не само издавача, већ и свих који су на било какав начин учествовали у њеном писању.

Иако није реч о чисто историографском раду, аутори су приликом писања користили сву релевантну литературу и архивску грађу која им је била доступна, не заборављајући ни на живе сведоке који су у недостатку писаних извора били једини информатори о одређеним догађајима. Статистика и хроника, као помоћне дисциплине, такође су врло важне у тој врсти литературе и веома је добро што су се аутори ове публикације ослањали на резултате управо тих метода истраживања.

Ради прецизности и боље прегледности изложене материје, рукопис је богато илустрован фотографијама и другим документарним материјалима, а од посебног је значаја чињеница да многи од тих материјала никада нису објављивани.

Из свих наведених разлога, рецензент предлаже рукопис „Русини у Врбасу” за објављивање.

ВРБАС ЈЕ И РУСИНСКИ ЗАВИЧАЈ

Прегледавајући материјале за публикацију „Русини у Врбасу” пажњу ми привлачи неколико чињеница. Прва је та да су Русини у Врбасу од првих миграција па до данас у животу града оставили дубок траг у култури, спорту, економији и у верском животу који је по природи ствари прожимао друге сегменте живота, посебно културу и образовање. Традиција хорског певања је очигледно наслеђена из старих крајева где се код Русина у аустроугарској монархији тај вид културе неговао. У Врбасу је хорско певање код Русина живо од тридесетих година прошлог века, па до данас. Слично је и са позоришним животом. Читајући историју Русина у Врбасу може се боље разумети понашање Русина данас. И у прошлости као и данас, аргументовано се може рећи да су Русини у културном животу града увек били онај део житељства који је стваралаштвом, радом и културом доприносио бољем животу града.

Написано је неколико романа о Врбасу. Знам за један роман на немачком, један на мађарском језику, један на српском и четири на русинском. То је врло занимљива чињеница. Само завичај се довољно добро познаје и воли да би се о њему писао роман. Та чињеница говори да Русини осећају овај град као своје трајно станиште и емотивно упориште.

Примећујем тренд укључивања у рад КПД „Карпати” Врбашана који нису Русини или Украјинци, што домаћинима може да буде на част јер се они у нашем дому осећају пријатно. То је истовремено прилика да и припадници других народа науче русински језик и културу нашег народа као што смо и ми научили њихов језик и њихову културу. Тиме смо и ми и они бољи. Наши пријатеље из окружења, који нису Русини, а имају брачног друга припадника русинске заједнице би требало да инсистирају да њихова деца науче и русински језик јер на више језика ће боље разумети живот и свет око себе.

(одломак из рецензије)

Змист – Садржај

ПРИВИТ РУСНАЦОМ У ВЕРБАШЕ И ВШАДЗИ ДЗЕ ИХ ЄСТ	5
РУСИНИ У ВРБАСУ (од средине XIX века до 1941. године)	9
THE RUTHENIAN PEOPLE IN VRBAS (from the middle of 19th century to 1941)	34
РЕМЕСЕЛНІЦТВО ПОД ЧАС ГАБЗБУРГСКЕЈ И АВСТРО-УГОРСКЕЈ МОНАРХИЈІ	35
РЕМЕСЕЛНІЦТВО У ВЕРБАШЕ И КОЦУРЕ.	36
РЕГИСТЕР РЕМЕСЕЛНІКОХ	38
ЗАНІМАНЄ ЖИТЕЛЬСТВА У КОЦУРЕ, СТАРИМ И НОВИМ ВЕРБАШЕ 1900. РОКУ	40
СТРУКТУРА ЗАНЯТИХ У РЕМЕСЕЛНІЦТВЕ 1900. И 1910. РОКУ	41
РЕМЕСЕЛНІЦТВО ПО ПОПИСУ ЖИТЕЛЬСТВА ЗА 1900. И 1910. РОК.	42
ЗАНІМАНЄ ЖИТЕЛЬСТВА 1900–1910. РОКУ Стари Вербас	45
ЗАНІМАНЄ ЖИТЕЛЬСТВА 1900–1910. РОКУ Нови Вербас	45
РЕМЕСЕЛНІЦТВО У ВЕРБАШЕ И КОЦУРЕ МЕДЗИ ДВОМА ВОЙНАМИ	46
ДРУЖТВЕНИ СЕКТОР РЕМЕСЕЛНІЦТВА У ВЕРБАШЕ И КОЦУРЕ	52
РЕМЕСЕЛНІЦКИ ФИРМИ У ВЕРБАШЕ НА ПОЧАТКУ 2000. РОКУ.	56
ЗАНАТСТВО, ТРГОВИНА И УГОСТИТЕЛЬСТВО КОД РУСИНА (1745-2001) Резиме.	58
ОБРАЗОВАЊЕ ПОСЛЕ ПЕРШЕЈ ШВЕТОВЕЈ ВОЈНИ	61
ЦЕРКВА – ДУША СУЧАСНОГО ДРУЖТВА.	77
ПАРОХИЈА У СТАРИМ ВЕРБАШЕ.	79
ПАРОХИЈА У НОВИМ ВЕРБАШЕ.	89
КУЛТУРНО-УМЕТНІЦКИ ЖИВОТ РУСНАЦОХ У ВЕРБАШЕ.	93
КПД „КАРПАТИ”.	97
УСПИХ МАЛИХ ФОРМОХ	102
КУПОВИНА И АДАПТАЦИЈА ДОМА И ИЗГРАДЊА ПОЗОРИШНЕ САЛЕ	115
УМЕТНИЧКА КОЛОНИЈА „ЊАРАДИ”.	119
ФИЗИЧКА КУЛТУРА И СПОРТ КОД РУСИНА У ВРБАСУ	121
КПД „КАРПАТИ” – ЧУВАРИ КУЛТУРЕ, ЈЕЗИКА И ТРАДИЦИЈЕ И ЗА НОВЕ ГЕНЕРАЦИЈЕ РУСИНА.	139
„КАРПАТИ” – THE GUARDIAN OF CULTURE, LANGUAGE AND TRADITION FOR THE NEW GENERATIONS OF THE RUTHENIANS.	142
СПАДЊЕМЕ ЈАК РОСА	145
ЗАВОД ЗА КУЛТУРУ ВОЙВОДЈАНСКИХ РУСНАЦОХ	146
РЕЦЕНЗИЈА РУКОПИСА „РУСИНИ У ВРБАСУ”	148
ВРБАС ЈЕ И РУСИНСКИ ЗАВИЧАЈ	149

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

94(=161.2)(497.113 Vrbas)
930.85(=161.2)(497.113 Vrbas)
908(=161.2)(497.113 Vrbas)

РУСНАЦИ у Вербаше = Русини у Врбасу. - Нови Сад : Завод
за културу войводянских Руснацох = Завод за културу
војвођанских Русина, 2014 (Петроварадин : Алфа граф). - 152
стр. : илустр. ; 24 cm

Тираж 200. - Текст на рус. и срп. језику.

ISBN 978-86-89945-03-4

а) Русини - Историја - Врбас б) Русини - Културна
историја - Врбас
COBISS.SR-ID 292512263

РУСНАЦИ У ВЕРБАШЕ • Издавач: Завод за културу войводянских Руснацох,
Нови Сад • Рамики: Горана Бильња • Дизајн и компјутерске пририходоване: Славко
Сабо • Обсяг: 9,5 друкарски табаки • Тираж: 200 • Друковане закончене децембра
2014. року • Друкуе: „Алфа граф”, Петроварадин

РУСИНИ У ВРБАСУ • Издавач: Завод за културу војвођанских Русина, Нови Сад •
Корице: Горана Бильња • Дизајн и компјутерска припрема: Славко Сабо • Обим: 9,5
штампарских табака • Тираж: 200 • Штампанье завршено децембра 2014. године •
Штампа: „Алфа граф”, Петроварадин